

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Bc. Dorota Tabitha Moravská

**(De)sekuritizácia „židovskej otázky“ na
Slovensku v rokoch 1945 - 1948**

Diplomová práca

Praha 2014

Autor práce: **Bc. Dorota Tabitha Moravská**

Vedoucí práce: **PhDr. Vít Střítecký, M.Phil., Ph.D.**

Oponent práce:

Datum obhajoby: 2014

Hodnocení:

Bibliografický záznam

MORAVSKÁ, Dorota. *(De)sekuritizácia „židovskej otázky“ na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Praha: Karlova univerzita, Fakulta sociálnych vied, Institut politologických študií, Katedra mezinárodných vzťahů, 2014. 120 s. Vedoucí diplomové práce PhDr. Vít Střítecký, M.Phil., Ph.D.

Anotace

Diplomová práca „(De)sekuritizácia ‚židovskej otázky‘ na Slovensku v rokoch 1945 – 1948“ skúma z hľadiska teórie sekuritizácie proces, akým bolo v povojnovom období pristupované k riešeniu „židovskej otázky“, pričom sa zameriava na skutočnosť, že v spoločnosti existovali paralelne protichodné tendencie – otázku sekuritizovať aj desekuritizovať. Práca rozlišuje vnútropolitickú a zahraničnopolitickú rovinu procesu a za kľúčový faktor, ktorý ovplyvnil priebeh udalostí, považuje reštitúciu židovského majetku. V protiklade ku spôsobu, akým konceptualizuje úlohu verejnosti v procese sekuritizácie Kodanská škola, práca ukazuje, že „verejnosť“ nie je len pasívnym prijímateľom (publikom), ale naopak, zohráva v ňom aktívnu rolu. Práca ďalej zdôrazňuje význam sociálneho a historického kontextu, v ktorom je proces ukotvený a všima si historickú kontinuitu vzniku a vývoja „židovskej otázky“ na Slovensku, ktorú stavia do kontrastu k radikálnej zmene spoločenského kontextu v povojnovom období.

Annotation

Diploma thesis “(De) securitization of the ‘Jewish question’ in Slovakia in the years 1945-1948” examines from the perspective of the securitization theory how society in the postwar period approached the “Jewish question”, focusing on the fact that in the society there were concurrently present contradictory tendencies – to securitize and desecuritize the issue. The thesis distinguishes domestic and foreign dimension of the process and consider restitution of the Jewish property to be a key factor that influenced the course of events. In contrast to the way in which the role of the public in the securitization process is conceptualized by the Copenhagen school, the thesis shows that the “public” is not just a passive recipient (audience), but rather plays an active role in

the securitization process. The thesis also emphasizes the importance of a social and historical context in which the process is anchored and observes the historical continuity of the formation and development of the “Jewish question” in Slovakia, which is set in contrast to a radical change in the social context of the postwar period.

Klíčová slova

Teória sekuritizácie, Kodanská škola, židovská otázka, povojnové obdobie, reštitúcia židovského majetku, nepokoje, antisemitizmus

Keywords

Securitization theory, Copenhagen School, Jewish question, postwar period, restitution of the Jewish property, riots, anti-Semitism

Prehlásenie

Prehlasujem, že som predkladanú prácu spracovala samostatne a použila len uvedené pramene a literatúru. Zároveň súhlasím s tým, aby práca bola sprístupnená verejnosti pre účely výskumu a štúdia.

V Prahe dňa 28.7. 2014

Dorota Moravská

Pod'akovanie

Na tomto mieste by som rada poďakovala všetkým, ktorí mali so mnou trpezlivosť, dali mi k práci cenné podnety a strávili svoj čas korektúrami nasledujúceho textu.

Obsah

OBSAH.....	6
ÚVOD.....	7
1. TEORETICKÉ UKOTVENIE	11
1.1 BEZPEČNOSTNÉ ŠTÚDIÁ A VÝVOJ KONCEPTU BEZPEČNOSTI	11
1.2 KODANSKÁ ŠKOLA A TEÓRIA SEKURITIZÁCIE.....	13
1.2.1 Horizontálna a vertikálna rovina bezpečnosti.....	14
1.2.2 Bezpečnosť v poňatí Kodanskej školy.....	15
1.2.3 (De)sekuritizácia.....	17
1.2.4 Sekuritizácia v jednotlivých sektoroch s prihliadnutím k sociálnemu sektoru.....	20
1.2.5 Medzi konštruktivismom a objektivizmom.....	23
1.3 SOCIÁLNE-KONŠTRUKTIVISTICKÁ KRITIKA A SLABÉ STRÁNKY KODANSKEJ ŠKOLY.....	23
1.4 ČO ĎALEJ? ZHODNOTENIE A TEORETICKÉ VÝCHODISKO PRÁCE	34
2. HISTORICKÝ A DOBOVÝ KONTEXT	39
2.1 ÚTVÁRANIE ŽIDOVSKO-NEŽIDOVSKÝCH VZŤAHOV V OBDOBÍ PRED DRUHOU SVETOVOU VOJNOU	40
2.2 VOJNOVÝ SLOVENSKÝ ŠTÁT A ŽIDOVSKÁ OTÁZKA	44
2.3 POVOJNOVÉ OBDOBIE	52
2.3.1 Menšiny – národnosť – občianstvo – vyvlastňovanie.....	54
2.3.2 Postavenie židovskej menšiny v tretej republike.....	57
2.3.3 Povojujové Slovensko	61
2.3.4 Historicko-sociálny kontext a (de)sekuritizácia „židovskej otázky“ v povojnovom období	62
3. ANALÝZA	63
3.1 OFICIÁLNY PRÍSTUP K „ŽIDOVSKÉJ OTÁZKE“ PO VOJNE – OD „RIEŠENIA“ K „NERIEŠENIU“	63
3.2 SEKURITIZAČNÁ DILEMA	66
3.3 (DE)SEKURITIZAČNÁ DILEMA.....	73
3.4 OD „RIEŠENIA“ NASPÄŤ K „NERIEŠENIU“	78
3.5 ČO SA VLASTNE UDIALO? ZHRNUTIE (DE)SEKURITIZAČNÉHO PROCESU	91
3.5.1 Bola „židovská otázka“ v povojnovom období na Slovensku sekuritizovaná?.....	97
3.5.2 Nová situácia, staré zmýšľanie.....	99
3.6 (DE)SEKURITIZÁCIA „ŽIDOVSKÉJ OTÁZKY“ A TEÓRIA SEKURITIZÁCIE	99
ZÁVER.....	101
POUŽITÁ LITERATÚRA.....	103
ZOZNAM POUŽITÝCH SKRATIEK	111
PROJEKT DIPLOMOVEJ PRÁCE.....	112

Úvod

Práca sa zaoberá sekuritizáciou „židovskej otázky“ v povojnovom období na Slovensku. Vojnový Slovenský štát deportoval v rámci tzv. riešenia židovskej otázky dve tretiny slovenského židovského obyvateľstva do koncentračných táborov a ako konštatuje Ivan Kamenec: „tzv. riešenie židovskej otázky na Slovensku v čase druhej svetovej vojny sa skončilo fyzickou likvidáciou viac ako 70 000 ľudí.“¹ S koncom vojny došlo k radikálnej zmene spoločenského kontextu a koncept „riešenia“ židovskej otázky bol v dôsledku vojnových udalostí zdiskreditovaný. Židovská otázka ako taká mala prestať existovať. Preživší Židia, ktorí sa do Československa vrátili, sa pri snahe o reintegráciu do spoločnosti, spojenú často s úsilím získať späť svoj majetok, stretávali s množstvom nepriateľských reakcií. Negatívne reakcie slovenskej verejnosti súviseli do veľkej miery s tým, že vojnový štát prostredníctvom arizácií „zainteresoval“ na tzv. riešení židovskej otázky veľkú časť spoločnosti. Tá sa po vojne dostala do konfliktu s oficiálnym povojnovým prístupom politických kruhov k „židovskej otázke“ a v tomto smere podnikla kroky, ktorými otázku v kontraste s oficiálnym prístupom politizovala a ďalej posunula do roviny bezpečnostného problému. Slovenskí politickí predstavitelia boli však zároveň pod silným medzinárodným tlakom otázku desekuritizovať. Z tohto hľadiska pre nich „židovská otázka“ po vojne predstavovala (de)sekuritizačnú dilemu.

Cieľom práce je pomocou teórie sekuritizácie zmapovať proces, v ktorom bola „židovská otázka“ po vojne politizovaná a následne posunutá do sféry „urgentnosti a neodkladnosti“ v ktorej nadobudla bezpečnostný rozmer. Tieto okolnosti ďalej priamo ovplyvňovali spôsob akým mohla byť otázka riešená. V súlade s konceptom Kodanskej školy má práca ambíciu identifikovať v tomto procese kľúčových aktérov, objasniť kto vykonával sekuritizačné kroky (a kto protikroky), v súvislosti s akými témami, za akých okolností, voči komu, a s akým zámerom a následkami. V širšom zmysle potom práca odpovedá tiež na otázku Kodanskej školy kto môže byť aktívny v oblasti bezpečnosti. Konkrétne vychádza práca z predpokladu, že po vojne v spoločnosti do určitej miery pretrval negatívny obraz židovského obyvateľstva a navrátiť Židia boli časťou

---

¹ KAMENEC, I. (1991). *Po stopách tragédie*. Bratislava: Archa 1991, s. 7.

spoločnosti vnímaní ako hrozba. Základnou hypotézou práce je, že v rámci povojnového sociálne-politického kontextu bola kľúčovým faktorom v procese povojnovej sekuritizácie „židovskej otázky“ na Slovensku otázka reštitúcie židovského majetku. V rámci tejto hypotézy sa bude práca snažiť rekonštruovať a interpretovať spôsob, akým bola otázka reštitúcie židovského majetku prenesená zo štandardnej politickej otázky do roviny bezpečnostnej hrozby. Výskumnú otázku je potom možné formulovať nasledovne: Akým spôsobom bola v povojnovom Slovensku v rokoch 1945-1948 (de)sekuritizovaná „židovská otázka“? Akú úlohu v tomto procese zohrala reštitúcia židovského majetku?

Ako už bolo spomenuté, práca bude konceptuálne ukotvená v teórii sekuritizácie, ktorú rozpracovala Kodanská škola, avšak na sekuritizačný proces bude nazerať prizmou kritických bezpečnostných štúdií, konkrétne sa bude opierať o sociálno-konstruktivistickú kritiku tohto konceptu. V procese sekuritizácie ma teda bude zaujímať okrem sekuritizačného aktéra, ktorý pomocou „rečového aktu“ sekuritizuje určitú problém či otázku (tematizuje ju ako bezpečnostnú hrozbu pre určitý referenčný objekt), tiež aktívna rola „publika“ v procese (de)sekuritizácie, ako aj sociálny kontext v ktorom tento proces prebieha a historický kontext, do ktorého je zasadený a v ktorom dáva jednotlivým aktérom zmysel. Na rozdiel od prístupu Kodanskej školy budem sekuritizáciu a desekuritizáciu analyzovať ako komplexný proces, ktorý prebieha paralelne na viacerých hladinách, a to jednak na úrovni štátnych politických elít, ale tiež medzinárodnej a vnútroštátnej, kde do procesu môžu vstupovať rôzni aktéri aj z okruhu mimo politických elít. Tento prístup nepredpokladá existenciu jednotného diskurzu v rámci danej otázky, naopak, chce poukázať na paralelnú existenciu rôznych sekuritizačných a desekuritizačných krokov rozdielnych aktérov, určených pre odlišné publiká, ktoré sa vo výsledku navzájom ovplyvňujú.

Z metodologického hľadiska je práca jednopřípadovou štúdiou, ktorá má ambíciu komunikovať s teóriou sekuritizácie a jej sociálno-konstruktivistickou kritikou, a z tohto pohľadu sa pokúsi odhaliť mechanizmy sociálnej konštrukcie hrozieb, ktoré nie sú relevantné len pre daný špecifický prípad, ale sú aspoň z časti teoreticky zovšeobecniteľné. Štúdium vymedzeného prípadu však nie je možné považovať primárne za nástroj pre prácu s teóriou, pretože prípad považujem sám o sebe za hodný preskúmania, ku ktorému som sa a rozhodla prístupit' z pohľadu teórie, ktorá (podľa

Diplomová práca

mojich vedomostí) naň doposiaľ nebola aplikovaná. Z tohto pohľadu bude teória slúžiť predovšetkým ako vôdzka pre spracovanie danej témy. Prácu je teda možno zaradiť medzi disciplinované interpretatívne štúdie, ktoré sa nachádzajú na pomedzí medzi jedinečnou a inštrumentálnou prípadovou štúdiou.

Práca je členená do troch hlavných častí. Prvú časť práce tvorí teoretické ukotvenie práce, z ktorého práca ďalej vychádza. To je členené do podkapitol, v ktorých najprv objasním, akým spôsobom konceptualizovala teóriu sekuritizácie Kodanská škola a ďalej sa venujem jej kritike. Druhá časť približuje historický a dobový kontext skúmanej otázky. Na tento plynule nadväzuje analýza, ktorá sa najprv venuje samotnému priebehu sekuritizačného procesu, a ten následne zhrnie a zhodnotí z pohľadu teórie.

Čo sa týka použitých zdrojov, práca vychádza prevažne zo štúdia sekundárnej literatúry. Z hľadiska teoretického ukotvenia je smerodajná kniha *Bezpečnosť: nový rámec pro analýzu* (Buzan, Waever, deWilde, 2005) a ďalej prevažne odborné články autorov Kodaňskej školy, ale tiež publikácie autorov, ktorí sa zapojili do kritickej diskusie tohto konceptu. Na strane kritiky som pracovala hlavne s publikáciami autorov Bill McSweeney, Claudia Aradau, Didier Bigo a Anastassia Tsoukala, Holger Stritzel, Matt McDonald, Rita Taureck, Thierry Balzacq, Ruth Wodak, ale tiež Mark Salter. Čo sa týka historického ukotvenia práce, rozsah použitej sekundárnej literatúry je značný, ale kľúčovými prácami z hľadiska obdobia vojnového Slovenského štátu sú práce Hany Kubátovej *Nepokradeš!: nálady a postoje slovenské společnosti k židovské otázce, 1938-1945* (2013) a Ivana Kamenca *Po stopách tragédie* (1991). Obdobiu po holokauste na Slovensku sa z hľadiska vzťahu medzi židovským a nežidovským obyvateľstvom venuje nepomerne menej prác a táto oblasť stále nie je dostatočne prebádaná. V tejto časti som čerpala jednak z prác Jana Láníčka *Czechs, Slovaks and the Jews, 1938-48: beyond idealization and condemnation* (2013), dizertačnej práce Petra Sedláka *Poté: Postoj a přístup k Židům v českých zemích po druhé světové válce (1945 – 1947/1953)* (2008), ale tiež odborných článkov autorov, medzi ktorými možno zvlášť menovať Yehoshua Büchlera a jeho prácu *Reconstruction Efforts in Hostile Surroundings – Slovaks and Jews after World War II* (2005), článok Ivica Bumovej *Protižidovské výtržnosti v Bratislave v historickom kontexte (august 1946)* (2007) a článok Anny Cichopek-Gajraj *Limits to “Jewish power”: how Slovak*

Diplomová práca

Jewish leaders negotiated restitution of property after the Second World War (2014), dôležitým je tiež článok Ivana Kamenca *Protižidovský pogrom v Topolčanoch v septembri 1945* (1998). Ďalej publikácie Heleny Krejčovej, Petra Bednaříka, a Jany Šišjakovej. Vyžila som tiež relevantné primárne zdroje, a to napríklad dokumenty publikované v štúdiu *Československo a Izrael v letech 1945-1956: dokumenty* (1993), ale tiež nepublikovaný *Pamätný spis o židovskej otázke* (1946).

1. Teoretické ukotvenie

V tejto časti práce najprv stručne predstavím vývoj konceptu bezpečnosti v rámci odboru bezpečnostných štúdií. Nadvižem prínosom a myšlienkami Kodanskej školy, v súvislosti s čím objasním spôsob akým konceptualizuje bezpečnosť ona. Následne predstavím teóriu sekuritizácie. Vzhľadom na zameranie tejto práce budem venovať zvlášť pozornosť sociálnemu sektoru. Po objasnení prístupu Kodanskej školy, ako aj jeho teoretického vymedzenia, budem pokračovať sociálno-konstruktivistickou kritikou Kodanskej školy a v závere tejto časti sa pokúsim o jej syntézu s pôvodným prístupom Kodanskej školy, ktorá bude teoretickým východiskom mojej práce.

1.1 Bezpečnostné štúdiá a vývoj konceptu bezpečnosti

Tradičné poňatie bezpečnostných štúdií dosiahlo zlatý vek na prelome 50. a 60. rokov 20. storočia, počas obdobia studenej vojny, ktoré sa zásadným spôsobom podieľalo na formovaní tohto odboru. Pod vplyvom dominantného realistického prístupu bola bezpečnosť tradične konceptualizovaná ako schopnosť štátu „prežiť“ v nepriateľskom medzinárodnom prostredí. Vychádzajúc z tejto štátocentrickej perspektívy sa bezpečnostné štúdiá orientovali na analýzu vojenských hrozieb a možnosti použitia sily v medzinárodných vzťahoch. V súvislosti s obdobím bipolárnej konfrontácie išlo predovšetkým o štúdium zbrojenia, jadrových zbraní a bezpečnostných vzťahov medzi Východom a Západom. Tento prístup k bezpečnosti výrazne pretrval až do 70. rokov, kedy došlo pod vplyvom ekonomickej krízy k spájaniu bezpečnosti tiež s ekonomicou sférou a v bezpečnostných štúdiách sa začali postupne vynárať nové otázky a koncepty. Od polovice 80. rokov a s koncom studenej vojny prešiel koncept bezpečnosti radikálnou premenou, ktorá reflektovala zmenu medzinárodného prostredia. Otvorila sa tak téma regionálnych a vnútroštátnych konfliktov a s ňou aj rola neštátnych aktérov. Do súvislosti s bezpečnosťou boli dané tiež environmentálne problémy a ochrana ľudských práv.² Otázka zahrnutia nevojenských hrozieb do sféry

---

² Za „zlatý vek“ bezpečnostných štúdií býva označené obdobie medzi rokmi 1955-1966. Spája sa s ním napr. teória odstrašenia – *deterrence theory*. K vývoju bezpečnostných štúdií viď napr. WAISOVÁ, Š. (2005). *Bezpečnosť: vývoj a proměny konceptu*. Plzeň: Čeněk, s. 18-28; BUZAN, B. (1997). *Rethinking Security after the Cold War. Cooperation and Conflict*, roč. 32, č. 1, s. 5-28, tu s. 7-8.

bezpečnostných štúdií podnietila kritické diskusie o samotnom koncepte bezpečnosti a budúcom smerovaní tohto odboru.

V 90. rokoch sa vzhľadom na postoj k rozširovaniu a celkovej rekonceptualizácii tradičného ponímania bezpečnosti, rozdelili teoretici z odboru bezpečnostných štúdií do troch smerov: tradicionalisti, pre ktorých zostáva hlavným referenčným objektom³ štát a prvoradou vojenská dimenzia bezpečnosti; umiernení, ktorí napriek tomu, že uznali rolu neštátnych aktérov, naďalej chápu štát ako hlavný referenčný objekt bezpečnostných štúdií, avšak v kontraste k tradicionalistom presadzujú rozšírenie bezpečnostnej agendy o nevojenské zdroje hrozieb;⁴ a nakoniec odborníci zastávajúci sa radikálnej redefinície konceptu bezpečnosti. Do poslednej skupiny patria koncept ľudskej bezpečnosti (*human security*),⁵ v ktorom je referenčným objektom jednotlivec, a kritické bezpečnostné štúdiá.^{6 7}

Tento stručný opis vývoja konceptu bezpečnosti v rámci odboru bezpečnostných štúdií naznačuje, že v medzinárodných vzťahoch neexistuje konsenzus ohľadom jednotnej definície bezpečnosti. Výraz bezpečnosť pôvodne vychádza z latinského *securitas*, ktoré pochádza zo 16. storočia a znamená sloboda od obáv,⁸

---

³ Referenčným objektom je entita, ktorá je existenčne ohrozená a ktorá má legitímny nárok na prežitie. Viz BUZAN B.; WÆVER, O.; de WILDE, J. (2005). *Bezpečnosť: nový rámec pro analýzu*. Brno: Centrum strategických studií, s. 48.

⁴ Do tejto skupiny, medzi tzv. *wideners*, radí Barry Buzan kodanskú školu. BUZAN, B. (1997). *Rethinking Security after the Cold War*, s. 13.

⁵ O koncepte *human security* sa začalo hovoriť v polovici 90. rokov 20. storočia, predovšetkým v reakcii na vnútroštátne politické násilie, ktoré tradičný prístup prehliadal. Zameranie na bezpečnosť jednotlivca radikálne prehĺbilo tradičné ponímanie bezpečnosti, avšak ako analytický koncept zostáva „ľudská bezpečnosť“ príliš široká a značne vágna. Koncept sa delí na dva základné prístupy: širšie chápanie, označované ako „sloboda od nedostatku“ (*freedom from want*) vychádza zo správy *UNDP Human Development Report* (1994). Užšia (kanadská) koncepcia ľudskej bezpečnosti, ktorej jadro tvorí „sloboda od strachu“ (*freedom from fear*), sa týka politického násillia a viaže sa k nej princíp *responsibility-to-protect* (*R2P doctrine*). Podrobnejšie viď napr. KERR, P. (2010). *Human Security*. In COLLINS, A. (ed.). *Contemporary Security Studies*. Oxford: Oxford University Press, s. 121-135; WAISOVÁ, Š. (2005). *Bezpečnosť*, s. 123-140.

⁶ Zástancov kritických bezpečnostných štúdií spája kritický pohľad na tradičné ponímanie bezpečnostných štúdií a post-pozitivistický prístup k jej štúdiu. V rámci odboru bezpečnostných štúdií netvorí jednotnú školu. Podrobnejšie viď napr. KRAUSE, K.; WILLIAMS M. C. (eds.) (2002). *Critical Security Studies: Concepts and Cases*. London: UCL Press; MUTIMER, D. (2010). *Critical Security Studies: A Schismatic History*. In COLLINS, A. (ed.). *Contemporary Security Studies*. Oxford: Oxford University Press, s. 84-105.

⁷ K rozdeleniu do troch skupín viď napr. WAISOVÁ, Š. (2005). *Bezpečnosť*, s. 26-28. K debate medzi tradicionalistami a umiernenými (*wideners*), viď BUZAN, B. (1997). *Rethinking Security after the Cold War*, s. 8-12.

⁸ Byť v bezpečí – „Secure“ v pôvodnom význame znamenalo byť bez obáv, „careless“ (*se* - bez + *curra* – care, zaujímať sa), čiže „freedom from concern“ - oslobodenie od obáv, starostí. McSweeney si všima, že to je v protiklade k dnešnému obvyklému užívaniu tohto termínu, keď „byť v bezpečí“ implikuje

avšak samotné chápanie pojmu bezpečnosť všeobecne do veľkej miery záleží na tom, kto ho používa a v akom kontexte. Bill McSweeney píše v úvode svojej práce: „Bezpečnosť [...] je prchavý pojem. Podobne ako mier, česť, spravodlivosť, vyjadruje kvalitu vzťahu, ktorá odoláva definícii. [...] Kde začať hľadať význam [tohto pojmu - DM], a či má zmysel očakávať nájdenie jednotného významu spoločného všetkým spôsobom jeho používania, je výzvou, ktorá si vyžaduje spoločnú prácu histórie a filozofie.“⁹ Táto práca zďaleka nemá ambíciu chopiť sa výzvy podobného druhu, napriek tomu považujem za užitočné ju v tomto kontexte zmieniť, keďže každá práca, ktorá nejakým spôsobom pojednáva o bezpečnosti a ohrození, nemôže vyššie načrtnutému problému celkom uniknúť.

1.2 Kodanská škola a teória sekuritizácie

Do procesu takzvaného rozširovania a prehlbovania konceptu bezpečnosti významne zasiahla Kodanská škola. Tá okrem toho, že priniesla do bezpečnostných štúdií pojem referenčných objektov, obohatila klasický realistický pohľad o sektorové chápanie bezpečnosti. Týmto spôsobom Barry Buzan a Kodanská škola skombinovali dve výrazné tendencie v premene konceptu bezpečnostných štúdií, ktoré existovali na tomto poli od 80. rokov. Zásadným teoretickým prínosom Kodanskej školy je teória sekuritizácie.

Kodanská škola je označenie pre skupinu bádateľov, ktorí sa koncentrovali vo výskumnom inštitúte *Conflict and Peace Research Institute (COPRI)* v Kodani. Medzi jej jadro patria Barry Buzan, Ole Wæver a Jaap de Wilde. Vzhľadom na rozširovanie konceptu bezpečnosti je významný vplyv Barryho Buzana. Jeho práce z 80. rokov vychádzajú z realistickej tradície a rešpektujú ústrednú rolu štátu ako bezpečnostného aktéra, zároveň však poukazujú na skutočnosť, že je z hľadiska bezpečnosti štátu potrebné zobrať do úvahy tiež to, čo sa odohráva v rámci štátov a je ovplyvnené ich vnútorným charakterom. Podľa Buzana je štát ohrozený, keď je ohrozená jeho štátnosť, ktorú spolutvorí aj idea (a inštitúcie) štátu. Možné hrozby voči štátu nemusia byť teda nutne vojenského charakteru. Existencia štátu môže byť

---

opatnosť („careful“). MCSWEENEY, B. (1999). *Security, identity, and interests: a sociology of international relations*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 16.

⁹ MCSWEENEY, B. (1999). *Security, identity, and interests*, s. 13. Voľný preklad Dorota Moravská.

ohrozená aj šírením iných (nepriateľských) ideológií. V konečnom dôsledku štáty teda nie sú jedinými aktérmi, ktorí môžu navzájom (politicko-vojensky) ohrozovať svoju existenciu, ale na tomto poli sú činní aj neštátni aktéri.¹⁰

Skupina bádateľov inštitútu COPRI publikovala od 90. rokov množstvo prác zaoberajúcich sa európskou bezpečnosťou v období po skončení studenej vojny. Zásadnou, vzhľadom na rozpracovanie konceptu sekuritizácie¹¹, bola publikácia knihy *Security: A New Framework for Analysis*,¹² v ktorej sa spája Buzanovo poňatie sektorovej analýzy s teóriou sekuritizácie, zásadne ovplyvnenou konštruktivistickým pohľadom Ole Wævera. Teória sekuritizácie je tak výsledkom spolupráce dvoch autorov, z ktorých prvý, ako už bolo zmienené, vychádza z realistickej tradície a druhý z myšlienok sociálneho konštruktivismu. Pokus Kodanskej školy o syntézu týchto dvoch zásadne odlišných tradícií je dôvodom mnohých kritických hlasov na jej adresu, ktoré jej vyčítajú inkohherentnosť.^{13 14}

1.2.1 Horizontálna a vertikálna rovina bezpečnosti

Koncept bezpečnosti v prístupe Kodanskej školy sa viaže k dvom rovinám, ktoré vyjadrujú vertikálna a horizontálna os. Vertikálna os, na ktorej sú umiestnené referenčné objekty, vyjadruje rôzne hladiny analýzy a zodpovedá na otázku o koho, resp. čoho bezpečnosť sa jedná. Referenčnými objektmi môžu byť jedinec, vnútroštátne skupiny, štát, regionálny systém a medzinárodný systém.¹⁵ Horizontálna os delí bezpečnosť do piatich sektorov - politického, vojenského, ekonomického, environmentálneho a sociálneho (spoločenského, resp. sociálne-kultúrneho). Pre

---

¹⁰ Viz WAISOVÁ, Š. (2005). *Bezpečnosť*, s.61-64. Zásadnou Buzanovou publikáciou z tohto obdobia je kniha BUZAN, B. (1983) *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*. Brighton: Wheatsheaf Books, ktorá bola v roku 1991 znovu prepracovaná a vydaná ako BUZAN, B. (1991). *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. New York: Harvester Wheatsheaf.

¹¹ Podrobnejšie k vývoju konceptu sekuritizácie v práci kodanskej školy viz napr. McDONALD, M. (2008). *Securitization and the Construction of Security*. *European Journal of International Relations*. roč. 14, č. 4, s. 563-587, zde s. 566-567.

¹² BUZAN, B.; WÆVER, O.; de WILDE, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, CO: Lynne Rienner. Český preklad: BUZAN, B.; WÆVER, O.; de WILDE, J. (2005). *Bezpečnosť: nový rámec pro analýzu*. Brno: Centrum strategických studií.

¹³ Šárka Weisová delí konceptualizáciu bezpečnosti kodanskej školy na dve obdobia: 1. realistické obdobie a 2. obdobie v ktorom prevláda sociálne-konštruktivistický pohľad. Teória sekuritizácie sa viaže s týmto obdobím. Viz WAISOVÁ, Š. (2005). *Bezpečnosť*, s.62, 90.

¹⁴ Kritike teórie sekuritizácie sa venujem na str. 23-33.

¹⁵ Podrobnejšie viď BUZAN B.; WÆVER, O.; de WILDE, J. (2005). *Bezpečnosť*, s. 14-15.

každý z týchto sektorov je typický iný druh vzťahov, interakcií a hrozieb, no vzájomne tvoria komplexný celok a rôzni aktéri interreagujú naprieč jednotlivými sektormi.¹⁶

Sektorovým poňatím bezpečnosti Kodanská škola odmietla tradicionalistickú redukciu bezpečnosti na vojensko-politický sektor, avšak bezpečnosť na úrovni medzinárodných vzťahov zostáva v ich prístupe pevne zakorenená v „tradícii politiky sily“.¹⁷ Z tohto hľadiska, ako už bolo zmienené, Kodanská škola primárne uvažuje o štáte ako o referenčnom objekte a ostatné hladiny analýzy, ako jednotlivca či sociálne skupiny, ale tiež medzinárodnú bezpečnosť, považuje za dôležité predovšetkým vo vzťahu k štátu, ktorý zostáva kľúčovým bezpečnostným aktérom, ovplyvňujúcim bezpečnostnú dynamiku na ostatných hladinách.¹⁸ Predtým než detailnejšie priblížim sektorové špecifickú bezpečnosti, stručne objasním, akým spôsobom Kodanská škola konceptualizuje pojmy bezpečnosť a ohrozenie, ktoré tvoria jadro teórie sekuritizácie.

1.2.2 Bezpečnosť v poňatí Kodanskej školy

Bezpečnosť v prístupe Kodanskej školy je v širšom zmysle „zvláštnym typom politiky, jenž nachází uplatnění v celé řadě problémových oblastí.“¹⁹ V jadre teda bezpečnosť „vychází z praxe politického jednání a jehož prostřednictvím je vytvářena“. Takto konceptualizovaná bezpečnosť je priamou súčasťou „diškurzívního, sociálně konstruovaného a intersubjektivního světa.“ Bezpečnosť potom vyjadruje sociálne konštituovaný vzťah, pre ktorý je určujúca subjektívna percepcia aktérov, ktorí utvárajú bezpečnostné prostredie.²⁰ Podľa bádateľov Kodanskej školy je takáto „bezpečnosť“ autoreferenčným jednaním – práve v dôsledku tohto jednania sa z určitej témy stáva bezpečnostný problém, a to „nikoliv nutně proto, že určitá existenční hrozba skutečně existuje, nýbrž proto, že téma je jako takový typ hrozby prezentováno“. Vychádzajúc z tejto perspektívy je podstatou bezpečnosti *rečový akt* - špecifická diškurzívní praktika, ktorá vytvára bezpečnostnú situáciu.²¹ Pokiaľ definujeme bezpečnosť týmto spôsobom,

---

¹⁶ BUZAN B.; WÆVER, O.; de WILDE, J. (2005). *Bezpečnost*, s. 16-18, 26, 29, 38; BUZAN, B. (1997). *Rethinking Security after the Cold War*, s. 15-16.

¹⁷ BUZAN B.; WÆVER, O.; de WILDE, J. (2005). *Bezpečnost*, s. 31.

¹⁸ Napr. 49 – štát a národ = kľúčové, tradičné referenčné objekty -> 49, 50, 51, 52

¹⁹ BUZAN B.; WÆVER, O.; de WILDE, J. (2005). *Bezpečnost*, s. 5.

²⁰ *Ibidem*, s. 41-43, 53

²¹ *Ibidem*, s. 35, 37.

nemá zmysel uvažovať o „objektívnej existencii“ bezpečnostných problémov.²² Vo svojej podstate je prístup Kodanskej školy k bezpečnosti aplikáciou Thomasovho teorému:²³ „Skutočné hrozby“ sú tie, ktoré sú za také považované, z čoho vyplývajú ich reálne dôsledky. Alebo tiež v reči Kodanskej školy:

„Ve chvíli, kdy se státy nebo národy uchylují k sekuritizaci bezpečnostního tématu – a není důležité, jestli „správně“ nebo ne -, stává se z tohto kroku politický fakt se všemi důsledky, jež z něj plynou, protože v situaci definované v pojmech bezpečnosti se bude aktér chovat jinak, jež by se choval za normálních okolností.“²⁴

Spôsob, akým Kodanská škola konceptualizuje bezpečnosť so sebou prináša nové problémy - čo to znamená „hovoriť bezpečnosť“? Ako definovať a odlíšiť „bezpečnostný diskurz“ od politického? Vychádzajúc z tradičnej vojensko-politickej perspektívy chápe Kodanská škola bezpečnosť zároveň ako „přežití tváří v tvář existenčním hrozbám“.²⁵ K bezpečnostnej situácii teda podľa autorov dochádza, pokiaľ sa jedná o „přežití čili zachování existence (*survival*)“. Týmto spôsobom definovaný bezpečnostný problém vyžaduje absolútnu prioritu a na jeho riešenie sú potrebné prostriedky, ktoré sú za „normálnych“ okolností v politickej sfére neakceptovateľné. Z toho vyplýva, že bezpečnostná sféra stojí „nad“ štandardnými politickými otázkami.²⁶ Spojenie bezpečnosti s existenčnou hrozbou tvorí jednak zásadné kritérium, pomocou ktorého autori odlišujú bezpečnostnú a politickú sféru a zároveň im umožňuje vyhnúť sa príliš širokému poňatiu bezpečnosti, ktoré sa z ich pohľadu stáva riskantným, vzhľadom na opustenie tradične úzko vymedzenej vojensko-politickej domény bezpečnosti.²⁷ Jadrom bezpečnostných štúdií tak podľa Kodanskej školy zostáva „politika existenčních hrozieb“ či „přežití kolektivních jednotek a principů“.²⁸ Dôrazom na „kolektivne jednotky“ sa autori diferencujú od individualistického poňatia kritických bezpečnostných štúdií.²⁹

---

²² Ibidem, s. 41-43, 53.

²³ Thomasov teorém hovorí, že „pokiaľ je určitá situácia ľuďmi definovaná ako reálna, je reálna vo svojich dôsledkoch.“ (W. I. Thomas, 1923) Toto stanovisko je významnou súčasťou interpretatívneho prístupu v sociológii.

²⁴ BUZAN B.; WÆVER, O.; de WILDE, J. (2005). *Bezpečnost*, s. 42.

²⁵ Ibidem, s. 38.

²⁶ Ibidem, s. 31, 34-35.

²⁷ Ibidem, s. 9-10; tiež BUZAN, B. (1997). *Rethinking Security after the Cold War*, s. 13-15.

²⁸ BUZAN B.; WÆVER, O.; de WILDE, J. (2005). *Bezpečnost*, s. 38.

²⁹ Ibidem, s. 48.

Bezpečnosť v prístupe Kodanskej školy sa teda viaže k špecifickému druhu diškurzu, ktorý prezentuje nejakú tému ako existenčnú hrozbu pre určitý referenčný objekt. Týmto objektom je bežne (avšak nie nutne) štát a daný akt má legitimizovať použitie mimoriadnych, za bežných podmienok neprijateľných prostriedkov, za účelom odvrátenia prezentovanej hrozby.³⁰ Téma, ktorá je prezentovaná týmto spôsobom, sa stáva sekuritizovanou otázkou. Keďže týmto spôsobom môže byť sekuritizovaná v podstate akákoľvek téma (ktorá má v sebe dostatočný potenciál), Kodanská škola zásadne nesúhlasí so stotožňovaním bezpečnosti s akýmsi „univerzálnym dobrom“ či „vytúženým konečným stavom“.³¹ V kontraste k bežnému pozitívnemu chápaniu bezpečnosti autori tvrdia, že bezpečnosť by naopak vo svojej podstate mala byť chápaná ako negatívny pojem – „jako neschopnosť zvládať nastalé problémy prostredníctvom štandardnej politiky“.³² Negatívne chápanie bezpečnosti v prístupe Kodanskej školy je dôsledkom špecifického pohľadu na proces, akým je bezpečnosť utváraná. Táto otázka je predmetom teórie sekuritizácie.

1.2.3 (De)sekuritizácia

Cieľom teórie sekuritizácie je pochopiť dynamiku procesu, akým sú v spoločnosti utvárané bezpečnostné hrozby. Za týmto účelom sa snaží zodpovedať otázky - kto, v súvislosti s akými témami, vo vzťahu k akým referenčným objektom, za akých podmienok, a v neposlednom rade, s akými výsledkami, môže byť aktívny v oblasti bezpečnosti.³³ Ako analytický nástroj má teda teória slúžiť na zmapovanie procesu, v ktorom sa z určitej otázky stane bezpečnostná hrozba (je sekuritizovaná), alebo naopak, prestane byť vnímaná v rovine hrozby (je desekuritizovaná). Úlohou analytika nie je snažiť sa identifikovať objektívne hrozby, ale ako vysvetľujú autori: „jde o porozumění procesům konstrukce sdílených významů, které definují, co má být považováno za hrozbu, a co si tedy žádá kolektivní odpověď.“³⁴ Podľa Kodanskej školy je skúmaním týchto procesov možné odhaliť určitý „typický model interakcí, jež disponují svou vnitřní logikou.“ Analýza sa primárne orientuje na úspešné prípady

---

³⁰ Ibidem, s. 31.

³¹ Ibidem, s. 13.

³² Ibidem, s. 40-41.

³³ Ibidem, s. 43,44.

³⁴ Ibidem, s. 37.

sekuritizácie, ako však uvádzajú autori, opačný proces – desekuritizácia, zohráva prinajmenšom rovnako významnú úlohu a zaujímavé poznatky môže obdobne priniesť tiež štúdium prípadov, v ktorých sekuritizačné snahy zlyhali.³⁵

Podľa teórie sekuritizácie sa jednotlivé verejné témy pohybujú na škále depolitizovanej, politizovanej a sekuritizovanej otázky, pričom určujúcim kritériom je ich postavenie vzhľadom na verejný (politický) diškurz. Depolitizovaná téma nie je predmetom verejných diskusií a verejného rozhodovania. Politizovaná téma sa stáva súčasťou verejnej politiky a vyžaduje určité politické rozhodnutia. Sekuritizovaná téma, ako už bolo zmienené, je otázka, ktorú určitý *sekuritizačný aktér* prezentuje ako existenčnú hrozbu „jež si žadá mimořádná opatření a ospravedlňuje konání vybočující ze standardních mantinelů politických procedur.“ Vo svojej podstate je teda sekuritizácia radikálnou verziou politizácie. Predmet výskumu potom tvorí politický diškurz.³⁶

Bezpečnosť ako špecifická diškurzívna praktika je ukotvená v interakcii medzi *sekuritizačným aktérom* a verejnosťou (*publikom*). Centrálnu úlohu v sekuritizačnom procese zastáva sekuritizačný aktér, ktorý prezentuje nejakú tému ako bezpečnostnú hrozbu pre určitý referenčný objekt.³⁷ Týmto *rečovým aktom*, smerovaným voči verejnosti, podniká aktér *sekuritizačný krok* (resp. *pohyb*). Vykonanie sekuritizačného kroku neznamena, že téma sa automaticky stáva bezpečnostnou hrozbou. K úspešnej (úplnej) sekuritizácii podľa Kodanskej školy dochádza pokiaľ sekuritizačný aktér presvedčí verejnosť, že použitie mimoriadnych opatrení je v oblasti, ktorú sekuritizuje, legitímne. Podľa Kodanskej školy má verejnosť, obzvlášť v demokratických režimoch, možnosť takýto krok neprijat'. Pokiaľ ho však prijme, nie je nevyhnutné, aby boli navrhované mimoriadne opatrenia naozaj zrealizované. Rozhodujúce je, že publikum teoreticky akceptuje vyňatie sekuritizačnej oblasti z rámca štandardných politických opatrení, čím otázka vystúpi z politickej sféry „do sféry naléhavosti a neodkladnosti“.³⁸

---

³⁵ Ibidem, s. 53.

³⁶ Ibidem, s.34-35.

³⁷ Pre úplnosť je potrebné uviesť, že na strane aktérov vstupujú do procesu podľa kodanskej školy tiež tzv. funkcionálni aktéri, ktorí ovplyvňujú politické rozhodnutia na poli bezpečnosti vzhľadom na vlastné záujmy v danej sfére. Viď ibidem, s. 48-49.

Úspešnosť sekuritizačného kroku závisí jednak na spoločenskej autorite sekuritizačného aktéra a zároveň na samotnej téme, ktorá je sekuritizovaná. Za týmto účelom rozlišuje Kodanská škola v prípade rečového aktu vnútorné a vonkajšie „poľahčujúce podmienky“ (*facilitating conditions*). Vonkajšie, kontextuálne a sociálne podmienky sa viažu k osobe sekuritizačného aktéra a výberu témy, ktorá má byť sekuritizovaná. Aktérom nemusí byť podľa Kodanskej školy len štát, napriek tomu nie všetci potenciálni aktéri majú rovnakú šancu uspieť. Limituje ich spoločenské postavenie, od ktorého sa odvíja priestor a vážnosť, ktorý má aktér na poli verejného diškurzu. Aktérmi sekuritizácie sú obvykle politickí lídri, byrokratické aparáty, vlády alebo lobistické a iné nátlakové skupiny.³⁹ Čo sa týka témy, ktorá má byť sekuritizovaná, autori konštatujú, že určité otázky rezonujú v spoločnosti (historicky) lepšie než iné a sú teda ľahšie sekuritizovateľné. Podobne je tomu aj s referenčným objektom, ktorým je síce tradične štát alebo národ,⁴⁰ avšak teoreticky môže byť za referenčný objekt označené čokoľvek. Podľa Kodanskej školy sú najlepšie sekuritizovateľné kolektívne telesá strednej veľkosti, pretože tie si najčastejšie potvrdzujú (konštruujú) svoju identitu („*We*“ *feeling*) vymedzovaním sa voči iným skupinám.⁴¹

Vnútorné, lingvisticko-gramatické podmienky sa týkajú tzv. gramatiky bezpečnosti - konvenčných pravidiel, ktoré úspešné rečové akty obvykle splňajú. Napriek tomu, že sa bezpečnostný diškurz v jednotlivých sektoroch líši, vnútorným obsahom rečového aktu je z definície Kodanskej školy existenčná hrozba, ktorá je zvyčajne orientovaná k určitému zlomovému bodu v budúcnosti a zároveň špecifikuje činnosť, ktorá je potrebná na odvrátenie tejto hrozby. Poslednou podmienkou, ktorú Kodanská škola uvádza, je obecné uveriteľnosť hrozby.⁴² Z tohto pohľadu je sekuritizačné vyjadrenie formou varovania pred nežiaducim (t.j. nebezpečným) budúcim vývojom. Hlavný motivačný faktor, ktorý motivuje publikum k akceptovaniu sekuritizačného kroku, je podľa autorov „obava, že činnosť druhej strany bude znamenať koniec vlastnej existencie coby nezávislého subjektu“.⁴³

---

³⁸ Ibidem, s. 35-41.

³⁹ Ibidem, s. 34, 54.

⁴⁰ V prípade štátu prežitie znamená zachovanie suverenity, čo sa týka národa je prežitím zachovanie národnej identity. Vid' Ibidem, s. 49.

⁴¹ Ibidem, s. 49-50.

⁴² Ibidem, s. 44-45.

⁴³ Ibidem, s. 37.

1.2.4 Sekuritizácia v jednotlivých sektoroch s prihliadnutím k societálnemu sektoru

Ako už bolo zmienené, pre každý zo sektorov sú charakteristické špecifické vzťahy, referenčné objekty a sekuritizované témy. Primárnymi sekuritizačnými aktérmi vo vojenskom sektore sú vládnuce elity štátu, referenčným objektom je (obvykle) štát, a hrozby sú namierené proti suverenite a teritorialite štátu. Bezpečnosť politického sektora, ktorý sa nachádza niekde medzi vojenským a spoločenským, súvisí s organizačnou stabilitou štátneho systému a spadajú sem všetky nevojenské hrozby konštitučným princípom štátu, štátnej suverenite a tiež štátnej ideológii. Ako priznávajú samotní autori, presné vymedzenie tohto sektora je problematické, keďže z definície Kodanskej školy vyplýva, že všetky hrozby sú politické: „Všetchny hrozby a reakce na ně vznikají v politické sfěře [...]. Politizace hrozby je z povahy věci politickou záležitostí, z čehož plyne, že sekuritizace je rovněž politickým aktem.“ Vo svojej podstate je potom politický sektor reziduálnou kategóriou – spadajú sem hrozby, ktoré sa neradia k vojenskému sektoru a nespádajú ani do vymedzenia hrozieb societálneho sektora, ktorý bližšie priblížim v nasledujúcich odstavcoch.⁴⁴

Kľúčovým faktorom v societálnom, alebo tiež spoločenskom sektore, je kolektívna identita. Ústredná pozícia kolektívnej identity vo vymedzení societálneho sektora vyplýva zo spôsobu, akým Kodanská škola chápe význam slova „spoločnosť“, ktorý v jej prístupe znamená „společenství, s nímž se lidé identifikují“. Vychádzajúc z tejto definície je spoločenská bezpečnosť „identitárnou bezpečnosťou“ či „bezpečnosťou identity“ (*identity security*). Ako vysvetľujú autori: „Pocit společenské nejistoty či společenského nebezpečí (*societal insecurity*) vzniká, jestliže společenství jakéhokoliv druhu označí jistý vývoj či možnost určitého vývoje za hrozbu pro svou další existenci.“⁴⁵

V duchu celkovej logiky prístupu Kodanskej školy, ktorá sa sústreďí na „prežitie kolektívnych jednotiek“, sa analýza spoločenského sektora viaže na zdieľané skupinové identity („*we identities*“) a bezpečnosťou jednotlivcov sa nezaobera. Predmetom záujmu v spoločenskom sektore sú podľa Kodanskej školy teoreticky

---

⁴⁴ Ibidem, s. 165-166; BUZAN, B. (1997). Rethinking Security after the Cold War, s. 16.

akékoľvek „veľké, sebestačné skupiny so spoločnou identitou“ (identitárne spoločenstvá). Avšak v Európe, pre ktorú bol koncept navrhnutý, sa v tomto smere jedná podľa autorov predovšetkým o národne vymedzené spoločenstvá, v ktorých je kolektívne vedomie „My“ ukotvené v predstave národnej identity. Primárnou identifikačnou skupinou v spoločenskom sektore je teda v koncepcii Kodanskej školy národ, no autori pripúšťajú, že v závislosti na odlišných spoločenských kontextoch môžu byť skupiny definované na inom základe, napríklad etnicky, rasovo, alebo nábožensky. Podstatná je tu predstava „imagined communities“, ktorou autori odkazujú na prácu Benedicta Andersona.^{46 47}

Umiestnenie národa do pozície existenčne ohrozeného objektu so sebou prináša špecifické riziká. Kým v prípade štátu je spoločensky jasne vymedzené, kto môže v jeho mene hovoriť a podnikať kroky, v prípade národa je spektrum potenciálnych aktérov omnoho pestrejšie. Obdobne „prežitie národa“, spojené s prežitím vedomia „My“, je v princípe sekuritizovateľnejšie ľahšie ako „prežitie štátu“, kde je spoločensky presne stanovené o čom konkrétne sa v rámci „prežitia“ hovorí.⁴⁸ Nacionalizmus tak otvára sekuritizačné dvere široko dokorán. K popularite nacionalisticky orientovanej sekuritizačnej stratégie prispieva tiež skutočnosť, že vymedzenie národov a štátov sa nemusí a mnohokrát nezhoduje. Z tohto hľadiska dochádza v spoločenskom sektore k súpereniu rôznych identít, ktoré súvisí so skupinovým sebavymedzovaním sa v kategóriách „My“ verzus „Oni“ („Us“ vs. „Them“), v rámci čoho existuje tendencia vidieť „Them“ v nepriateľskom svetle. Ako uvádzajú autori, snaha o redefiníciu vlastnej identity môže byť dôležitou bezpečnostnou stratégiou a pokiaľ sa v spoločnosti nachádzajú menšiny, tieto sa typicky stanú referenčným bodom pre celú škálu aktérov.⁴⁹

Témy, ktoré tradične určujú agendu spoločenskej bezpečnosti sú podľa Kodanskej školy migrácia, horizontálne súperenie (zmena identity v dôsledku vplyvu susedného spoločenstva), vertikálne súperenie (spory o veľkosť „identitárnych sfér“ – inklúzia v dôsledku integračných projektov, alebo exklúzia v dôsledku separatistických

---

⁴⁵ BUZAN B.; WÆVER, O.; de WILDE, J. (2005). *Bezpečnosť*, s. 140.

⁴⁶ Ibidem, s. 33, 141.

⁴⁷ Viď ANDERSON, B. (2008). *Představy společenství: Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Karolinum.

⁴⁸ Viď BUZAN B.; WÆVER, O.; de WILDE, J. (2005). *Bezpečnosť*, s. 55-56.

projektov). Eventuálne sem autori radia aj úbytok obyvateľstva. V každej z týchto oblastí vychádza hrozba zo stretu rôznych identít. Spája sa s obavou, že „spoločenstvo už nebude to, čo bývalo“ a teda ani „My“ „už nebudeme sami sebou“, pretože pod vplyvom určitých udalostí dôjde na strane „nositeľov identity“ k zmene.⁵⁰

Vo svojej podstate tieto hrozby, ktoré autori popisujú ako charakteristické pre spoločenský sektor, objektívnymi hrozbami subjektívnej identity. Ako príklad môžeme uviesť tzv. horizontálne súperenie, ktoré môže byť jednak dôsledkom „interakcie medzi veľkými a dynamickými kultúrami na jednej strane a malými, anachronistickými komunitami na strane druhej“, alebo môže byť dôsledkom zámernej aktivity, kde ako príklad uvádzajú autori reštauráciu okupovaných území. Podobné je to aj v prípade „hrozby imigrácie“, ktorej sa podľa autorov môže brániť samo ohrozené spoločenstvo, alebo sa môže pokúsiť presunúť danú tému do agendy štátu.⁵¹ Autori sa teda sústredia na možné zdroje určitého objektívneho „vonkajšieho“ ohrozenia identity, ktoré je logicky vhodným podnetom k nasledovnej sekuritizácii danej témy, avšak tento ich opis charakteristických spoločenských hrozieb, ako aj úlohy, ktorú v nich zohráva interakcia národov a štátov ako reprezentantov kategórie kolektívnych identít, ktorý sa svojim charakterom približuje „stretu civilizácií“,⁵² vyznieva z môjho pohľadu, vzhľadom na podstatu konceptu sekuritizácie ako rečového aktu, príliš objektivisticky. Autori v tomto kontexte navyše uvádzajú, že dané hrozby sa môžu pohybovať na škále – nezamýšľané, štrukturálne hrozby, až programové, politické hrozby.⁵³ Táto úvaha však nezapadá do celkového konceptu teórie sekuritizácie, ako vyplynie z časti venujúcej sa kritike Kodanskej školy. Podobne národ v pozícii primárneho referenčného objektu, v spojení so zdôrazňovaním úlohy štátu, vedie autorov k tomu, že napríklad menšiny bez vlastnej štátnosti sú videné predovšetkým ako separatistické, iredentistické prvky, a ako také predstavujú hrozbu štátu, zatiaľčo umiestnenie identity samotných menšín do pozície referenčného objektu Kodanská škola rovnocenným spôsobom nereflektuje.

---

⁴⁹ Ibidem, s. 141, 144-145.

⁵⁰ Ibidem, s. 33, 141-142; BUZAN, B. (1997). Rethinking Security after the Cold War, s. 17.

⁵¹ BUZAN B.; WÆVER, O.; de WILDE, J. (2005). *Bezpečnosť*, s. 142-143.

⁵² Viz ibidem, s. 149.

⁵³ Vid' ibidem, s. 142.

1.2.5 Medzi konštruktivismom a objektivizmom

V knihe *Security: A New Framework for Analysis* vymedzuje Kodanská škola koncept sekuritizácie na jednej strane voči tradičným bezpečnostným štúdiám a na strane druhej, voči kritickým bezpečnostným štúdiám.⁵⁴ Svoj prístup k bezpečnosti potom charakterizuje ako radikálne konštruktivistický, zatiaľ čo svoj postoj k spoločenským vzťahom označuje za „relatívne objektivistický“.⁵⁵ Kým teda bezpečnosť je rečovým aktom a špecifickým druhom spoločenského jednanja, pri ktorom nemá zmysel analyzovať objektívnu podstatu hrozieb, so spoločenskými vzťahmi je napriek tomu, že sa jedná o sociálne konštrukcie, možné v konečnom dôsledku narábať ako s konštantnými prvkami. Kodanská škola pripúšťa, že spoločenský život ako výsledok intersubjektívne konštruovaných vzťahov môže podliehať zmene, tieto zmeny však odsúva z dohľadu spolu s predpokladom stálosti a nemennosti spoločenských väzieb. V rámci tohto v zásade objektivistického prístupu k sociálnej štruktúre je aj na skupinové identity nazerané ako na „sedimentované sociálne praktiky“.⁵⁶ Objektivistický prístup Kodanskej školy k identite podrobil kritike Bill McSweeney,⁵⁷ no nie len spôsob akým pristupuje Kodanská škola k sociálnemu sektoru, ale celkové rozporuplné teoretické ukotvenie jej práce sa stalo terčom rozsiahlej kritiky, ktorej sa podrobnejšie venujem v nadchádzajúcej časti.

1.3 Sociálne-konštruktivistická kritika a slabé stránky Kodanskej školy

Spôsob, akým Kodanská škola konceptualizovala bezpečnosť, vyvolal v bezpečnostných štúdiách polemiku. Na jednej strane si získala veľa prívržencov a nepochybne obohatila odbor bezpečnostných štúdií, zároveň bola však podrobená početnej kritike, ktorá poukázala na slabiny v jej prístupe. Kľúčovým problémom teórie

---

⁵⁴ K tomuto vymedzeniu prinútila kodanskú školu diskusia, ktorá prebehla na prelome rokov 1997 a 1998 na stránkach *Review of International Studies*. Do diskusie sa zo strany zástupcov sociologickej vetvy bezpečnostných štúdií zapojil Bill McSweeney. Z pohľadu kritických bezpečnostných štúdií sa vyjadroval napr. Michael Williams. Viz WAISOVÁ, Š. (2005). *Bezpečnosť*, s. 94-95.

⁵⁵ BUZAN B.; WÆVER, O.; de WILDE, J. (2005). *Bezpečnosť*, s. 234-236.

⁵⁶ Ibidem, s. 235-236; porovnaj BUZAN, B. (1997). *Rethinking Security after the Cold War*, s. 19-20.

sekuritizácie je nepresnosť a neucelenosť. Svoju úlohu tu zohral spôsob, akým bola teória utváraná v rámci COPRI inštitútu, kde sa koncept postupne vyvíjal a menil pod vplyvom odlišného zamerania jednotlivých bádateľov a vonkajšej kritiky. Vplyv týchto okolností si všíma Matt McDonald, ktorý tvrdí, že pôvodný koncept je jednak zameraný príliš úzko a zároveň teoreticky neprepracovaný.⁵⁸ Podobne Holger Stritzel konštatuje, že samotný vzťah medzi sekuritizačným aktérom, rečovým aktom, a publikom, ktoré stojí v jadre celého konceptu, konceptualizuje Kodanská škola vo svojej teórii neočakávane vágne.⁵⁹ V pozadí týchto slabín stojí metafyzická roztrieštenosť celého konceptu, ktorá vyplýva s pokusu spojiť objektivistický prístup k spoločnosti s radikálnym konštruktivismom. Kodanská škola tak osciluje medzi poňatím bezpečnosti ako „rečového aktu“ a bezpečnosťou ako intersubjektívnym procesom, pričom má tendenciu prikláňať sa viac na prvú stranu, za čo si odniesla množstvo kritiky.

Najzásadnejšie kritické hlasy, ktoré sú relevantné pre túto prácu, vychádzajú zo sociálne-konštruktivistických kruhov. Týkajú sa jednak náchylnosti k štátocentризmu v prístupe Kodanskej školy a z nej vyplývajúceho marginalizovania nešťátnych aktérov. Ďalej problematického uchopenia sociálneho sektora s poukázaním na príliš objektivistické a zjednodušené nazeranie na kolektívne identity, ale tiež samotného vymedzenia bezpečnosti ako rečového aktu, či otázky aplikovateľnosti na reálne sociálne procesy. Celkovo bol prístupu Kodanskej školy vytknutý tiež europocentrizmus. V tejto časti práce sa pokúsím stručne priblížiť niektoré argumenty, ktoré kriticky zhodnotili a rozvinuli pôvodný koncept sekuritizácie, čím prispeli k jeho relevantnosti a praktickej použiteľnosti.

Mnohé základné problémy kodanského prístupu k bezpečnosti vyplývajú z centrálnej pozície jazyka (reči) v teórii sekuritizácie. Bezpečnosť je v nej chápaná ako performatívny rečový akt, ktorého podstata je v tom, že realitu nie len popisuje, ale sám ju vytvára. Z tohto pohľadu, ako bolo zmienené v predošlej časti práce, považuje Kodanská škola bezpečnosť za autoreferenčné jednanie, čím nadväzuje na jazykovú

---

⁵⁷ Vid' napríklad MCSWEENEY, B. (1998). Durkheim and the Copenhagen school: a response to Buzan and Wæver. *Review of International Studies*, roč. 24, s. 137–140; MCSWEENEY, B. (1999). *Security, Identity & Interests: A Sociology of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.

⁵⁸ Vid' McDONALD, M. (2008). *Securitization and the Construction of Security*.

teóriu Johna L. Austina.⁶⁰ Podľa Austina vzniká „úplná rečová situácia“ („*the total speech act situation*“) spojením troch typov rečových aktov: lokučného aktu, ktorým je samotný „komunikačný výkon“ (výpoveď), ilokučného aktu, ktorý vyjadruje vzťah hovoriaceho k výpovedi, a perlokučného aktu, ktorý vyjadruje vyvolaný účinok ilokučného aktu.⁶¹ Thierry Balzacq kritizoval Kodanskú školu za to, že kladie prehnaný dôraz na ilokučný akt a prehliada tretiu zložku rečového aktu. Práve táto skutočnosť podľa neho viedla k tomu, že jej prístup dostatočne nereflektuje úlohu „publika“ a sociálneho kontextu, v ktorom rečový akt prebieha,⁶² za čo kritizovali teóriu sekuritizácie viacerí autori.

Poňatie bezpečnosti ako performatívneho (autoreferenčného) rečového aktu, ktorý sám o sebe vytvára bezpečnostnú situáciu, je v protiklade k sekuritizácii ako intersubjektívnemu procesu, ktorý vzniká interakciou medzi artikuláciou „bezpečnosti“, čiže sekuritizačným krokom určitého aktéra, a publikom, u ktorého musí vyvolať adekvátnu odozvu.⁶³ Stritzel na tomto mieste upozorňuje, že Kodanská škola si v teoretickej rovine protirečí, pretože na jednej strane chápe koncept „bezpečnosti“ internalisticky ako *udalost' (event)*, čo korešponduje viac s postštruktúrnymi prístupmi, na druhej strane však tvrdí, že sekuritizácia je intersubjektívny *proces*.⁶⁴ Podľa Balzacqa prístup Kodanskej školy v konečnom dôsledku redukuje sekuritizačný proces na akúsi formálnu procedúru, ktorá v prípade, že sú dodržané predpoklady Kodanskej školy (autorita aktéra a „sekuritizačná gramatika“), vedie k úspešnému zavŕšeniu sekuritizačného kroku. Z tejto perspektívy je teória sekuritizácie reálnym procesom sociálnej konštrukcie „hrozieb“ značne vzdialená.⁶⁵

---

⁵⁹ Vid' STRITZEL, H. (2007). Towards a Theory of Securitization: Copenhagen and Beyond. *European Journal of International Relations*, roč. 13, č. 3, s. 357-383, tu s. 363.

⁶⁰ Austinova teória rečových aktov vychádza z Wittgensteinovho konceptu „jazykových hier“ a Habermasovej teórie komunikatívneho jednania. K teórii vid' AUSTIN, J. L. (1962) *How to Do Things with Words*. Oxford: Clarendon Press.

⁶¹ Habermas túto triádu zhŕňa nasledovne: „to say *something*, to act *in* saying something, to bring about something *through* acting in saying something.“ (kurzíva – originál) Citované podľa BALZACQ, T. (2005). The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context. *European Journal of International Relations*, roč. 11, č. 2, s. 171-196, zde s. 175. Pre Austinovu koncepciu rečových aktov porovnaj tiež napr. STRITZEL, H. (2007). Towards a Theory of Securitization: Copenhagen and Beyond. *European Journal of International Relations*, roč. 13, č. 3, s. 357-383, tu s. 361.

⁶² Vid' napríklad BALZACQ, T. (2005). The Three Faces of Securitization.

⁶³ Vid' ibidem, s.171-179.

⁶⁴ Vid' STRITZEL, H. (2007). Towards a Theory of Securitization, s. 359.

⁶⁵ BALZACQ, T. (2005). The Three Faces of Securitization, s.171-179.

Balzacq ďalej vyčíta Kodanskej škole, že v dôsledku jej radikálne konštruktivistického pohľadu na bezpečnosť založenom na jazykovej teórii, nie je schopná zobrať do úvahy externé faktory a tým pripustiť, že určité hrozby nie sú konštruované diškurzívne, ale sú reálnou, objektívnou hrozbou bez ohľadu na ich jazykové uchopenie. Ako príklad uvádza blížiaci sa tajfún. Rečové akty, ktoré môže v súvislosti s hrozbou tajfúnu vykonať, neovplyvnia nijakým spôsobom skutočnosť, že sa tajfún blíži. Týmto sa Balzacq stavia proti postštrukturalistickému prístupu⁶⁶ a tvrdí, že jazyk novú realitu nekonštruuje, len mení naše vnímanie tejto reality. Avšak externé faktory zohrávajú kľúčovú rolu aj v prípade, že pristupujeme k bezpečnosti ako k diškurzívnej praktike, keďže táto funguje ako symbol – má zmysel len pre tých, ktorí ho vedia interpretovať, vedia k čomu odkazuje a to im umožní sa s jeho významom identifikovať. Sekuritizačný aktér a publikum tak môžu dospieť k spoločnému chápaniu „hrozby“ len prostredníctvom zdieľaného porozumenia jej významu. Toto symbolické porozumenie je možné len v rámci konkrétneho kultúrno-historického kontextu.⁶⁷

Nesúhlas so spôsobom, akým Kodanská škola pristupuje k externým, (neverbálnym) faktorom, tvorí jadro kritiky tohto konceptu aj v prácach iných autorov. K úlohe publika a sociálneho kontextu v procese sekuritizácie sa v tejto časti práce ešte vrátim, najprv však zmienim ďalšie sporné body, ktoré rovnako vyplývajú z poňatia bezpečnosti ako formatívneho rečového aktu. Ústredným z nich je predpoklad intencionálneho jednania, ktoré sa odohráva v určitom jasne danom momente, čo ďalej zvädza k predstave konkrétneho sekuritizačného aktéra, ktorý koná s určitým strategickým cieľom. V spojení s analýzou na hladine štátu privádza táto perspektíva Kodanskú školu k zameraniu na politické elity (dominantné hlasy) ako principiálnych aktérov. Tým však dochádza k marginalizovaniu neštátnych aktérov a zároveň, spolu s vypustením časového hľadiska, zostávajú mimo rámec analýzy sekuritizačné procesy, ktoré prebiehajú na inej úrovni a inou formou ako si všíma Kodanská škola, ktorej prístup napríklad prakticky nerieši otázku nezamýšľaných dôsledkov.⁶⁸ Orientáciu

---

⁶⁶ Z postštrukturalistického pohľadu, „nič nie je mimo text“ (Derrida) a rečové akty majú „produktívnu silu“ (*productive power*) utvárať a meniť realitu, pričom táto sila nevychádza z existujúceho kontextu, ale práve svojim zásahom doň ho utvára (Butler). Prístup Wævera k bezpečnosti vyplýva aj v jeho neskorších prácach primárne z tohto hľadiska. Viz STRITZEL, H. (2007). *Towards a Theory of Securitization*, s. 361-362.

⁶⁷ BALZACQ, T. (2005). *The Three Faces of Securitization*, s. 181-183.

⁶⁸ Tu je možno zmieniť sociologický koncept nezamýšľaných dôsledkov (zámerného) sociálneho jednania. Vid' napríklad Merton, R.K. (2007). „Sebenaplnujúci se proroctví.“ *Studie ze sociologické teorie*. Praha: SLON.

Kodanskej školy na strategické intencionálne jednanie spochybnil Didier Bigo a tzv. Parížska škola,⁶⁹ ktorí poukazujú na to, že na konštrukcii „bezpečnosti“ sa významným spôsobom podieľajú každodenné rutinné procesy, nie len výnimočné rečové akty.

Bigo, ktorý sa vo svojich prácach zaoberal sekuritizáciou imigrantov,⁷⁰ tvrdí, že centrálnym faktorom v sekuritizačnom procese sú byrokratické procedúry a siete tzv. odborníkov na zvládanie obáv („*professional managers of unease*“), ktorý pomocou „vládnutia obavami“ („*governmentality by unease*“) vytvárajú bezpečnostné prostredie. Tento pohľad akcentujú Bigo a Anastassia Tsoukala tiež v úvode k ich analýze (ne)bezpečnosti po 11. septembri, kde tvrdia, že sekuritizačné procesy sú predovšetkým dôsledkom bežných každodenných byrokratických rozhodnutí, ktoré sa ako celok riadia v prvom rade skôr Weberovskou logikou racionalizácie. Ich konkrétny priebeh a pravidlá určujú svojim rutinným jednaním profesionáli v oblasti (ne)bezpečnosti, médiá, agentúry, verejnosť, či konzumná spoločnosť, pričom niektoré zo sekuritizačných krokov sú natoľko bežnou súčasťou tejto rutiny, že nie sú diskutované a prezentované ako výnimočný stav ohrozenia, len pokračovaním zabehaných rutinných praktík. Autori ďalej tvrdia, že jednotliví aktéri, ani tí dominantní, nepoznajú konečné výsledky svojich krokov, pretože sa pohybujú na poli, v ktorom rôzni aktéri navzájom súťažia o definíciu (ne)bezpečnosti. Z tohto pohľadu je potom rozlíšenie medzi sférou „normálnej“ politiky a „nadpolitiky“ (oblasti výnimočných opatrení), ktorá je podľa Kodanskej školy oblasť bezpečnosti, zavádzajúce, pretože obe oblasti sú v skutočnosti úzko prepojené. Bigo a Tsoukala tvrdia, že kľúčovými otázkami podľa nich naďalej zostáva - kto vykonáva sekuritizačný krok (alebo protikrok), za akých podmienok, voči komu a s akými následkami, avšak nie je možné hovoriť o špecifickej agende bezpečnostného prostredia (či medzinárodnej bezpečnosti), ani ju konceptualizovať v pojmoch „prežitia“, nad sférou „normálnej“ politiky.⁷¹ Bezpečnostné prostredie, ktoré je výsledkom kontinuity týchto procesov, má potom ďaleko k ideálnemu strategicko-

⁶⁹ K Parížskej škole vid' napríklad MUTIMER, D. (2010). *Critical Security Studies*, s. 97-101.

⁷⁰ Vid' napríklad BIGO, D. (2002) 'Security and Immigration: Towards a Critique of the Governmentality of Unease', *Alternatives*, roč. 27, č. 1. (špeciálne vydanie), s. 63–92.

⁷¹ BIGO, D.; TSOUKALA, A. (eds.) (2008). *Terror, Insecurity and Liberty: Illiberal practices of liberal regimes after 9/11*. New York: Routledge, s. 4-6. Pre porovnanie z pohľadu kodanskej školy vid' napríklad BUZAN, B. (1997). *Rethinking Security after the Cold War*, s. 13-15. Kodanská škola pripúšťa, že existujú oblasti, v ktorých je sekuritizácia inštitucionalizovaná a nemusí ju za každým sprevádzať „dramatický náboj naléhavosti“, podstatné je predošlé zadefinovanie danej oblasti v termínoch bezpečnosti, ktoré je všeobecne akceptované. Ako príklad uvádza vojenský sektor - oblasť obrany štátu, fungovanie ozbrojených síl a tajných služieb. Vid' ibidem, s. 15.; BUZAN B.; WÆVER, O.; de WILDE, J. (2005). *Bezpečnosť*, s. 39-40.

intencionálnemu aktu určitého aktéra, ktorým aktér bezprostredne získa určitý benefit. Táto predstava sa ponáša skôr na logiku sveta konšpiračných teórií. Ako však pripomína Stritzel, otázka do akej miery je sekuritizácia výsledkom jednaní určitého aktéra, alebo skôr dôsledkom byrokratických procesov, je súčasťou jedného zo základných teoretických problémov spoločenských vied, ktorým je dilema jedajúceho aktéra verzus sociálnej štruktúry.⁷²

Iným problémom, ktorý vyplýva z prílišného dôrazu na „rečový akt“, je skutočnosť, že Kodanská škola neberie do úvahy neverbálne prostriedky sekuritizácie, pričom prirodzene na prenos informácie môže byť použité aj iné médium ako jazyk či text. Z tohto hľadiska teória nereflektuje nie len vizuálne možnosti sekuritizácie,⁷³ ale obecné zanedbáva fyzickú akciu, ktorá môže tiež jasne „komunikovať“ bezpečnostné posolstvo.⁷⁴ Týmto sa dostávame opäť k skutočnosti, že teória ako celok ignoruje širšie diškurzívne a sociálne aspekty sekuritizačného procesu, čo je najmarkantnejšie v spôsobe, akým pracuje s pojmami, ktoré sú v nej ústredné.

Pokiaľ zamýšľame použiť koncept Kodanskej školy ako východisko empirickej analýzy reálneho sekuritizačného procesu, budeme si musieť, so zreteľom na vyššie uvedenú kritiku, položiť nasledujúce otázky – kto tvorí „relevantné“ publikum? Existuje len jedno – verejnosť ako celok? Aká je vlastne rola publika v sekuritizačnom procese? Kodanská škola redukuje vstup „publika“ na prijatie/neprijatie sekuritizačného kroku, ako však vieme, že k tomuto (ne)prijatiu na strane „verejnosti“ došlo a aké to má implikácie? Kde leží hranica medzi sekuritizačným krokom a dokončenou, úspešnou sekuritizáciou? Tá podľa autorov teórie nevyžaduje aby boli „mimoriadne opatrenia“ skutočne zrealizované, podstatné je, aby „publikum“ prijalo vyňatie sekuritizovanej oblasti zo sféry „normálnej“ politiky. Čo je však ešte súčasťou „normálnej“ politiky a čo je oblasť „mimoriadnych opatrení“, alebo tiež - kde končí sféra politiky a začína sféra bezpečnosti? Odohráva sa sekuritizácia v určitom špecifickom momente, kedy

---

⁷² STRITZEL, H. (2007). Towards a Theory of Securitization, s. 366.

⁷³ Na tento problém upozorňujú viacerí autori, napríklad Michael Williams hovorí o sile obrazu v súvislosti s útokmi z 11. septembra, obdobne Frank Möller, alebo Lene Hansen, ktorá skúmala prípad karikatúr proroka Mohameda v dánskej tlači. Vid' McDONALD, M. (2008). Securitization and the Construction of Security, s. 569.

⁷⁴ Toto si všíma Lene Hansen a Claire Wilkinson. Vid' ibidem, s. 570.

aktér vykoná sekuritizačný krok,⁷⁵ alebo môže byť výsledkom dlhodobého, či dokonca nezamýšľaného procesu? A čo v prípade, pokiaľ je sekuritizačných aktérov viac a ich kroky si navzájom protirečia? Môžu byť procesy sekuritizácie a desekuritizácie paralelné? Na akej hladine ich skúmať – umožňuje hladina štátu zachytiť podstatu týchto procesov?

Otázku akým spôsobom sa na (ne)úspešnosti sekuritizácie podieľa vonkajšie prostredie, sa síce Buzan a Wæver pokúsili zodpovedať tým, že do pôvodného konceptu doplnili faktor „poľahčujúcich podmienok“, avšak ich vymedzenie zostalo neuspokojivo úzke.⁷⁶ McDonald v tejto súvislosti poukazuje na fakt, že podobne ako publikum, aj „poľahčujúce podmienky“ síce autori formálne do konceptu začlenili, ale ich úloha je bližšie nešpecifikovaná a v skutočnosti zostávajú mimo daného teoretického rámca.⁷⁷ V konečnom dôsledku tak nevieme na základe prístupu Kodanskej školy špecifikovať vzťahy medzi základnými premennými celého konceptu – rečovým aktom, sekuritizačným aktérom, publikom a kontextom v ktorom akt/proces prebieha.⁷⁸

Popri všetkých zmienených problémoch otvára ďalšie otázky spôsob, akým Kodanská škola pristupuje k sektoru sociálnej bezpečnosti. Odhliadnuc od skutočnosti, že z praktického hľadiska je otázne samotné rozdelenie bezpečnosti na jednotlivé sektory, keďže naprieč nimi evidentne existuje diškurzívna kontinuita, ktorú nepopierajú ani Buzan a Wæver, vymedzenie sociálneho sektoru v rámci ostatných sektorov ako oblasti „identitárnej bezpečnosti“, ktorá stojí na koncepte kolektívnej identity, je diskutabilné. Ako už bolo zmienené, tento sektor podrobil zo sociologického pohľadu rozsiahlej kritike McSweeney. Podľa neho sociálny sektor trpí od základu tým, že primárnym záujmom Kodanskej školy je naďalej bezpečnosť štátu a sociálna (kolektívna) identita je „tá druhá vec“, ktorá môže byť tiež referenčným objektom bezpečnostných diškurzov.⁷⁹ Buzan a Wæver potom pristupujú ku kolektívnej identite rovnakým spôsobom ako k štátu, a to napriek tomu, že oboje má odlišnú podstatu a

---

⁷⁵ McDonald si na tomto mieste kladie otázku, či je vôbec možné prakticky stanoviť moment, v ktorom sa z politickej otázky stala bezpečnostná, tak ako to predpokladá koncept kodanskej školy. Viz McDONALD, M. (2008). *Securitization and the Construction of Security*, s. 575.

⁷⁶ Tvorila ich vnútorná „gramatika“ rečového aktu, autorita sekuritizačného aktéra a „uveriteľnosť“ prezentovanej hrozby. Bližšie sa tomu venujem na s. 18, 19.

⁷⁷ McDONALD, M. (2008). *Securitization and the Construction of Security*, s. 564.

⁷⁸ Viz STRITZEL, H. (2007). *Towards a Theory of Securitization*, s. 362-363.

⁷⁹ Viz MCSWEENEY, B. (1998). *Durkheim and the Copenhagen school: a response to Buzan and Wæver. Review of International Studies*, roč. 24, s. 137–140.

„identitárna bezpečnosť“ sa nedá konceptualizovať rovnakým spôsobom ako bezpečnosť štátu.⁸⁰

McSweeney v jeho kritike teórie sekuritizácie zdôrazňuje, že identita empiricky neexistuje mimo procesu, v ktorom je konštruovaná, naopak, je nevyhnutne súčasťou príbehu, ktorý môže byť uchopený a dáva zmysel len v rámci procesu rozprávania, v ktorom sa odvíja. Narozdiel od štátu, neexistuje tu žiadny „sediment“, s ktorým by bolo možné narábať ako s objektom. Táto mylná „objektifikácia identít“ v prístupe Kodanskej školy vyplýva podľa neho z toho, že autori prijali Durkheimovsko-objektivistickú predstavu spoločnosti. K spoločnosti a kolektívnej identite potom pristupujú ako k „sociálnemu faktu“, obdobne ako Durkheim pristupoval ku „kolektívnemu vedomiu“.⁸¹ Z tohto pohľadu je spoločnosť v prístupe Kodanskej školy statický „zhluk inštitúcií spojený pocitom spoločnej identity“⁸², v ktorej kolektívna identita existuje ako entita, *sui generis*, nezávislá na jednotlivcoch.⁸³ Tu je vhodné poznamenať, že McSweeney pripúšťa, že kolektívna identita v sebe nesie určité nové, agregované kvality, ktoré neexistujú na úrovni jednotlivcov, avšak tvrdí, že ako súčasť štruktúry neexistuje nezávisle na jednotlivcoch, ktorí ju svojim konaním utvárajú a jej analýza teda musí vychádzať vždy z analýzy procesu, v ktorom je konštruovaná. Nie je teda možné analyzovať „národnú identitu“ bez prihliadnutiu k procesom na sub-societálnej úrovni, čomu sa ale koncept sekuritizácie vyhýba.⁸⁴ Súvisiacim empirickým problémom je otázka, či sa identita v takomto celo-národnom, či celo-štátnom zmysle vôbec spája, čo v inej rovine zase predpokladá, že existuje záujem spoločnosti a štátu takúto identitu formovať. Týmto McSweeney zdôrazňuje, že identita je problematická kategória, ktorej „zvecňovanie“ do pozície referenčného objektu, tak ako to robia Buzan s Wæverom, je príliš zjednodušujúce. Otázka čo vlastne kolektívna identita znamená a nakoľko je spoločensky (ne)prijímaná, nemá jednoduchú odpoveď.⁸⁵

---

⁸⁰ Vid' MCSWEENEY, B. (1998). Durkheim and the Copenhagen school, s. 137-138; MCSWEENEY, B. (1999). *Security, Identity & Interests*, 69-71.

⁸¹ MCSWEENEY, B. (1998). Durkheim and the Copenhagen school, s. 137-138.

⁸² WÆVER, O. et al. (1993). *Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe*, London: Pinter, s. 21, citované podľa MCSWEENEY, B. (1999). *Security, Identity & Interests: A Sociology of International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 70.

⁸³ Viz MCSWEENEY, B. (1998). Durkheim and the Copenhagen school, s. 137-138; MCSWEENEY, B. (1999). *Security, Identity & Interests*, 70-73.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ MCSWEENEY, B. (1998). Durkheim and the Copenhagen school, s. 137-140.

McSweeney ďalej vyčíta Kodanskej škole, že jej nazeranie na identity je príliš konfliktualistické. Taktiež ignoruje skutočnosť, že bezpečnostné problémy nevznikajú len kvôli tomu, že v spoločnosti existujú rozdielne identity, ale naopak, rôzne identity môžu byť dôsledkom spoločenských konfliktov. Vyhranenie identity tak môže vyplývať z „labellingu“, ktorý odráža konflikt záujmov na politickej úrovni. Podľa McSweeneyho je kolektívny obraz spoločnosti výsledkom rozhodnutí aktérov, ktorí sa podieľajú na jeho utváraní, a táto voľba v sebe nesie aj normatívne, či morálne hľadisko, ktoré Kodanská škola nereflektuje. Zjednodušene, v koncepte Buzana s Wæverom kolektívne identity proste niekde sú a keď sa stretnú, dôjde ku konfliktom, no o ich samotnej povahe a teda medzi nimi navzájom, nie je možné súdiť. Z tohto hľadiska Kodanská škola nevie odpovedať koho identita má byť chránená,⁸⁶ aj keď z pohľadu autorov teórie sekuritizácie, je to primárne identita štátu. Buzan s Wæverom pripúšťajú, že jednak nie je jasné, kto v mene identitárnej bezpečnosti môže hovoriť, ani kedy sa v tejto oblasti jedná o bezpečnostnú hrozbu, keďže neexistujú jasné hranice čo - aké ohrozenie identity - je možné považovať za existenciálnu hrozbu.⁸⁷ Z tohto vyplýva, že nevieme aké „rečové akty“ v tomto smere majú byť brané vážne a jediným kritériom je ich akceptácia publikom, kde sa dostávame opäť k otázke – ako vieme, že ich publikum akceptuje? Pokiaľ neanalyzujeme sekuritizáciu ako proces, prebiehajúci na viacerých úrovniach, nie je možné priblížiť sa k odpovediam na podobné otázky.⁸⁸

Z iného pohľadu podrobila kritike prístup bádateľov inštitútu COPRI Claudia Aradau, ktorá sa zamerala na koncept desekuritizácie. Kodanská škola chápe ako desekuritizáciu proces opačný k sekuritizácii. Desekuritizovaná téma je vyňatá zo sféry bezpečnosti, tým pádom zo sféry neštandardných výnimočných opatrení. Na rozdiel od sekuritizácie, pred ktorou Buzan a Wæver varujú, desekuritizácia je v ich práci vnímaná ako pozitívny proces: „V této knize, stejně jako v dalších našich pracích se vyslovujeme ve prospěch desekuritizace coby dlouhodobého politického cíle.“⁸⁹ Avšak Kodanská škola hlbšie ideu desekuritizácie nerozpracovala. Tomuto problému sa venuje Aradau, ktorá v protiklade so sekuritizáciou, ktorá narúša demokratický proces, spája desekuritizáciu s emancipáciou a demokratizáciou. Parafrázujúc Slavoj Žižeka,

---

⁸⁶ Vid' MCSWEENEY, B. (1999). *Security, Identity & Interest*, s. 71-78.

⁸⁷ Vid' BUZAN B.; WÆVER, O.; de WILDE, J. (2005). *Bezpečnost*, s. 33.

⁸⁸ Vid' MCSWEENEY, B. (1999). *Security, Identity & Interests*, s. 70-73.

tvrdí Aradau, že sekuritizácia je skutočne úspešná len pokiaľ nájde oporu v každodennom živote a stane sa súčasťou každodenných praktík a obáv. Podľa Aradau potom musí byť obdobne desekuritizácia ukotvená inštitucionálne a ako výzva nedemokratickej politike „výnimočnosti“ spätá so sekuritizáciou, musí vytvárať vzťahy odlišné od nepriateľstva, výlučnosti, či delení „My“ vs. „Oni“.⁹⁰ V sektore sociálnej bezpečnosti má teda pomocou odvolávania sa na univerzálne princípy vracat' späť do občianskej spoločnosti skupiny, ktoré z nej boli v procese sekuritizácie vydelené a *de facto* vylúčené.⁹¹ Desekuritizácia teda podľa Aradau nemôže byť považovaná za politicky neutrálny či apolitický proces, pretože sa vnútorne spája s politickou víziou demokratickej spoločnosti, emancipácie a univerzálnych práv. Ako taká potom nesie v sebe normatívne hľadisko a nemôže byť posudzovaná len analyticky, mimo politického projektu, ktorého je súčasťou.

Sweeneyho kritika voči Kodanskej škole a tiež myšlienky Aradau obohacujú a zaujímavým spôsobom posúvajú prácu Kodanskej školy za hranice pôvodného konceptu sekuritizácie. Rešpektujúc ich prínos, myslím, že je na tomto mieste dobré pripomenúť si originálny zámer teórie sekuritizácie, ktorým je vysvetliť vznik bezpečnostných hrozieb prostredníctvom rečového aktu, čiže otázka ako môže aktér diškurzívne vyvolať v spoločnosti určitý pocit (existenciálneho) ohrozenia. Autori teórie sa dívajú na spoločnosť zúženou optikou, a podobne ako ich nezaujíma skutočná povaha hrozby, nezaujíma ich ani skutočná povaha referenčného objektu a teda ani samotný vznik, či konštrukcia kolektívnej identity. Ohrozeným a hroziacim je teoreticky čokoľvek, čo sekuritizačný aktér do tejto pozície v rovine rečového aktu postaví. Je v skutočnosti irelevantné, či sám rečový akt odkazuje nevyhnutne k niečomu „reálnemu“, ale „reálnym“ sa to stáva skrze akt samotný a jeho akceptáciu. V tom tkvie podstata sekuritizácie. Ústredným je tu „nálepkovanie“ (*labelling*). Autori tohto konceptu napríklad vysvetľujú: „[V]ýskumný zájem hodláme zaměřit na otázku *připsání (attribution)* bezpečnostních problémů konkrétním zdrojům, spíše než na skutečné kořeny údajných bezpečnostních problémů.“ (kurzíva – originál). Z tohto

---

⁸⁹ Vid' BUZAN B.; WÆVER, O.; de WILDE, J. (2005). *Bezpečnost*, s.241.

⁹⁰ ARADAU, C. (2004). Security and the democratic scene: desecuritization and emancipation. *Journal of International Relations and Development*, roč. 7, s. 388–413, tu s. 400.

⁹¹ Desekuritizácia menšín potom musí vychádzať z princípu rovnakých práv pre všetkých občanov a je spätá s bojom za práva menšín stať sa plnohodnotnou súčasťou spoločnosti. Aradau v tejto súvislosti hovorí o potrebe de-identifikácie, odklonu od „pripísanej identity“ v prospech univerzálnych princípov. Vid' ibidem, s. 402-406.

hľadiska potom tvrdia, že existuje tendencia rečových aktov k „aktérizácii“ druhej strany, čiže k vykresľovaniu „hrozby“ ako dôsledku činov racionálneho aktéra a to bez ohľadu na prípadnú otázku, či skutočne takýto aktér existuje a jedná daným spôsobom.⁹² Obdobným spôsobom je v prístupe Kodanskej školy konceptualizovaná kolektívna identita, ktorá je redukovaná na faktor, ktorý pomôže aktérovi jeho rečový akt „predať“ publiku, keďže ten sa podľa teórie sekuritizácie snaží osloviť čo najširšiu verejnosť. Využívanie kolektívnej identity či obecne - zdieľaných hodnôt, má potenciál zarezonovať u širokej verejnosti, pokiaľ aktér vie „kam siahnuť“ a má na to vhodnú pozíciu. (To jednak predpokladá ukotvenie jeho vyjadrenia v sociálne-historickom kontexte a tiež existenciu určitých zdieľaných hodnôt). Avšak otázky za hranicou samotnej „rezonancie“ rečového aktu už autori konceptu neskúmajú. A tak napríklad legitímna otázka, akým spôsobom sa podobné rečové akty operujúce s identitou podieľajú na jej utváraní, stojí z hľadiska Kodanskej školy mimo rámec jej záujmu. Problémom teórie potom z môjho pohľadu je, že ohľadom tejto hranice nie je jasná a chvíľami za ňu zabieha, čím vyvoláva falošné očakávania. Inou otázkou samozrejme je, či takýto zúžený pohľad, aký teória ponúka, môže skutočne prispieť k porozumeniu podstaty vzniku hrozieb v spoločnosti. Môj názor sa prikláňa na stranu jej kritiky, a to v tom zmysle, že prístup Kodanskej školy ako analytický nástroj podľa mňa môže popísať mechanizmus vzniku špecifického druhu hrozieb, ale nemôže vysvetliť podstatu tohto procesu bez toho, aby sa zároveň zaoberal hlbšími spoločenskými procesmi.

Problému falošných očakávaní spätých s teóriou sekuritizácie sa venuje vo svojom článku Rita Taureck, ktorá ním reagovala na početnú kritiku teórie sekuritizácie z morálneho a etického hľadiska, pričom sa zvlášť vymedzila voči prístupu Claudie Aradau vo vyššie citovanom článku. Taureck tvrdí, že normatívna kritika sekuritizácie zásadným spôsobom dezinterpretuje analytický zámer sekuritizačnej teórie, ktorá zodpovedá otázku – čo robí bezpečnosť? (*What does security do?*), zatiaľ čo tzv. normatívni bezpečnostní teoretici, ktorými sú zväčša teoretici z oblasti kritických bezpečnostných štúdií, v nej hľadajú odpoveď na otázku čo má robiť bezpečnosť (*What should security do?*). Pokiaľ však nebudeme brať do úvahy normatívne preferencie samotných autorov konceptu, ktoré sú z hľadiska samotnej teórie sekundárne, účelom teórie ako analytického nástroja nie je zodpovedanie otázok podobného typu. Taureck

---

⁹² BUZAN B.; WÆVER, O.; de WILDE, J. (2005). *Bezpečnosť*, s. 58.

netvrdí, že úvahy idúce za koncept Kodanskej školy sú irelevantné, ale je potrebné striktne odlišovať medzi teóriou sekuritizácie („*securitization the theory*“) a sekuritizáciou ako normatívnou praxou („*securitization the normative practice*“).⁹³

1.4 Čo ďalej? Zhodnotenie a teoretické východisko práce

V tejto časti práce som predstavila prístup Kodanskej školy k bezpečnosti, ktorý bol rozpracovaný v teórii sekuritizácie. Prostredníctvom kritiky vychádzajúcej zo sociálne-konstruktivistických kruhov som poukázala na jej slabé miesta. Zostáva otázka, akým spôsobom zmysluplne s týmto konceptom ďalej pracovať, s vedomím jeho slabín. McDonald konštatuje, že pôvodný koncept je potrebné rozšíriť tak, aby nezachytával len moment rečového aktu dominantných aktérov, ktorými sú v koncepte Kodanskej školy obvykle politické elity, ale celkový proces konštrukcie hrozieb, v ktorom zohrávajú svoju úlohu aj skupiny, ktoré Kodanská škola marginalizuje a zároveň aj iné výrazové prostriedky, ako „rečový akt“ (text). Podstatné pri úvahe o sekuritizácii ako procese, ktorý sa odvíja v čase, je kontext, v ktorom prebieha. Z tohto hľadiska sa potom môžeme pýtať, prečo v danom čase a kontexte rezonujú s „relevantným“ publikom práve určité vyjadrenia, akým spôsobom sa určití aktéri dostanú do pozície „hovorcov“ za určité komunity, alebo či v spoločnosti existujú aj alternatívne vyjadrenia „bezpečnosti“ a ako je k nim pristupované. Na rozdiel od pôvodného konceptu sa teda ťažisko presúva smerom k sekuritizácii ako intersubjektívnemu, kontextuálne ukotvenému procesu konštrukcie hrozieb.⁹⁴ Balzacq vo svojej práci navrhuje „pragmatický model bezpečnosti“, ktorý by zachoval diškurzívne ukotvenie bezpečnosti, no zároveň by adekvátnym spôsobom zbral do úvahy aj externé (nelingvistické) faktory ako psycho-kultúrne dispozície publika a sociálny kontext, či mocenský boj medzi jednotlivými aktérmi, čím by umožnil presnejšie popísať dynamiku jednotlivých sekuritizačných procesov, a to v kontraste k teórii rečových aktov, ktorá sa snaží popísať univerzálne princípy, platné bez ohľadu na konkrétny spoločenský kontext.⁹⁵

---

⁹³ TAURECK, R. (2006). Securitization theory and securitization studies. *Journal of International Relations and Development*, roč. 9, s. 53–61.

⁹⁴ Vid' McDONALD, M. (2008). *Securitization and the Construction of Security*, s. 563-568.

⁹⁵ BALZACQ, T. (2005). The Three Faces of Securitization, s.172-173, 178-179. Koncept bezpečnosti ako „pragmatického aktu“ je založený na dvoch prekrývajúcich sa rovinách. Prvou je rovina aktéra, ktorá je určená tromi aspektami – a) osobnou identitou (viera, túžby) sekuritizačného aktéra, b) jeho sociálnou identitou a c) povahou a kapacitou publika, ale tiež hlavných oponentov sekuritizačného kroku. Druhou je

V súvislosti so skúmaním dynamiky sekuritizačného procesu upozorňuje Stritzel na problém striktného oddelenia publika a sekuritizačného aktéra. Stritzel tvrdí, že je potrebné uniknúť statickej predstave akt-aktér-publikum a chápať sekuritizáciu ako dynamický proces, ktorého jednotlivé zložky sa navzájom konštituujú. Medzi aktom, aktérom a publikom existujú recipročné vzťahy, ktoré sú ukotvené v existujúcom diškurzívnom kontexte, pričom práve toto diškurzíвне ohraničenie je „strategicky selektívne“. Podobne význam „hrozby“ (rečového aktu), nie je vopred daný, ale je generovaný v procese, v ktorom je utváraný. Je teda dočasný a viazaný k určitému priestoru. Z toho dôvodu ho nie je možné striktno spájať so sférou výnimočnosti či prežitia, ako to robí Kodanská škola. Stritzel potom navrhuje rozlišovať socio-lingvistickú a socio-politickú dimenziu sekuritizačného procesu, ktoré sa navzájom ovplyvňujú. Prvá vyjadruje aký lingvistický akt má zmysel v rámci určitého diškurzu a je premenlivá, zatiaľčo socio-politická sa týka pozičnej sily aktérov, je teda spätá so štruktúrou a viac stála.⁹⁶

Mark Salter, ktorý analyzoval sekuritizáciu kanadskej leteckej dopravy, spojil teóriu sekuritizácie s Goffmanovou dramaturgickou analýzou. Vo svojej práci vychádza zo sociálne-koštruktivistickej kritiky Kodanskej školy, ktorú na základe Goffmana obohatil o koncept rôznych scén, na ktorých sekuritizácia v spoločnosti prebieha. Z tohto hľadiska potom ukazuje, že sekuritizácia sa neodohráva pred jedným publikom, ktorým je „verejnosť“ ako celok, ale táto verejnosť sa delí na jednotlivé scény. Nie vždy je potom zámerom (de)sekuritizovať určitú otázku pre celú spoločnosť, ale naopak, niekedy sú (de)sekuritizačné kroky cielené na určité špecifické publikum.⁹⁷

Salter rozlišuje vo svojej práci štyri scény, ktoré sa navzájom líšia diškurzom pre ne typickým, či s poukázaním na Foucalta, „režimom pravdy“, ktorý v nich vládne. Sú to verejný, elitný, technokratický a vedecký diškurz. Každý z týchto sektorov má svoje vlastné konvencie a pravidlá, ktoré určujú kto môže hovoriť (kto má v danej oblasti autoritu - typickí aktéri a ich roly), čo môže byť povedané (sociálny a

---

rovina samotného aktu, ktorá na jednej strane odkazuje k lingvistickej stránke aktu (vhodné jazykové vyjadrenia), jej druhá zložka je kontextuálna – extra-lingvistická. Vid' ibidem, s. 178-179.

⁹⁶ STRITZEL, H. (2007). Towards a Theory of Securitization, s. 365-366, 396, 370-371.

diškurzívny kontext charakteristický pre danú oblasť) a čo je počuté (úspech u publika spojený s jeho špecifickými očakávaniami). Úspech sekuritizácie určitej otázky v spoločnosti sa bude teda líšiť vzhľadom na jednotlivé sektory, ktoré uprednostňujú svoj vlastný žáner.⁹⁸

Podľa Salterovej analýzy neexistuje situácia, v ktorej by bol v spoločnosti prítomný jednoznačne vymedzený sekuritizačný krok určitého aktéra a ten následne prijatý, alebo zamietnutý. Vzhľadom na skúmanú otázku je (de)sekuritizácia komplexná hra, v ktorej súťažia navzájom rôzne autority a rôzne diškurzy. Táto hra prebieha na jednotlivých scénach, pred rozdielnym publikom radikálne odlišným spôsobom a nezbieha sa pekne celistvo pod jednotnú hlavičku „bezpečnosti“. Z toho vyplýva, že pokiaľ analyzujeme sekuritizačný krok, je kľúčové poznať na akej scéne sa odohráva a pre aké publikum je určený.⁹⁹ Salter ďalej vysvetľuje, že pokiaľ sa na sekuritizačné kroky pozeráme ako na určité predstavenie, je dobré odlišovať „front“ a „backstage“ sekuritizáciu, pretože ten istý akt bude vyjadrený inak smerom „dovnútra“, vlastnému obecnstvu, a „navonok“. V tomto kontexte je zásadné si uvedomiť, že primárnym publikom nemusí byť vždy verejnosť, ale môže to byť sieť byrokratov, odborníci, politici.¹⁰⁰ Balzacq v jeho neskoršej práci dokonca hovorí o sekuritizačných krokoch v pozadí, ktoré majú verejný efekt napriek tomu, že hrozba nie je verejne artikulovaná.¹⁰¹ Zaujímavé je, že obdobnú možnosť teoreticky pripúšťajú aj Buzan s Wæverom: „Některé bezpečnostní akty veřejnou legitimizaci v bezpečnostním diškurzu neprocházejí, neboť se k očím a uším veřejnosti vůbec nedostanou.“ Ale vzápätí dodávajú: „V demokratické společnosti musí v určitém okamžiku přijít na řadu veřejná diskuze, proč daná situace spadá do kategorie bezpečnosti, a může tedy být legitimně řešena nestandardními způsoby.“¹⁰²

---

⁹⁷ Viz SALTER, M. B. (2008) Securitization and desecuritization: a dramaturgical analysis of the Canadian Air Transport Security Authority. *Journal of International Relations and Development*, roč. 11. č. 4., s. 321-349, tu s. 321-322, 327-328.

⁹⁸ Ibidem, s. 322, 327-331.

⁹⁹ Ibidem, s. 322-323, 330.

¹⁰⁰ Ibidem, s. 327-328.

¹⁰¹ Balzacq tu okrem iného tvrdí, že v čase keď sú rozdiely medzi diškurzom a ideológiou, a zároveň sekuritizačnými aktérmi a publikom nejasné, je prínosnejšie upustiť od diškurzívnej analýzy hrozieb a sústrediť sa radšej na prijímané politické opatrenia ako inštrumenty sekuritizácie. Tie podľa neho lepšie vystihujú dynamiku sekuritizačného procesu a ukazujú zároveň ako sú politické zámery pretavené do konkrétnej akcie. Vid' BALZACQ, T. (2008). The Policy Tools of Securitization: Information Exchange, EU Foreign and Interior Policies. *JCMS*, roč. 46, č. 1., s. 75-100, tu s. 76, 78-79.

Pozoruhodným v tomto kontexte je Salterove zistenie, ktoré sa týka sekuritizácie vo verejnom priestore, kde v prípade sekuritizácie leteckej dopravy nebola verejnosť len pasívnym prijímateľom, ale sama prostredníctvom verejného nátlaku iniciovala rozšírenie vládnych právomocí v dôsledku pocitovaného ohrozenia, čiže sa na procese sekuritizácie aktívne podieľala.¹⁰³

Všetky zmienené prístupy určitým spôsobom zdôrazňujú, že je potrebné zobrať do úvahy časové a kontextuálne hľadisko, čím nadväzujú, alebo vychádzajú z predpokladov blízkych kritickej diškurzívnej analýze (CDA).¹⁰⁴ Tá považuje jazyk za formu sociálnej a významotvornej praxe. CDA hovorí podobne ako Kodanská škola o „diškurzívnych aktoch“, avšak pri ich analýze zdôrazňuje historicko-diškurzívne hľadisko, v ktorom sú ukotvené. Popri Salterovom delení spoločnosti by sme mali mať na pamäti aj východisko metódy CDA, ktorá tvrdí, že verejnosť netvorí oddelené entity a vzťahy medzi jednotlivými zložkami v spoločnosti, ako sú médiá, politika a verejnosť, sú komplexné a prepojené. CDA potom analyzuje medzidiškurzívne vzťahy, pričom zámerom je zachytiť „diškurzívnu výmenu“ – spôsob, akým sú jednotlivé diškurzívne praxe, týkajúce sa určitej témy, navzájom prepojené. Za týmto účelom skúma CDA diachronickú zmenu určitých diškurzov, spojenú s tým, ako je určitý diškurz uchopený a reformulovaný v rôznych kontextoch (rekontextualizovaný) a tiež akým spôsobom iné „texty“ tvoria kontext analyzovanému „textu“ (intertextualizácia). V širšom zmysle je potom cieľom CDA analyzovať sociálnu zmenu pomocou skúmania diškurzívnych (jazykových, významotvorných) a súvisiacich nediškurzívnych praktík.¹⁰⁵

Pokiaľ vzťahujeme východiská CDA na analýzu sekuritizačného procesu, dôležité bude zakomponovať do analýzy v rámci jej historicko-diškurzívneho ukotvenia tiež minulé úspešné či neúspešné pokusy sekuritizovať skúmanú otázku a sledovať ako

---

¹⁰² Vid' BUZAN B.; WÆVER, O.; de WILDE, J. (2005). *Bezpečnosť*, s. 39.

¹⁰³ SALTER, M. B. (2008). *Securitization and desecuritization*, s. 337-339.

¹⁰⁴ Pri zrode kritickej diškurzívnej analýzy stáli medzi inými Norman Fairclough, Ruth Wodak a Teun van Dijk. Podrobnejšie k jej historickému vývoju vid' WODAK, R. (2001). What CDA is about – a summary of its history, important concepts and its developments. In WODAK, R.; MEYER, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London : Sage Publications, s. 1-13.

¹⁰⁵ Vid' ibidem; WODAK, R. (2001). The discourse-historical approach. In WODAK, R.; MEYER, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*, s. 63-94; FAIRCLOUGH, N. (2001). Critical discourse analyses as a method in social scientific research. In WODAK, R.; MEYER, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*, s. 122-137. K metóde CDA vid' tiež napr. DRULÁK, P. a kol. (2008). *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál. s. 101-105, 109-113.

sa so zmenou kontextu zmenili argumentačné vzorce v danej oblasti a zároveň akým spôsobom nadväzujú na minulé sekuritizačné stratégie.

Vychádzajúc z pôvodného konceptu Kodanskej školy a s prihliadnutím k vyššie zmienenej kritike spojenej s návrhmi na jeho rozšírenie, sa vo svojej práci pokúsim zmapovať proces, akým bola po druhej svetovej vojne na Slovensku (de)sekuritizovaná „židovská otázka“, alebo inak povedané, v dôsledku akých procesov a pomocou akej argumentačnej stratégie sa po vojne dostala „židovská otázka“ do „sféry naliehavosti a neodkladnosti“ a zdecimovaná židovská populácia povojnového Slovenska bola vnímaná v rovine hrozby. Ústredným faktorom v procese je zmena sociálneho kontextu, keďže v povojnovom období došlo k diskriminácii antisemitizmu ako takého, ale zároveň v spoločnosti prežívala sekuritizovaná „židovská otázka“ z čias slovenského štátu. V snahe odhaliť, kto boli v skúmanej oblasti hlavní aktéri sekuritizačných krokov a pomocou akej argumentačnej stratégie tak činili, budem vychádzať z presvedčenia, že medzi aktérom a publikom existuje recipročný vzťah a konkrétne „rečové akty“ a sekuritizačné kroky sú ukotvené jednak v ich vzájomnej interakcii a zároveň v širšom historicko-diškurzívnom kontexte. Sekuritizačný proces budem zároveň vnímať ako hru, v ktorej navzájom súťažia rôzni aktéri s rôznymi motívmi o možnosť definovať bezpečnostnú situáciu v danej oblasti, čiže sekuritizácia a desekuritizácia sa navzájom nevyklučujú, ale môžu byť paralelné. K desekuritizácii budem pristupovať v širšom zmysle z pohľadu Aradau, ktorá považuje za cieľ desekuritizačného procesu v sociálnom sektore vrátiť späť do občianskej spoločnosti skupiny, ktoré z nej boli v procese sekuritizácie vylúčené, ako bližšie vysvetľujem v časti práce zaoberajúcej sa kritikou Kodanskej školy. V rámci desekuritizácie „židovskej otázky“ v sledovanom období sa potom bude jednať o výzvy, aby táto bola riešená komplexným spôsobom, to znamená celkovou úpravou sociálnej situácie, v ktorej sa ocitla židovská menšina v súvislosti s tzv. riešením židovskej otázky počas existencie vojnového Slovenského štátu.

Analýza v tejto práci nebude vychádzať z delenia spoločnosti na jednotlivé scény spôsobom akým to navrhuje Salter, pretože, vzhľadom na povahu prípadu, ktorý je predmetom tejto práce považujem za prínosnejšie chápať ako jednotlivé scény so svojimi špecifickými aktérmi, vzťahmi a publikom, jednotlivé hladiny analýzy, a to jednak medzinárodnú rovinu spojenú s tlakom na Československú centrálnu vládu, aby

otázku desekuritizovala, ďalej československú vnútroštátnu rovinu – diskusiu medzi centrálnou vládou a slovenskými politickými predstaviteľmi s prihliadnutím k špecifickej povojnovej situácii, a v neposlednom rade Slovenskú vnútropolitickú scénu, do ktorej významne zasahovali neštátni aktéri a tlak vychádzajúci z verejnosti.

Vzhľadom na pôvodný koncept Kodanskej školy ma bude zaujímať akým spôsobom bola v diškurzívnej stratégii jednotlivých aktérov prítomná kategória kolektívnej identity, spojená s vymedzovaním sa „My“ verzus „Oni“, v tomto prípade (česko)slovenský národ verzus židovská menšina, a na koľko bola táto potom prezentovaná ako hrozba slovenskému národu a jeho špecifickému „slovenskému charakteru“ (identite). Na rozdiel od Kodanskej školy a zhodne s McSweeney¹⁰⁶ predpokladám, že kolektívna identita nebude jedinou argumentačnou stratégiou, ale dôležitú, ak nie v dobovom kontexte zásadnú úlohu, bude zohrávať aj odvolávanie sa na ekonomické záujmy spoločnosti, ktoré preživší so svojimi majetkovými nárokmi v očiach slovenskej verejnosti ohrozovali.

2. Historický a dobový kontext

Vzhľadom na to, že mojím zámerom je pokúsiť sa zodpovedať otázku, akým spôsobom prebiehala (de)sekuritizácia „židovskej otázky“ po vojne, historický kontext tvorí dôležitú súčasť skúmaného problému. Je to jednak z toho dôvodu, že formovanie vzťahov medzi židovským a nežidovským obyvateľstvom predchádzalo vzniku Československa, no špecifické argumentačné stratégie, spojené s formovaním národnej identity a vymedzovaním sa spôsobom „My“ verzus „Oni“, si zachovali svoju argumentačnú príťažlivosť jednak počas druhej svetovej vojny, a tiež v povojnovom období. Z tohto hľadiska sa „židovská otázka“ po vojne podobá tej, ktorá ju predchádzala.

Medzi obdobím pred druhou svetovou vojnou a po nej nie je možné vytýčiť jasnú deliacu čiaru a analyzovať povojnovú spoločnosť bez prihliadnutia k tomu, aké

---

¹⁰⁶ Napriek tomu, že identita je v tejto oblasti unikátne zraniteľná a náchylná byť sekuritizovaná, McSweeney sa v reakcii na prístup Buzana a Wævera pýta, aké sú bezpečnostné obavy ľudí, ktorí tvoria spoločnosť a odpovedá, že intuitívne môžeme tušiť, že podobným obavám budú podliehať rôzne hodnoty, medzi ktorými bude mať prominentné miesto ekonomický blahobyt. Vid' MCSWEENEY, B. (1999). *Security, Identity & Interests*, s. 72.

udalosti a vplyvy ju predchádzali a späťne formovali. Obdobne ako povojnové usporiadanie a spoločenské procesy prebiehajúce v Československu vychádzali zo skúsenosti s realitou vojnových rokov, samotný pojem „židovská otázka“ je priamo spätý s udalosťami druhej svetovej vojny, počas ktorej propaganda slovenského štátu aktívne sekuritizovala židovskú menšinu a v rámci tzv. riešenia židovskej otázky deportovala dve tretiny slovenského židovského obyvateľstva. „Židovskú otázku“ po vojne na Slovensku teda nie je možné analyzovať bez vedomia súvislosti a dôsledkov, vyplývajúcich zo spôsobu, akým s ňou predtým narábal vojnový Slovenský štát. Avšak faktorom, ktorý sa zásadne podieľal na jej povojnovej podobe, bola radikálna zmena sociálneho kontextu. Z tohto hľadiska má „židovská otázka“ po vojne diametrálne odlišnú podobu od tej predvojnovej.

V tejto časti práce najprv priblížim relevantný historický kontext, pričom stručne načrtnem problém historického utvárania vzťahov medzi židovskou a nežidovskou menšinou. Následne bližšie priblížim, akú podobu mala židovská otázka počas existencie satelitného Slovenského štátu. Ďalej budem pokračovať povojnovým obdobím, v ktorom v krátkosti objasním kľúčové spoločenské procesy v tzv. tretej československej republike, a to s prihliadnutím na to, akým spôsobom sa týkali židovskej menšiny.

2.1 Utváranie židovsko-nežidovských vzťahov v období pred druhou svetovou vojnou

Historicky bolo územie Československa súčasťou Habsburskej monarchie.¹⁰⁷ Vzťahy medzi židovským a nežidovským obyvateľstvom sa utvárali už v tomto období, ktorého tradičné protižidovské predsudky a stereotypy, ako napríklad povera o rituálnej vražde, zohrali svoju úlohu aj neskôr v 19. a 20. storočí.¹⁰⁸ Zároveň sem siahajú korene

---

¹⁰⁷ K historickým koreňom židovského osídlenia českých zemí a Slovenska viď napr. PĚKNÝ, T. (2001). *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer 2001.; BÜCHLER, R. (1992). Židovská komunita na Slovensku pred druhou svetovou vojnou. In Tóth, D. (ed.). *Tragédia slovenských židov*. Banská Bystrica: Datei, s. 5–26.

¹⁰⁸ Viď napríklad tzv. *hilsneriáda* - aféra na českom území na prelome 19. a 20. storočia, pri ktorej bol Žid Leopold Hilsner obvinený z vraždy kresťanského dievčaťa. Významným spôsobom sa ho zastal T. G. Masaryk, ktorý označil rituálnu vraždu za poveru, čím si získal sympatie židovského obyvateľstva. Neskôr táto povera zohrala svoju rolu aj pri povojnovom pogrome v Topolčanoch. K hilsneriáde a rituálnej vražde viď napr. FRANKL, M. (2007). „*Emancipace od židů*“: český antisemitismus na konci

povrchného stotožňovania židovského obyvateľstva českých zemí s Nemcami, či reprezentantmi nemeckých záujmov, a obdobne v 19. storočí slovenských Židov s Maďarmi, či „nosiťmi maďarského útlaku“¹⁰⁹. V tejto súvislosti je dobré si uvedomiť, že české zeme sa nachádzali v rakúskej časti monarchie, zatiaľ čo Slovensko a Podkarpatská Rus patrili pod Uhorskú správu. Židia v monarchii tak čelili historicky odlišným vplyvom, ktoré formovali jednak tamojšie židovské komunity a zároveň ich pozíciu v spoločnosti. Podobne ako neskôr nie je možné hovoriť o jednotnom charaktere samotného Československa,¹¹⁰ nie je z tohto dôvodu v skutočnosti možné hovoriť ani o jednotnej „československej“ židovskej komunite na jeho území.¹¹¹ Označenia „československí“ a „slovenskí“ Židia sú teda zjednodušením komplikovanej reality na strane židovských komunít, žijúcich na tomto území, ktorou sa práca bližšie nezaobrá.

Do procesu formovania vzájomných vzťahov židovského a nežidovského obyvateľstva zasiahol v rokoch 1781 a 1782 tolerančným ediktom Jozef II, ktorý jednak priznal židovskej komunite nové právomoci, avšak v rámci svojich centralizačných snáh ich podmienil používaním nemčiny. Táto skutočnosť viedla v rokoch 1830 až 1870 k tomu, že väčšina Židov si osvojila nemecký jazyk.¹¹² Na území Uhorska vychádzali v ústrety maďarské elity židovskej komunite z podobne pragmatických pohnútok. V dôsledku priaznivej politickej situácie boli uhorskí Židia promaďarsky orientovaní a väčšina z nich na konci 19. storočia prijala maďarský jazyk.¹¹³

---

19. stoločí. Praha: Paseka, Litomyšl, s. 272-303. K pogromu v Topolčanoch vid' napr. BÜCHLER, Y. R. (2005). Reconstruction Efforts in Hostile Surroundings – Slovaks and Jews after World War II. In BANKIER, D. (ed.). *The Jews Are Coming Back: The Return of the Jews to their Countries of Origin after World War II*. Oxford: Berghahn Books; Jerusalem: Yad Vashem, s. 257–276.

¹⁰⁹ Vid' KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš!: nálady a postoje slovenské spoločnosti k židovské otázce, 1938-1945*. Praha: Academia, s.54.

¹¹⁰ České zeme boli na rozdiel od zvyšných dvoch regiónov ekonomicky rozvinuté a historicky do veľkej miery antiklerikálne a liberálne-demokraticky orientované. V porovnaní s nimi bolo Slovensko menej rozvinutým regiónom a Podkarpatská Rus patrila medzi ekonomicky zaostalé regióny. Oproti českému územiu v tejto časti zohrávala významnú spoločenskú rolu cirkev. Vid' MENDELSSOHN, E. (1983). *The Jews of East Central Europe Between the World Wars*. Bloomington: Indiana University Press, s. 131–132.

¹¹¹ Vid' KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš*, s.53-54. K formovaniu židovskej komunity na území Slovenska vid' tiež napr. BÜCHLER, R. (1992). Židovská komunita na Slovensku pred druhou svetovou vojnou, s. 6–8, 13–21.

¹¹² Do roku 1910 sa tradičné nemecko-židovské kultúrne spojenectvo stalo minulosťou a židovská komunita začala postupne preferovať používanie češtiny. Podrobne viz KIEVAL, H. J. (2011). *Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918*. Praha: Litomyšl, Paseka, s. 16–99.

Koncom 19. storočia vypukli v Rakúsko-Uhorsku ostré národnostné spory. Hana Kubátová v súvislosti s formovaním slovenského národa uvádza: „*Koncepcie kolektívneho „my“ a „oni“, či presnejšie rečeno „my“ versus „oni“, použitá v národných souvislostech, pomáhá při (re)identifikaci pospolitosti už jen tím, že určuje, kým nejsme. Zjednodušeně rečeno, podle této koncepce je naše „my“ dáno přinejmenším tím, že nejsme „oni“.*¹¹⁴ Z tohto pohľadu bolo potom české „my“ dané prinajmenšom tým, že nebolo nemecké a slovenské zas tým, že nebolo maďarské. Významnú úlohu v procese formovania a utvrdzovania národnej identity zohral jazyk. V dôsledku svojich tradičných jazykových a kultúrnych preferencií sa tak Židia v tomto období ocitli na „nesprávnej“ strane.¹¹⁵ V českých zemiach sa pod to podpísala skutočnosť, že najvýraznejším dobovým znakom židovskej identity bol práve „nemecký charakter židovství“.¹¹⁶ Veľká časť verejnosti teda verila, že Židia sú nepriatelia českého národa.¹¹⁷ Podobne slovenskí Židia, na slovenskom vidieku vnímaní ako „vzdialená maďarská šľachta“, ktorá bola pre slovenských národovcov úhlavným nepriateľom, boli v procese konštruovania slovenskej národnej identity jednoducho zaradení medzi „tých druhých“.¹¹⁸ Ako konštatuje Kubátová, svoju úlohu tu zohrala povaha národného obrodzenia na Slovensku, ktoré prebiehalo „spíše proti něčemu než pro něco.“¹¹⁹

Skutočnosť, že si väčšinové obyvateľstvo zjednodušene stotožnilo Židov s „nepriateľskými“ národmi, voči ktorým sa vymedzovalo, ovplyvnila v nemalej miere ich vzájomné vzťahy. Protižidovské postoje a argumenty vychádzajúce z tohto obdobia zostali v spoločnosti pevne zakorenené. Na druhej strane, dopad národnostných konfliktov nie je možné považovať za úplné vysvetlenie komplikovaných vzťahov medzi židovskou a nežidovskou verejnosťou. Svoju úlohu v spoločnosti naďalej

---

¹¹³ K emancipácii Židov v Čechách a na Morave viď PĚKNÝ, T. (2001). *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, s. 107–128.; KIEVAL, H. J. (2011). *Formování českého židovstva*, s.13–19. K emancipácii hornouhorských Židov viď napr. KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš!*, s. 45-48.

¹¹⁴ KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš!*, s. 41.

¹¹⁵ Jazykové preferencie slúžili židovskej komunite predovšetkým ako prostriedok integrácie, médium, nevyjadrovali snahu zaujať stanovisko v národnostných sporoch. Nemecký a maďarský jazyk boli až do polovice 19. storočia jazykmi elít, ktoré sa používali v obchodnej a odbornej sfére.

¹¹⁶ Viď SOUKOPOVÁ, B. (2004). Vztah českých politických stran k Židům: národněpolitický obraz, stereotyp i předsudek na prahu nového století. In: Soukopová, B.; Salner, P. (eds.). *Modernizace, identita, stereotyp, konflikt: Společnost po hilsneriádě*. Praha: FHS UK, s. 7–17, tu s. 8–9. Hillel J. Kieval zdôrazňuje, že aj keď Židia v Čechách tradične prikladali váhu nemeckému jazyku a kultúre, politicky to bolo komplikovanejšie – napr. nepodporovali nemeckú národnú politiku ako celok, ale skôr myšlienky nemeckého liberalizmu. Viď Kieval, H. J.: Formování českého židovstva, s. 27, 29, 36.

¹¹⁷ Viď FRANKL, M. (2007). "Emancipace od židů", s.5.

¹¹⁸ KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš!*, s. 41, 48, 51-52.

¹¹⁹ Ibidem, s. 48.

zohrávali tiež tradičné protižidovské predsudky a stereotypy.¹²⁰ Odhliadnuc od všeobecnej diskriminácie židovského obyvateľstva počas stredoveku, korene židovskej otázky teda siahajú do druhej polovice 19. storočia. Tá má od týchto čias svoju hospodársku, sociálnu a náboženskú dimenziu. Spomínané jazykové a národnostné predsudky sa spojili s určitým „typizovaným obrazom Žida“, ktorého charakteristické črty sú ziskuchtivosť, chamtivosť, lakomstvo, chytráctvo a bezcharakternosť, ale tiež lenivosť. Takto zadefinovaný Žid - krčmár, kupec, advokát - má nepriateľský postoj voči slovenskému kresťanskému ľudu, ktorý jednak sám bez výčitiek vykorisťuje, ale zároveň nadväzuje „cudzej“, nepriateľskej šľachte, ktorá je príčinou slovenskej biedy.¹²¹ Ivan Kamenec v tejto súvislosti uvádza: „Vo všetkých vrstvách slovenskej spoločnosti sa vyvinul vedomý či podvedomý antisemitizmus hospodársko-obranného charakteru, so silným nacionálnym protimaďarským akcentom. Pretrvávali tu aj prejavy náboženského antisemitizmu.“¹²²

V novovzniknutom Československu sa v sčítaní obyvateľstva z roku 1921 prihlásilo k „izraelskému vyznaniu“ 354 tisíc ľudí z celkových 13,6 miliónov obyvateľov. V tomto ekonomicky prosperujúcom štáte žilo približne 22 % Nemcov, 5 % Maďarov, 4 % Rusínov a 2,4 % Židov.¹²³ Židovská menšina nemala spočiatku k novovytvorenému štátu prirodzene pozitívny vzťah.¹²⁴ V rokoch 1918-1919 prepukli v Československu protižidovské nepokoje¹²⁵ a medzi židovským a nežidovským

---

¹²⁰ Iným faktorom bol napríklad odpor voči liberálnej či socialistickej predstave usporiadania spoločnosti, ktorý sa spájal s antisemitskými postojmi. Vid' FRANKL, M. (2007). "Emancipace od židů", s. 309–313.

¹²¹ Vid' KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš!*, s. 48-53; KAMENEC, I. (1991). *Po stopách tragédie*. Bratislava, s. 9.

¹²² Ako príklad uvádza Kamenec vyjadrenie popredného slovenského politika S. Hurbana-Vajanského, ktorý obvinil slovenských Židov „z mravného a hmotného zbedačovania i z úpadku slovenského ľudu“ a vo svojom prehlásení nazval Židov „vraždobnou rasou vedúcou hrozný boj proti všetkému, čo nenáleží k nej“. (Slovenské pohľady, I, 1881, č. 4, s. 289.) Vid' KAMENEC, I. (1991). *Po stopách tragédie*, s. 7-8, 12.

¹²³ LAGROU, P. (2005). Return to a Vanished World: European Societies and the Remnants of their Jewish Communities, 1945–1947. In BANKIER, D. (ed.). *The Jews Are Coming Back: The Return of the Jews to their Countries of Origin after World War II*. Oxford: Berghahn Books; Jerusalem: Yad Vashem, s. 1–24, tu s. 5.

¹²⁴ Vznik Československa bol pre židovskú komunitu spojený s novou národnostnou dilemou. Hoci sa Židia skutočne do veľkej miery identifikovali s nemeckou, či maďarskou kultúrou, na rozdiel od zjednodušeného pohľadu majoritného obyvateľstva, sami seba nepovažovali za Nemcov alebo Maďarov a v tomto období sa, vzhľadom na neúspešné integračné pokusy, mohli len ťažko vnímať ako Česi alebo Slováci. Táto národnostná dilema viedla na židovskej strane ku kríze identity a v konečnom dôsledku k nárastu židovského nacionalizmu. Vid' ROZENBLIT, M. L. (2000). *Reconstructing a national identity: The Jews of Habsburg Austria during World War I*. Oxford: Oxford University Press, s. 128–161.

¹²⁵ K protižidovským nepokojom v rokoch 1918-1919 vid' napr. ROTHKIRCHEN, L. (2005). *The Jews of Bohemia and Moravia: facing the Holocaust*. Lincoln: University of Nebraska Press; Jerusalem: Yad Vashem, s. 27–28.

obyvateľstvom naďalej pretrvávali jazykové bariéry. Avšak liberálnodemokratický režim Československa bol, podobne ako k ostatným menšinám, ústretový aj k Židom, ktorí boli uznaní ako národnosť a prináležali im práva národnostnej menšiny. Relatívne pocitu bezpečia sa „československí“ Židia tešili zhruba do polovice 30. rokov, odkedy pod vplyvom nacistického Nemecka postupne silnela antisemitská propaganda.¹²⁶ Počas dvadsiatich rokov existencie medzivojnového Československa sa kultúrny rozdiel medzi Židmi a väčšinovým obyvateľstvom rýchlo zmenšoval.¹²⁷ Toto obdobie bolo však príliš krátke na to, aby došlo ku kvalitatívnemu zlepšeniu vzájomných vzťahov medzi židovským a nežidovským obyvateľstvom a problematický vzťah väčšinovej spoločnosti voči Židom pretrvával, čo je viditeľné aj v reakciách na ich asimilačné snahy, ktoré neboli vždy vítané.¹²⁸ V súvislosti so zmenou zahraničnopolitickej situácie v 30. rokoch a šíriacim sa antisemitizmom vystupovali české zeme zdržanlivejšie ako Slovensko, kde vo verejnom a politickom živote zohrávala kľúčovú rolu katolícka cirkev, ktorá bola tradične konzervatívna s protizidovskými postojmi.

2.2 Vojnový slovenský štát a židovská otázka

Vnútropolitická situácia sa radikálne zmenila v septembri 1938 po podpise Mníchovskej dohody. V októbri tohto roku bola Slovensku v rámci Česko-Slovenska udelená autonómia a 14. marca 1939 vznikol satelitný Slovenský štát. Po vyhlásení autonómie došlo na Slovensku k násilným excesom namiereným proti Čechom a Židom.¹²⁹ Protizidovská propaganda zintenzívnela s Viedenskou arbitrážou, z ktorej boli absurdne obvinení Židia.¹³⁰ So vznikom tzv. druhej republiky sa na Slovensku

---

¹²⁶ K slovensko-židovským vzťahom v 30. rokoch, pred vznikom druhej republiky, vid' napr. KAMENEC, I. (1991). *Po stopách tragédie*, s. 15-18.

¹²⁷ Vid' MENDELSSOHN, E. (1983). *The Jews of East Central Europe*, s. 162.

¹²⁸ KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš!*, s. 76.

¹²⁹ Hlinkova garda, polovojenská organizácia HSĽS, ktorá vznikla v roku 1938, zorganizovala v čase autonómie viaceré násilných protizidovských akcií a výtržností. Došlo k nim napríklad v Piešťanoch, Trnave, Kežmarku, Banskej Bystrici a Vysokých Tatrách. Vid' KAMENEC, I. (1991). *Po stopách tragédie*, s. 40, 41.

¹³⁰ K situácii v období po vyhlásení autonómie vid' napr. NIŽŇANSKÝ, E. (1999). *Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte*. Prešov: Univerzum; SALNER, P. (2007). Židia v období autonómie Slovenska (6.10.1938 – 14.3.1939). In *Židovská menšina za druhej republiky. Sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v lednu až červnu 2007*. Praha: Židovské muzeum v Praze, s. 132–145. Postoj k židovskej menšine v čase prepisovania hraníc dobre ilustrujú udalosti po Viedenskej

dostala židovská otázka do centra vnútropolitického diania a v tejto pozícii zotrvala až do konca druhej svetovej vojny. Svoj podiel na tomto vývoji mala skutočnosť, že s nastolením autonómie sa na Slovensku stala politickým hegemonom Hlinkova slovenská ľudová strana (HLS),¹³¹ ktorá vo svojom programe tradične akcentovala protizidovské prvky a riešenie židovskej otázky považovala za jeden z najdôležitejších vnútropolitických problémov krajiny.¹³²

Oficiálna propaganda zobrazovala Židov ako nepriateľov slovenského národa a štátu, vykorisťovateľov a pravú príčinu všetkého príkoria slovenského ľudu. Domnelé vyriešenie hospodárskych a sociálnych problémov Slovenska bolo v tomto duchu priamočiaro spojené s tzv. vyriešením židovskej otázky.¹³³ Ako príklad dobových prehlásení HLS je možno uviesť vyjadrenie tlačového orgánu HLS *Slovák* z jesene 1939, kde sa píše:

„Mali sme a máme i dnes príčiny dívať sa na židov nielen s rezervou, dešpektom, ale môžeme ich právom obviníť z neúspechov a pohrôm, ktoré náš národ stihli. [...] Preto boj proti židom a radikálne riešenie židovskej otázky musíme brať ako nevyhnutnosť [...] keď chceme zachovať náš národ. Musíme odložiť stranou falošnú a nemiestnu sentimentalitu.“¹³⁴

---

arbitráži, kedy sa slovenská vláda pokúsila v rozpore s platnou Československou ústavou deportovať približne 7500 chudobných Židov a Židov „cudzej štátnej príslušnosti“ na územia obsadzované Maďarskom. Maďarské úrady však vracali Židov na novú hranicu, kde ich Slováci odmietali vpúšťať späť, v dôsledku čoho vznikli na demarkačnej línii, v území nikoho, prvé dva židovské zberné tábory na Slovensku. Vid' napr. NIŽŇANSKÝ, E. (1999). *Židovská komunita na Slovensku*, s. 99-102.

¹³¹ Predsedom HLS a neskôr zároveň prezidentom Slovenského štátu bol Jozef Tiso. Politický režim vojnového Slovenského štátu radí Kopeček jednoznačne medzi nedemokratické režimy a ukazuje, že HLS sa od počiatku usilovala o „nastolení mocenského monopolu a budování autoritatívneho režimu“. Počas svojej existencie tento režim prechádzal dynamickým vývojom medzi autoritatívnym a totalitným režimom, až po záverečnú „nesvéprávni totalitní epizódu“ od septembra 1944. Vid' KOPEČEK, L. (2004). *Slovensko v ére prvni diktatury: politický režim a jeho proměny (1938/1939 - 1945)*. *Politologický časopis*. 2004, roč. 6, č. 1, s. 4-26.

¹³² Vid' KAMENEC, I. (1991). *Po stopách tragédie*, s. 19-20.

¹³³ Líniu hrubej antisemitskej propagandy sledovala zvlášť Hlinkova Garda (HG). Ústrednú úlohu zohrával časopis *Gardista*, ale propaganda sa šírila tiež prostredníctvom regionálnych novín, verejných gardistických zhromaždení, letákových akcií, či protizidovskými nápismi na verejných priestranstvách, pričom útočila aj na nežidovských obyvateľov, ktorí Židom pomáhali, alebo nakupovali v ich obchodoch. Intenzívnu propagandistickú činnosť vyvíjal tiež slovenský vysielateľ vo Viedni, ktorý svoje relácie končil heslom: „Žid je a ostane našim najväčším nepriateľom!“. Vid' KAMENEC, I. (1991). *Po stopách tragédie*, s. 40. Inými politickými aktérmi, ktorí požadovali radikálne riešenie židovskej otázky na Slovensku, boli príslušníci nemeckej národnostnej menšiny, združeni okolo Deutsche Partei (DP) a Freiwillige Scgutzstaffel (FS), ale tiež „národnári“ zo Slovenskej národnej strany. Vid' ibidem, s. 42-43, 76.

¹³⁴ *Slovák*, 23. 9. 1939, citované podľa KAMENEC, I. (1992). *Deportácie židovských občanov zo Slovenska v roku 1942*. In Tóth, D. (ed.). *Tragédia slovenských židov*. Banská Bystrica: Datei, s. 77.

Propaganda zároveň využívala tradičné nacionálne stereotypy a židovské obyvateľstvo vinila z „maďarčenia“ a sympatizovania s Maďarskom. Z tohto pohľadu boli potom Židia označovaní za politických nepriateľov štátu, ktorí sa ho snažia zvnútra morálne a hospodársky rozložiť, pričom akékoľvek protirežimné (odbojové) aktivity pripisovala propaganda na vrub Židom.¹³⁵ Podobné vyjadrenia neboli len záležitosťou radikálov, ale predstavovali oficiálny postoj vládnych miest, ako je okrem iného vidno napríklad z inštrukcií ministerstva vnútra z októbra 1939, kde sa píše: „*Je nutné Židov považovať nie len za cudzí živél, ale i za trvalého nepriateľa slovenského štátu.*“¹³⁶

Tzv. riešenie židovskej otázky v období druhej svetovej vojny bolo spájané predovšetkým s hospodárskymi záujmami a počas prvých rokov ho sprevádzala vidina rýchleho zlepšenia sociálneho postavenia slovenského obyvateľstva.¹³⁷ Dôležitú úlohu zohrával príslub „nasýtenia slovenského človeka“ židovským (a českým) majetkom,¹³⁸ v duchu „tam, kde tratia Židia, získavajú kresťania“.¹³⁹ Keďže režim Slovenského štátu sa verejne hlásil ku kresťanskej ideológii, jednou z argumentačných stratégií protižidovskej propagandy bolo odvolávanie sa na kresťanské ideály. Napriek tomu, že sa antisemitská politika slovenskej vlády verbálne často hlásila k rasovým princípom, podľa Kamenca: „[a]ntisemitizmus na Slovensku vychádzal aj v čase holokaustu v prvom rade z domácich hospodárskych, nacionálnych a nakoniec i náboženských pohnútok.“¹⁴⁰ Príznačným pre dané obdobie je vyjadrenie Alexandra Macha, ktorý bol hlavným veliteľom Hlinkovej gardy (HG) a zároveň jednou z vedúcich osobností tzv. radikálneho krídla HSĽS: „*So Židmi, ktorí majú zlato, šperky, bohatstvo, urobili všade*

---

¹³⁵ V ďalšom kroku bola na židovské obyvateľstvo zvalená vina za vojnu ako celok, a spolu s tým za všetky vojny a revolúcie a všetko zlo a neprávosť na svete v duchu klasických antisemitských konšpiračných teórií. KAMENEC, I. (1991). *Po stopách tragédie*, s. 71-73.

¹³⁶ Ibidem, s. 59. K tomuto postoju obsirnejšie vid' nasledovný citát: „*Slovensko je štátom národným, t.j. štátom slovenského národa. Len tento národ môže byť a je nositeľom a určovateľom národnej vôle. Ten, kto sa postaví národnej vôli, je nepriateľom národa a štátu. Už doby minulé a práve doba prítomná nám dokazuje, že s touto národnou vôľou nášho národa sa z cudzích živlov žijúcich v našom štáte nestotožňuje najmä Žid. Preto je nutné Žida považovať nie len za cudzí živél, ktorý nemá so slovenskou národnosťou nič spoločného, ale i za trvalého nepriateľa slovenského národa a jeho štátu.*“ Štátny archív Prešov, pobočka Vranov nad Topľou, fond Okresný úrad Vranov nad Topľou, 1923-1944, karton 11, č. 517/39 prez., citované podľa KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš!*, s. 19.

¹³⁷ Vid' KAMENEC, I. (1991). *Po stopách tragédie*, s. 59, 60.

¹³⁸ Vid' KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš!*, s. 192-195, 237. Kubátová upozorňuje, že v úlohe „nepriateľského, cudzieho faktora“, voči ktorému sa slovenský nacionalizmus vymedzoval, zostali aj v tomto období Židia, no strach z Maďarov obecné vystriedala čechofóbia. Obe menšiny, Česi aj Židia, boli pre slovenských predstaviteľov zhodne „cudzími príživníkmi“. Podrobnejšie vid' ibidem, s. 99-103.

¹³⁹ Gardista, č. 19, september 1940, s. 3, citované podľa KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš!*, s. 200.

¹⁴⁰ KAMENEC, I. (2012). *Holokaust a jeho poznávanie*, s. 15.

*poriadok a urobíme ho s nimi aj my. Silou Slovenskej krajiny je práca a kto tu nepracuje, ten tu nebude ani jesť. Kto tu čo nakradol, to sa mu vezme! Toto je praktické riešenie celej židovskej otázky.*¹⁴¹ Podobné vyjadrenia opäť efektívne nadviazali na tradičný stereotypný obraz Žida úžerníka, ktorý nadobudol svoj majetok nespravodlivo a na úkor slovenského ľudu. Kubátová v tejto súvislosti konštatuje, že veľká časť protižidovskej agitácie bola založená jednoducho na ekonomickej závislosti.¹⁴² Takto cielená propaganda, ktorá ponúkala možnosť „prilepiť si“, nachádzala u časti slovenskej verejnosti želanú odozvu.¹⁴³

Celkovo sa zdá, že medzi ľuďmi rezonoval skôr pocit sociálnej nespravodlivosti, než nenávisť k Čechom alebo Židom ako takým.¹⁴⁴ Napriek tomu, že podobné pocity vychádzali zo zjednodušeného vnímania spoločenskej situácie, neboli úplne odtrhnuté od reality. Kým napríklad Česi mali už v 30. rokoch 20. storočia vybudovanú vlastnú strednú triedu, Slováci za nimi v tomto procese zaostávali. Podstatnú časť strednej triedy tak na Slovensku tvorili Židia, ktorí boli nepomerne zastúpení medzi priemyselníkmi, obchodníkmi, lekármi a právnikmi.¹⁴⁵ Túto skutočnosť oficiálna propaganda patrične zneužívala. Vid' napríklad prehlásenie *Slováka*: „*Obchod a priemysel je v rukách židov a mnohé iné odvetvia sú tak ovplyvňované židovstvom, že náš malý národ to jednoducho v záujme vlastnej existencie nebude môcť a smieť trpieť.*“¹⁴⁶ Propaganda potom tvrdila, že túto nespravodlivosť nadobro vyrieši a slovenský (kresťanský) kapitál vráti naspäť do slovenských rúk. Zároveň s tým sľubovala vytvorenie „kresťanskej strednej triedy“, čím rozvírila v spoločnosti značné očakávania.¹⁴⁷ Ilúzie, ktoré takto poňaté „vyriešenie“ židovskej otázky vyvolávalo, boli nástrojom politických kruhov, ako si upevniť svoje mocenské pozície a získať podporu verejnosti, no na túto úlohu sa hodili práve z toho dôvodu, že v tomto smere existoval na vládu „určitý tlak z doľa“ s ktorým pracovala.¹⁴⁸

¹⁴¹ Slovák, 7. február 1939, citované podľa KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš!*, s. 100-101.

¹⁴² KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš!*, s. 105.

¹⁴³ Vid' ibidem, s. 93, 196; KAMENEC, I. (1991). *Po stopách tragédie*, s. 71.

¹⁴⁴ Vid' KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš!*, s. 103.

¹⁴⁵ Napríklad 40% všetkých doktorov na Slovensku v roku 1930 boli Židia. Vid' MENDELSSOHN, E. (1983). *The Jews of East Central Europe*, s. 141, 145.

¹⁴⁶ Slovák, 6. november 1938, citované podľa KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš!*, s. 86.

¹⁴⁷ Vid' KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš!*, s. 128, 194-195.

¹⁴⁸ Vid' KAMENEC, I. (1991). *Po stopách tragédie*, s. 20, 39.

Už autonómna vláda predpokladala budúce postupné či úplné vylúčenie Židov z hospodárskeho, kultúrneho a spoločenského života, pričom rátala tiež so súpisom židovského majetku, čo predznamenávalo budúci arizačný proces. Prijímané početné protižidovské zákony a nariadenia zhrnul tzv. *židovský kódex* z 1. septembra 1941.¹⁴⁹ V dôsledku protižidovských opatrení, sprevádzaných arizačným procesom, vznikla na Slovensku asi 65 tisícová bezprávná a bezmajetná skupina obyvateľov (z celkového počtu približne 96 tisíc Židov v jurisdikcii Slovenského štátu¹⁵⁰). Kubátová konštatuje, že následné deportácie slovenského židovského obyvateľstva boli „[c]ynickým riešením vážneho sociálneho problému, ktorý vznikl v dôsledku tzv. riešenia židovskej otázky na Slovensku“.¹⁵¹ Jednou zo špecifických črt tzv. riešenia židovskej otázky na území satelitnej Slovenskej republiky, je skutočnosť, že Slovensko malo ako tzv. vzorový štát vo svojej vnútornej politike, teda aj v „riešení“ židovskej otázky, určitú voľnosť. Napriek tomu je jedinou krajinou, ktorá už v roku 1942, kedy nebola okupovaná nacistami, deportovala do koncentračných táborov vlastnými silami 58 tisíc židovských občanov.¹⁵² Toto „riešenie“ sa pre Slovensko skončilo fyzickou likvidáciou viac ako 70 000 ľudí.¹⁵³

Vzhľadom na povojnový vývoj je potrebné v tejto súvislosti objasniť stručne povahu arizačného procesu na Slovensku. Ten úzko súvisel jednak s protižidovskou vojnovou propagandou, ale tiež s deportáciami židovského obyvateľstva. Práve arizácia, v užšom zmysle „slovakizácia hospodárstva“, v širšom zmysle celkové vylúčenie Židov z hospodárskeho a sociálneho života,¹⁵⁴ zohrávala kľúčovú úlohu v procese tzv. riešenia

---

¹⁴⁹ V prvotných nariadeniach boli Židia definovaní na základe náboženského princípu, kým ďalšie návrhy obsahovali zmes rasistických a konfesionálnych kritérií, až tzv. židovský kódex nanovo definovalo „Žida“ jednoznačne na rasovom základe. Podrobnejšie viď napr. KAMENEC, I. (1991). *Po stopách tragédie*, s. 33–36, 47–50, 125–126.

¹⁵⁰ KULKA, E. (1984). The Annihilation of Czechoslovak Jewry. In DAGAN, A. (ed.). *The Jews of Czechoslovakia*. Philadelphia: The Jewish Publication Society, s. 262-328, tu s. 262.

¹⁵¹ KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš!*, s. 69.

¹⁵² Viď KAMENEC, I. (2012). Holokaust a jeho poznávanie. In VRZGULOVÁ, M.; HLAVINKA, J. (eds.). *Výskum a vzdelávanie o holokauste v strednej európe*. Bratislava: DSH, s. 14. Prvá vlna deportácií židovského obyvateľstva zo Slovenska bola realizovaná v období marec - október 1942, kedy bolo deportovaných 58 tisíc ľudí. K druhej vlne deportácií došlo po potlačení Slovenského národného povstania (SNP) a okupácii Slovenska nemeckou armádou na jeseň 1944. Po obnovení deportácií boli vypravené ďalšie transporty s 13 500 Židmi. Bližšie k holokaustu na Slovensku viď napr. KAMENEC, I. (1992). Deportácie židovských občanov zo Slovenska roku 1942. In Tóth, D. (ed.). *Tragédia slovenských židov*. Banská Bystrica: Datei, s. 77–100; KRYL, M. (2011). Tragédie slovenských židů. In KRYL, M. (et. al.). *Rasismus, antisemitismus, holocaust*. Ústí nad Labem, Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, s. 219–235; NIŽŇANSKÝ, E. (2005). *Holokaust na Slovensku*. Zvolen: Klemo; NIŽŇANSKÝ, E. (2010). *Nacizmus, holokaust, slovenský štát*. Bratislava: Kalligram.

¹⁵³ KAMENEC, I. (1991). *Po stopách tragédie*, s. 7.

¹⁵⁴ Viď KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš!*, s. 191.

židovskej otázky na Slovensku, a to tým, že na tomto procese „zainteresovala“ široké vrstvy obyvateľstva. Podľa Eduarda Nižňanského, ktorý vyslovil túto tézu, viedla arizačná politika k sformovaniu „mlčiacej väčšiny“, ktorá bola počas vojny pasívna a ľahostajná k osudu židovského obyvateľstva.¹⁵⁵ Toto stanovisko potvrdila tiež viackrát citovaná práca Hany Kubátovej, v ktorej analyzovala nálady a postoje slovenskej spoločnosti k židovskej otázke v rokoch 1938 až 1945.¹⁵⁶

Ako však táto „zainteresovanosť“ v praxi vyzerala? Z diskriminácie židovskej komunity profitovala široká verejnosť. Konkrétna podoba arizačného procesu, ktorý začal na jeseň 1938¹⁵⁷ a pokračoval až do konca vojny, sa odvíjala od „potrieb“ a možností aktuálnej dobovej situácie. Podľa Kamenca bola od počiatku hlavným faktorom, ktorý spôsobil „totálny ekonomický i morálny krach arizačného procesu“ práve osobná stránka v spojení so všestrannou korupciou.¹⁵⁸ Celý proces sprevádzal chaos.

Tzv. druhá etapa arizácie, ktorou Kamenec nazýva obdobie po slovensko-nemeckých rozhovoroch v Salzburgu, bola už všeobecne charakteristická zmätkom, korupciou a svojvôľou, čo nešetřila ani dobová kritika. Tá sa však nezaoberala samotnou podstatou nehumánneho procesu, ale nespravodlivosť videla v tom, že „sa nedostávalo na všetkých“. Na arizáciách sa obohacovali v prvom rade Ústredný hospodársky úrad a samotní arizátori, spolu s ich širokým príbuzenstvom a známymi, ale tiež „poprední štátni, stranícki a gardistickí funkcionári, vysokí štátni úradníci.“¹⁵⁹ Podľa dostupných údajov bolo arizovaných 12 tisíc židovských podnikov a obchodov, 9 tisíc domov a bytov, a 100 tisíc hektárov pôdy.¹⁶⁰ Celkovo záujem o arizáciu ďaleko prevyšoval reálne možnosti.¹⁶¹ Po období počiatočného nadšenia pre vec, ktoré vydržalo

---

¹⁵⁵ Vid' NIŽŇANSKÝ, E. Typológia vzťahov majoritného obyvateľstva a židovskej minority v období holokaustu. In *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*. Universum: Prešov 2005, s. 191-204.

¹⁵⁶ Vid' KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš!*, s. 146, 184. V závere práce Kubátová tvrdí, že „holocaust na Slovensku není možné vysvětlit s pominutím faktoru zainteresovanosti slovenské společnosti na židovském majetku.“ Ibidem, s. 238.

¹⁵⁷ K začiatkom arizačného procesu do roku 1940 vid' napríklad KAMENEC, I. (1991). *Po stopách tragédie*, s. 55-99.

¹⁵⁸ O výbere arizátorov rozhodovali predovšetkým konexie, spoločenské postavenie a priazeň politických organizácií (HSLS, HG, DP), ktoré protežovali svojich členov a priaznivcov bez ohľadu na ich odborné schopnosti. Ibidem, s. 68-69; KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš!*, s. 206, 218.

¹⁵⁹ KAMENEC, I. (1991). *Po stopách tragédie*, s. 100, 112-116.

¹⁶⁰ Vid' KAMENEC, I. (2003). Hlavné rysy arizačného procesu na Slovensku. In *Terezínske studie a dokumenty*. Praha: Sefer, s. 289-300.

¹⁶¹ Ibidem, s. 295.

zhruba do roku 1942, prežil dedinský ľud, ktorý „*márne čakal židovskú pôdu*“, značné sklamanie.¹⁶² No napriek tomu, že dopyt širokej verejnosti evidentne uspokojený nebol, ani nižšie vrstvy obyvateľstva neprišli celkom skrátka. Počas deportácií bol židovský majetok hromadne rozkrádaný. Najviac sa obohatili príslušníci HG, ale majetok z opustených domov a bytov si odnášali aj susedia a známi, či ktokoľvek z okolitých obyvateľov. Vlámnia a krádeže židovského majetku boli v tomto ohľade bežné. Nerozkradnutý hnuťelný majetok, čiže veci osobnej spotreby, po deportovaných židovských osobách sa lacno odpredával na verejných dražbách.¹⁶³ Kamenec v tejto súvislosti konštatuje: „[R]ežim zatiahol do svojej protižidovskej politiky aj značnú časť sociálne slabých občanov [...]. Urobil z nich nie len spolupáchateľov majetkovej lúpeže, ale navyše aj potenciálnych nepriateľov židovských obyvateľov, ktorí by sa raz mohli vrátiť späť na Slovensko a dožadovať sa svojho ulúpeného osobného majetku.“¹⁶⁴ Udania Židov s cieľom získať židovský majetok prichádzali až do konca vojny.¹⁶⁵ Iným spôsobom, ako si privyrobiť, bolo vydieranie skrývajúcich sa osôb.¹⁶⁶ Avšak v tomto kontexte je potrebné si uvedomiť, že „zainteresovanosť“ obyvateľstva na tzv. riešení židovskej otázky sa netýkala len materiálnych výhod, ako upozorňuje Kubátová. Inými formami bolo napríklad „využití ‚židovské otázky‘ k vyřešení osobních sporů, získání lepšího postavení, zbavení se obchodní konkurence nebo osobních nepřátel [...]“¹⁶⁷

Ako zdokumentovala citovaná Kubátovej práca, židovská otázka nezmizla ani po ukončení deportácií, napriek tomu, že jej význam, tak ako nálady a postoje obyvateľstva k jej riešeniu, sa menili v závislosti na domácej a zahraničnopolitickej situácii.¹⁶⁸ Po roku 1943 nastala z hľadiska tzv. riešenia židovskej otázky na Slovensku kríza, no oficiálna protižidovská propaganda stále bežala a jej hysterickosť sa zintenzívňovala spolu s nárastom odbojovej činnosti,¹⁶⁹ a nezmiernila sa ani po potlačení povstania, skôr naopak.¹⁷⁰ Propaganda jednak strašila ľudí s približujúcim sa

---

¹⁶² KAMENEC, I. (1991). *Po stopách tragédie*, s. 213-214; KAMENEC, I. (2003). Hlavné rysy arizačného procesu na Slovensku, s. 297.

¹⁶³ Vid' KAMENEC, I. (1991). *Po stopách tragédie*, s. 203-205; KAMENEC, I. (2003). Hlavné rysy arizačného procesu na Slovensku, s. 289-300; KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš!*, s. 229.

¹⁶⁴ KAMENEC, I. (2012). *Holokaust a jeho poznávanie*, s. 14.

¹⁶⁵ KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš!*, s. 171.

¹⁶⁶ KAMENEC, I. (1991). *Po stopách tragédie*, s. 274.

¹⁶⁷ KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš!*, s. 218.

¹⁶⁸ KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš!*, s. 157-158.

¹⁶⁹ Vid' napríklad: „Židia vypustení z pracovných táborov začínajú vládnuť, zakladajú národné výbory, lúpia, vraždia“ Slovák, 5.9. 1944, citované podľa KAMENEC, I. (1991). *Po stopách tragédie*, s. 266.

¹⁷⁰ Vid' napr. KAMENEC, I. (1991). *Po stopách tragédie*, s. 266-267.

východným frontom „židobolševickou“ hrozbou, no zároveň spolu s tvrdeniami typu „Žid Židom ostane“,¹⁷¹ do poslednej chvíle šíriala nezmysly, že „vojna a reštaurácia Československej republiky sa vedie výlučne v záujme židov, ktorí sa idú pomstiť všetkým Slovákom a kresťanom.“¹⁷² Tiso ešte 8. novembra 1944 písal v liste pápežovi Piovi XII: „Vláda Slovenskej republiky neuskutočnila inkriminované akcie proti Čechom a židom pre ich národnú alebo rasovú príslušnosť, ale z povinnosti brániť svoj národ proti nepriateľom, ktorí po stáročia zhubne pôsobili v jej lone [...].“¹⁷³ S potlačením povstania a koncom vojny sa medzi obyvateľstvom objavili voči židovskému obyvateľstvu dva protichodné typy reakcií – kým u časti obyvateľov vyvolala situácia súcit a Židom začali aktívnejšie pomáhať, u časti obyvateľov atmosféra strachu a neistoty sprevádzaná štvavou protižidovskou kampaňou viedla k zintenzívneniu protižidovských nálad.¹⁷⁴

Z hľadiska propagandy a uskutočnených arizácií akýkoľvek návrat Židov do spoločenského a hospodárskeho života Slovenska neprichádzal do úvahy. Nie nadarmo bola jednou z podmienok deportácií, ktorou sa slovenská vláda počas vojny upokojovala, že nemecká vláda nepošle židov nikdy späť.¹⁷⁵ Propaganda, ktorá sekuritizovala židovská otázku sedem rokov a zároveň presviedčala ľudí o „spravodlivosti“ arizácií, smerovala svoje posledné výstrahy obdobiu po vojne. Po celý čas efektívne pracovala jednak s kategóriou národnej identity a vymedzovaním sa „My“ verzus „Oni“, a zároveň so závisťou a ekonomickými rozdielmi medzi jednotlivými skupinami v spoločnosti.¹⁷⁶ Traumy a neistota, ktorú v slovenskej spoločnosti tzv. riešenie židovskej otázky vyvolalo, sa preniesli do povojnového obdobia.¹⁷⁷

---

¹⁷¹ Vid' KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš!*, s. 150-155.

¹⁷² KAMENEC, I. (1991). *Po stopách tragédie*, s. 275.

¹⁷³ Actes, sv. X, č. 389, str. 475-478 (AES 8674/44, autograf, 8674/44, 7281/44). In KAMENEC, I.; PREČAN, V.; ŠKOVŘÁNEK, S. (eds.). *Vatikán a Slovenská republika. Dok. 138, Tiso pápežovi Piovi XII., Ospravedlnenie opatrení slovenskej vlády*, str. 207. Citované podľa KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš!*, s. 163.

¹⁷⁴ KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš!*, s. 237. Na území Slovenska sa vďaka pomoci nežidovského obyvateľstva zachránilo približne desať tisíc Židov. KAMENEC, I. (1991). *Po stopách tragédie*, s. 274.

¹⁷⁵ Vid' KAMENEC, I. (1991). *Po stopách tragédie*, s. 198.

¹⁷⁶ Vid' tiež zistenie Kubátovej - KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš!*, s. 188-189.

¹⁷⁷ KAMENEC, I. (2012). *Holokaust a jeho poznávanie*, s. 15.

2.3 Povojnové obdobie

Koncom vojny stratili vláda satelitnej Slovenskej republiky a protektorátna vláda¹⁷⁸ v dôsledku svojho vojnového počínania a kolaborácie s nacistami ako vnútornú tak vonkajšiu legitimitu.¹⁷⁹ „Prozatímní státní zřízení“, tvorené emigračnými kruhmi ukončilo oficiálne svoju činnosť 4. mája 1945 v Košiciach, kedy bola menovaná československá vláda Národnej fronty (NF) a nasledujúci deň bol schválený tzv. Košický vládny program, základný dokument československého povojnového vývoja.¹⁸⁰ Na Slovensku sa počas Slovenského národného povstania (SNP) sformovala Slovenská národná rada (SNR), ktorá sa deklarovala za „nositeľku všetkej zákonodarnej, vládnej a výkonnej moci“ na oslobodzovanom území.¹⁸¹ Opatrenia prijaté v posledných rokoch vojny vytvorili *fait accompli* – pozíciu SNR nebolo možné z hľadiska povojnového usporiadania ignorovať, čo sa prejavilo už pri príprave košického vládneho programu. Povojnové obdobie tak intenzívne sprevádzali jednania o del'be kompetencií medzi tzv. ústrednou vládou a SNR.¹⁸²

Povojnové Československo prišlo o územie Podkarpatskej Rusi, ktoré sa stalo súčasťou Sovietskeho zväzu. V krajine panovala zložitá hospodárska situácia. V dôsledku nedostatku potravín a tovarov bujnel čierny trh a medzi obyvateľstvom sa šírili infekčné choroby.¹⁸³ Na území Slovenska bolo potrebné v podstate nanovo vybudovať zničenú dopravnú sieť. V spoločnosti panovala všeobecná neistota, v ktorej sa komunistické strany usilovali o monopolizáciu moci.¹⁸⁴ Formálne bola v tzv. tretej

---

¹⁷⁸ K situácii v protektoráte vid' MARŠÁLEK, P. (2002). *Protektorát Čechy a Morava: státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945*. Praha: Karolinum.

¹⁷⁹ Slovenský štát už koncom vojny nedisponoval ani väčšinou formálnych znakov suverenity. Jeho v podstate jedinou aktívnou zložkou boli Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy, ktoré sa po boku Nemcov podieľali na plošnom terore obyvateľstva. Kopeček, L.: *Slovensko v éře první diktatury*, s. 19–20.

¹⁸⁰ Vid' napr. BALÍK, S. (et al.) (2004). *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: Masarykova univerzita, s. 110-116.

¹⁸¹ Vid' RYCHLÍK, J.(1998). *Češi a Slováci ve 20. století : Česko-slovenské vztahy 1945-1992*. Bratislava: Academic Electronic Press, s. 11. SNR vznikla na základe tzv. Vianočnej dohody v decembri 1943. 1. septembra 1944 sa v Deklarácii Slovenskej národnej rady prehlásila za „vrcholný orgán domáceho slovenského odboja.“ Vid' napr. Průcha, V. et al. (2009). *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*, s. 58-59.

¹⁸² Vid' Průcha, V. et al. (2009). *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*, s. 62-66. Podrobne k formovaniu česko-slovenských vzťahov po vojne vid' RYCHLÍK, J.(1998). *Češi a Slováci ve 20. století: Česko-slovenské vztahy 1945-1992*. Bratislava: Academic Electronic Press, s. 11-111.

¹⁸³ Vid' Průcha, V. et al. (2009). *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*, s. 107-108.

¹⁸⁴ K monopolizácii moci komunistickými stranami vid' napr. BALÍK, S. (et al.) (2004). *Politický systém českých zemí*, s. 121.

československej republike obnovená parlamentná demokracia, avšak nasledujúce tri roky jej existencie sprevádzali početné spoločenské reformy a z hľadiska politického systému zeme išlo o veľmi dynamické obdobie. Stanislav Balík (et al.) upozorňuje, že už v prvý rok od oslobodenia došlo k zásadným zmenám, ktoré položili základy štyrom ďalším desaťročiam. Významnými krokmi v tomto smere boli „omezení politické soutěže, konfiskace majetku a jeho znárodnění, devastace střední třídy, zbavení neslovanského obyvatelstva státního občanství, likvidace samosprávy“. ¹⁸⁵ Čo sa týka samotnej podstaty režimu, napriek tomu, že pluralizmus zostal oficiálne zachovaný, v danom období neexistoval subjekt, ktorý by predstavoval opozíciu k inštitúcii Národnej fronty. ¹⁸⁶ Podľa autorov citovanej práce, vzhľadom na Linzovu typológiu autoritatívnych režimov povojnová ČSR v podstate zodpovedá definícii „přetotalitních a defektně totalitních režimů“. ¹⁸⁷

Kľúčovými procesmi prebiehajúcimi po vojne, ktoré súviseli s protinemeckými a protimaďarskými náladami v spoločnosti, boli odsun neslovanského obyvateľstva a rozsiahle znárodňovanie. Podľa Jana Rychlíka je potrebné uvedomiť si pri posudzovaní situácie v Československu v roku 1945, že: „prioritou pro tehdejší českou i slovenskou veřejnost byly především sociální otázky, které se prolínaly s radikálními nacionálními protiněmeckými a protimaďarskými hesly. V první chvíli vznikl tak dojem, že sociální požadavky bude možné realizovat na úkor německých a maďarských vlastníků, kteří byli ztotožňováni s nepřáteli českého a slovenského národa jak po národnostní, tak po sociální stránce.“ Toto sa spájalo s predstavou, že „ľud“ tvoria chudobnejšie vrstvy spoločnosti, v prospech ktorých mali byť deklarované reformy uskutočňované. Rychlík dodáva, že podľa tejto konštrukcie patrili potom tiež bohatí Česi a Slováci, spolu s Nemcami a Maďarmi, do kategórie zradcov a nepriateľov národa. ¹⁸⁸

S koncom vojny došlo ešte k inému dôležitému obratu. Slovanmi Košického vládneho programu – „[v]yjadřujíc neskonanou vděčnost českého a slovenského národa

---

¹⁸⁵ BALÍK, S. (et al.) (2004). *Politický systém českých zemí*, s. 118.

¹⁸⁶ Jednalo sa o tzv. uzatvorenú pluralitu – „zablokovaný a formalizovaný systém, takřka imunní vůči vnějším podnětům a nutící jednotlivé politické subjekty jednak k participaci [...], jednak ke vzdání se možnosti prosazovat jakékoli změny“. BALÍK, S. (et al.) (2004). *Politický systém českých zemí*, s. 129.

¹⁸⁷ Ibidem, s. 120-121.

¹⁸⁸ RYCHLÍK, J. (1998). *Češi a Slováci ve 20. století*, s. 19-20.

k *Sovietskému svazu*,¹⁸⁹ sa Československo zahraničnopoliticky preorientovalo smerom na východ. Komunistické strany v zemi si ďalej upevnili pozíciu po parlamentných voľbách v máji 1946.¹⁹⁰ Trojročné povojnové obdobie vyvrcholilo v roku 1948 tzv. Februárovým prevratom, ktorým sa politické usporiadanie Československa preklpilo do fázy totalitného komunistického režimu.¹⁹¹

2.3.1 Menšiny – národnosť – občianstvo – vyvlastňovanie

Ako už bolo naznačené, jedna zo zásadných zmien voči obdobiu pred vojnou bola v oficiálnom prístupe k menšinám. Československá exilová vláda pokladala pôvodnú ústretoú politiku k menšinám za zlyhanie, ktoré viedlo k Mníchovu. V súlade s tým povojnový režim považoval menšiny za „zdroj nestability, ohrožení vnútrní soudržnosti a bezpečnostní riziko“.¹⁹² Ako uvádza Košický vládný program: „*Strašné zkušenosti, jichž se Češi a Slováci dožili s německou a maďarskou menšinou, [...] nutí obnovené Československo k hlubokému a trvalému zásahu.*“¹⁹³ Československo teda „v záujme mieru“ vysídlilo asi tri milióny Nemcov a približne 120 tisíc Maďarov bolo vymenených za rovnaký počet Slovákov žijúcich v Maďarsku,¹⁹⁴ v dôsledku čoho podiel menšín v spoločnosti klesol na menej ako päť percent.¹⁹⁵ Súvisiacim krokom, ktorý zodpovedal novej vízii povojnového Československa ako slovanského národného

---

¹⁸⁹ „*Vyjadřujíc neskonanou vděčnost českého a slovenského národa k Sovětskému svazu, bude vláda pokládat za neochvějnou vůdčí linii československé zahraniční politiky nejtěsnější spojení s vítěznou slovanskou velmocí na východě. [...] Vláda bude od počátku uplatňovat praktickou součinnost se Sovětským svazem, a to ve všech směrech - vojensky, politicky, hospodářsky, kulturně [...].*“ *Košický vládný program*, 5. 4. 1945. Dostupné z WWW: [https://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CCYQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.janbures.cz%2FUser_Data%2FImages%2FKo%25C5%25A1ick%25C3%25BD%2520v1%25C3%25A1dn%25C3%25AD%2520program%2520\(5.4.%25201945\).pdf&ei=Wv7XU-G6O42V7AaaiC4BQ&usg=AFQjCNEWfMLJoRxeEB3vWPoCt3l4mt6AIA&bvm=bv.71778758,d.ZGU](https://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CCYQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.janbures.cz%2FUser_Data%2FImages%2FKo%25C5%25A1ick%25C3%25BD%2520v1%25C3%25A1dn%25C3%25AD%2520program%2520(5.4.%25201945).pdf&ei=Wv7XU-G6O42V7AaaiC4BQ&usg=AFQjCNEWfMLJoRxeEB3vWPoCt3l4mt6AIA&bvm=bv.71778758,d.ZGU) [cit. 2014-07-13].

¹⁹⁰ V českých zemiach s prevahou vyhrali komunisti, ktorí získali 40, 2% hlasov. Na Slovensku vyhrala so 62% hlasmi Demokratická strana, KSS získala 38, 4%. Pre celkové výsledky, vid' napr. BALÍK, S. (et al.) (2004). *Politický systém českých zemí*, s. 124-125.

¹⁹¹ *Ibidem*, s. 118-121.

¹⁹² *Ibidem*, s. 119.

¹⁹³ Vid' *Košický vládný program*, s. 6.

¹⁹⁴ Informácie o počte odsunutých osôb sa v rôznych prameňoch líšia. Taktiež údaje o československo-maďarskej migrácii, pretože tisíce ľudí sa obojstranne sťahovali mimo rámec dohody. Podrobnejšie viz napr. Průcha, V. (et al.): *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918-1992. 2. díl, Období 1945 - 1992*. Brno, Doplněk 2009, s. 132-137.

¹⁹⁵ LAGROU, P. (2005). *Return to a Vanished World*, s. 5.

štátu, bolo neobnovenie predvojnového statusu menšín. V rámci homogenizácie národného spoločenstva tak bola naďalej uznávaná už len českú a slovenskú národnosť.¹⁹⁶ Československá kolektívna identita mala byť od tejto chvíle jednoznačne politicky a kultúrne „Slovanská“. Homogenizácia československého národa bola v predstavách exilovej vlády zárukou jeho súdržnosti a prežitia. Ako uvádza Láníček, z pohľadu vlády viedlo Nemecko vojnu primárne za účelom rozbitia Československa, a ako taká nebola táto vojna zvlášť spájaná s utrpením nejakej národnostnej, náboženskej, alebo kultúrnej skupiny.¹⁹⁷

Národnostná otázka priamo súvisela s otázkou štátnej príslušnosti a jej prostredníctvom tiež s novým usporiadaním majetkových pomerov. Osoby nemeckej alebo maďarskej národnosti boli „prepustené zo štátneho zväzku“ a o československé občianstvo museli požiadať, pričom obnovenie občianstva sa predpokladalo len u „antinacistov a antifašistov“, ktorí sa aktívne podieľali na obnovení Československa.¹⁹⁸ Získanie československého štátneho občianstva bolo priamo podmienené národnosťou žiadateľa, keďže úrady v praxi akceptovali národnosť ako kritérium „štátnej spoľahlivosti“. Národnosť, „štátna spoľahlivosť“ a československé štátne občianstvo boli zároveň ústrednými faktormi v procese reštitúcií majetku, keďže o reštitúcie sa mohli uchádzať len československí občania.¹⁹⁹ Otázka občianstva tak priamo súvisela s

---

¹⁹⁶ K premenám národnostnej politiky po vojne viď napr. LÁNIČEK, J. (2013). *Czechs, Slovaks and the Jews, 1938-48: beyond idealization and condemnation*. London: Palgrave Macmillan, s. 116–191; tiež SEDLÁK, P. (2008). *Poté: Postoj a prístup k Židům v českých zemích po druhé světové válce (1945–1947/1953)*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav. Vedoucí disertační práce Prof. Jiří Malíř, s. 132–136.

¹⁹⁷ LÁNIČEK, J. (2013). *Czechs, Slovaks and the Jews*, s. 191. V tomto kontexte je dobré uviesť existenciu tzv. prizmy holokaustu – tendencie interpretovať povojnové udalosti z pohľadu dnešných vedomostí o holokauste, to však zásadne skresľuje dobový chápanie a výklad udalostí. K tomu viď napr. SEDLÁK, P. (2008). *Poté*, s. 30, 31. Napr. Jan T. Gross v Poľskom kontexte upozorňuje, že utrpenie poľských Židov nebolo až do 50. rokov vnímané ako samostatný príbeh, aj keď o ňom existovala istá predstava. GROSS, J. T. (2008). *Strach: největší poválečný protizidovský pogrom : esej v historickém výkladu*. Brno: Jota, s. 213, 330; k Slovensku pozri tiež Fatran, G. (2011). *Holocaust and collaboration in Slovakia in the postwar discourse*. In Stauber, R. (ed.). *Collaboration with the Nazis: Public discourse after the Holocaust*. New York: Routledge, s. 186–211.

¹⁹⁸ Viď jednak Košický vládny program, s. 6, 7; tiež prezidentský dekrét číslo 33/1945, zo dňa 2. augusta 1945, ktorý ako uvádza Petr Sedlák, odopieral „československou státní příslušnost [...] všem [...] osobám německé a maďarské národnosti. To znamená též osob židovského původu, které se samy před válkou hlásily k německé či maďarské národnosti. Občanství však mělo být zachováno dle takzvané *antifašistického paragrafu*‘ tohoto dekretu (§ 2 odst. 1) osobám, které zachovaly věrnost republice, neprovinily se proti českému a slovenskému národu a podílely se na jejím obnovení, včetně těch, které *trpěly pod nacistickým nebo fašistickým terorem*‘. Tyto osoby ovšem musely žádat [...] o osvědčení o zachování státního občanství a samy tak dokazovat, že k tomu dodržely stanovené podmínky.“ SEDLÁK, P. (2008). *Poté*, s. 84.

¹⁹⁹ K podaniu žiadosti reštituentov sa vyžadovalo osvedčenie o národnosti, štátnej spoľahlivosti a štátnom občianstve. (Komplikovanejšie to bolo v prípade dedičov.) Viď JANČÍK, D.; KUBŮ, E.; KULÍK, J. ml.

jedným z kľúčových procesov povojnového obdobia – vyvlastňovaním a znárodňovaním majetku „Nemcov, Maďarov, kolaborantov a zradcov.“²⁰⁰ Týmto spôsobom definoval cieľovú skupinu aj Košický vládny program, ktorý deklaroval, že budú vykonané opatrenia „k vykořenění cizáckého a fašistického vlivu z českého a slovenského hospodářství a k zabezpečení plodů národní práce pro potřeby českého a slovenského národa.“²⁰¹ Program ďalej, vzhľadom na očakávanú pozemkovú reformu,²⁰² uvádza:

„Vycházejíc vstříc volání českých a slovenských rolníků a bezzemků po důsledném provedení nové pozemkové reformy a vedena snahou především jednou provždy vyrvati českou a slovenskou půdu z rukou cizácké německo - maďarské šlechty, jakož i z rukou zrádců národa a dáti ji do rukou českého a slovenského rolnictva a bezzemků, vítá vláda konfiskaci půdy nepřátel a zrádců, kterou provádí Slovenská národní rada, a její rozdělení mezi drobný zemědělský lid, vláda rozšíří podobné opatření na celé území republiky.“²⁰³

Výrazy ako „cizácká německo – maďarská šlechta“ či nepriateľská skupina definovaná ako „Nemci, Maďari, kolaboranti a zradcovia“, alebo tiež deklarovaný zámer „potieranie špekulácie a úžery“²⁰⁴ a odpor voči majetným (cudzím) vlastníkom, nepredznamenávajú z hľadiska tradičných protižidovských predsudkov a stereotypov pre židovské obyvateľstvo práve vrúcnu povojnovú atmosféru. Tu je však potrebné uvedomiť si, že rasizmus a antisemitizmus sú po vojne pevne späté s „porazeneckou fašistickou ideológiou“ a ako také sú viac neprijateľné. Rasizmus a fašizmus zjednodušene predstavujú „najväčšie zlo“ (priamoúmerne k tomu sú „antifašisti“ najväčší hrdinovia), ktorého pozostatky musia byť v najbližších rokoch celkom

---

(2003). „Arizace“ a restituce židovského majetku v českých zemích (1939-2000). Praha: Filozofická fakulta UK, s. 57.

²⁰⁰ Konfiskácia „majetku nepriateľov a zradcov“ prebiehala na konci vojny vo všetkých európskych „ľudovo demokratických“ štátoch (medzi ktoré patrilo aj Československo), avšak „vzhľadom k ekonomickej vyspелosti země a přijatým kritériím“ bolo poštátnenie v Československu najrozsiahlšie. Průcha, V. et al. (2009). *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*, s. 100–101. Jan Kuklík konštatuje, že Dekrét č. 5/1945 o národnej správe, ktorý definoval „fyzické ‘státně nespolehlivé’ osoby, na jejichž majetek měla být národní správa uvalena a jejich majetek takto zajištěn“, dopadal prakticky na každého, „kdo se kdykoli od roku 1929 jako československý státní příslušník přihlásil ve sčítání lidu za osobu národnosti německé nebo maďarské nebo se stal členem skupiny, útvaru nebo politické strany sdružující osoby německé nebo maďarské národnosti.“ Vid’ KULÍK, J. (2010). *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci - státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha: Auditorium 2010, s. 144–146.

²⁰¹ *Košický vládny program*, s. 9.

²⁰² Počas pozemkovej reformy bola pôvodným vlastníkom skonfiškovaná pôda o celkovej rozlohe 2.946.000 ha. Viz Balík, S. (et al.): *Politický systém českých zemí*, s. 119.

²⁰³ *Košický vládny program*, s. 9.

²⁰⁴ „... potíráním spekulace a lichvy...“ *Košický vládny program*, s. 11.

vykorenené. Z tohto hľadiska aj Košický vládny program uvádza: „*Diskriminace občanů republiky z důvodů rasových nebude připuštěna.*“²⁰⁵ V súvislosti s tým je v oficiálnych vyjadreniach z povojnového obdobia evidentná snaha vyvarovať sa samotnému označeniu „Žid“. Košický vládny program, prezidentské dekréty a povojnové zákony židovské obyvateľstvo priamo nezmieňujú, pamätajú naň len nepriamo ako na „obete nacistického prenasledovania“, či „rasovo perzekvované osoby“. V kontraste s tzv. riešením židovskej otázky počas vojny, ktorá pristupovala k židovskej menšine ako k jednoliatej entite, je teda pre povojnové obdobie príznačná politická nevôľa k akémukoľvek odlišnému kolektívnemu prístupu k židovskej menšine. K tejto skutočnosti sa bližšie vrátim v súvislosti s podobou „židovskej otázky“ v povojnovom období, avšak pre židovskú menšinu z tohto prístupu v konečnom dôsledku vyplynulo popretie akýchkoľvek práv v prospech preživších, ktoré by zobrali do úvahy ich osobitú situáciu a uľahčili im znovuzaradenie do spoločnosti.²⁰⁶ Neskoršiu podobu tohto prístupu v praxi príznačne vyjadruje tvrdenie nemenovaného úradníka Štátnej rady v Londýne: „*Jde o to, že by i židovským občanům mělo stačit to, co stačí ostatním.*“²⁰⁷

2.3.2 Postavenie židovskej menšiny v tretej republike

Z 350 tisíc československých Židov prežil vojnu len zlomok. Oslobodenia sa dožilo menej ako 25 tisíc českých Židov a približne 30 tisíc slovenských Židov.²⁰⁸ Peter Salner uvádza, že na území bývalého Slovenského štátu sa zachránilo do 11 tisíc Židov. Z koncentračných táborov a emigrácie sa na Slovensko v kritickom zdravotnom stave vrátilo asi deväť tisíc repatriantov a z Maďarskom okupovaných území sa sem vrátilo ďalších približne 10 tisíc preživších.²⁰⁹ Podľa Heleny Krejčovej a Jany Svobodovej sa po vojne zo zahraničia vrátilo celkom 2130 židovských vojakov a asi 1000 Židov, ktorí

---

²⁰⁵ *Košický vládny program*, s. 5. Vid' tiež ibidem, s. 13-14.

²⁰⁶ Vid' SEDLÁK, P. (2008). *Poté*, s. 149–150, 177.

²⁰⁷ Archiv MV Praha, 425 – 229 – 3, schůze branného výboru Státní rady dne 23. 11. 1943. Citované podľa SEDLÁK, P. (2008). *Poté*, s. 196.

²⁰⁸ Vid' LÁNÍČEK, J. (2013). *Czechs, Slovaks and the Jews*, s. 147.

²⁰⁹ Vid' SALNER, P. (2000). *Židia na Slovensku: medzi tradíciou a asimiláciou*. Bratislava: Zing print, s. 150. K zachráneným na Slovensku porovnaj KAMENEC, I. (1991). *Po stopách tragédie*, s. 274-275.

vo vojnových rokoch emigrovali.²¹⁰ Je však dobré uvedomiť si, že Židia, ktorí sa po vojne vracali, boli súčasťou rozsiahlych povojnových presunov obyvateľstva.²¹¹

Skutočnosť, že zmienené opatrenia, ktoré sprevádzali celkovú sekuritizáciu menšín v povojnovom Československu, explicitne neuvádzali židovské obyvateľstvo, neznamená, že sa preživších v praxi netýkali. V dôsledku vyhroteného nepriateľstva voči nemeckej a maďarskej menšine, sa po vojne ocitli v komplikovanej situácii obzvlášť Židia, ktorí sa v roku 1930 prihlásili k nemeckej, alebo maďarskej národnosti,²¹² čo bolo dobovo brané tiež ako „zrada z roku 1930“.²¹³ Správa Svetového židovského kongresu (*World Jewish Congress*, ďalej WJC) z mája 1946 v Londýne konštatovala, že Židia v Československu prišli o status a práva národnostnej menšiny a pre navrátenie alebo náhradu ich majetku bolo napriek príslubom a nariadeniam vlády, že rehabilituje obeť nacistickej perzekúcie, urobené po vojne len veľmi málo. Židia, ktorí sa hlásili k nemeckej národnosti, mali byť (pôvodne) expatriovaní rovnako ako Nemci a ich majetok tiež znárodnený. V správe sa ďalej píše, že situácia v povojnovom Slovensku vzbudzovala vážne obavy, pretrvával tu silný antisemitizmus a medzi príslušníkmi slovenskej vlády bolo množstvo antisemitov, ktorí boli súčasťou predošlého fašistického režimu a bránili prijatiu reštitučných opatrení. Správa tiež uvádza, že podkarpatským Židom nebolo umožnené požiadať o Československé občianstvo.²¹⁴

---

²¹⁰ Krejčová, H.; Svobodová, J. (eds.) (1998). *Postavení a osudy židovského obyvatelstva v Čechách a na Moravě v letech 1939 – 1945*. Praha: Maxdorf, s.7.

²¹¹ K povojnovej migrácii obyvateľstva ČSR vid' napr. Průcha, V. et al. (2009). *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*, s. 129-146.

²¹² Počet preživších Židov, ktorí sa v roku 1930 prihlásili k nemeckej či maďarskej národnosti nie je presne známy. Lániček udáva, že podľa dostupných informácií sem spadalo medzi dve tisíc až tri tisíc preživších v Čechách a na Morave, kým pravdepodobne mierne nadhodnotenú odhadu pre Slovensko uvádzajú, že sa sem po vojne vrátilo 3700 Židov, ktorí deklarovali nemeckú národnosť a asi 9000 Židov, ktorí sa hlásili k maďarskej národnosti. LÁNÍČEK, J. (2013). *Czechs, Slovaks and the Jews*, s. 148.

²¹³ Ibidem, s. 134.

²¹⁴ Vid' *The report of the executive officers to the National Conference of the World Jewish Congress* (British section), London, May 12, 1946. Dostupné z WWW: <http://www.bjpa.org/Publications/downloadPublication.cfm?PublicationID=16969> [cit. 2014-07-13]; Čo sa týka Zakarpatskej Ukrajiny, podkarpatskí Židia, ktorí sa v cenze v roku 1930 prihlásili k Židovskej národnosti, nemali po vojne právo opcie. Túto možnosť využilo až 93 % z nich (95 tisíc). Podmienky pre uznanie žiadosti o občianstvo tak mohol splniť len nepatrný zlomok preživších. Uznesenie vlády z 14. decembra 1945 nariadilo vracaf všetkých neúspešných židovských optantov na Zakarpatskú Ukrajinu. Avšak v dôsledku tlaku zo zahraničia bolo nakoniec väčšine optantov umožnené ostať v Československu a získať občianstvo. Túto otázku bližšie objasňujem v rámci širšieho dobového kontextu na stranách 85, 86.

Čo sa týka židovskej menšiny ako celku, vláda predpokladala, že sa preživší Židia individuálne rozhodnú medzi asimiláciou alebo emigráciou. Aj z tohto dôvodu aktívne podporovala sionistické kruhy, s očakávaním, že výmenou zato židovské obyvateľstvo v novom Československu nebude požadovať žiadny špeciálny status.²¹⁵ Medzi rokmi 1945 a 1946 sa na území Československa zdržiavalo podľa rôznych odhadov 43 až 55 tisíc Židov. Po vyst'ahovaleckej vlne, prebiehajúcej do začiatku 50. rokov, zostalo žiť v Československu len asi 18 tisíc Židov, z toho približne 13 tisíc na Slovensku.²¹⁶

V centre komplikovaných hospodárskych, sociálnych a politických procesov povojnového Československa sa ocitla problematika reštitúcií židovského majetku.²¹⁷ Československá exilová vláda prehlásila protižidovské opatrenia zavedené na území Protektorátu za neplatné už v uznesení z 17. októbra 1941, toto uznesenie však ponechávalo priestor pre stanovenie ďalších podmienok udeľovania reštitúcií v budúcnosti.²¹⁸ Jan Láníček v tejto súvislosti uvádza, že exilová vláda v skutočnosti s úplnou reštitúciou židovského majetku po vojne nepočítala.²¹⁹

Ako už bolo uvedené, podmienkou reštituovania majetku bolo československé občianstvo. Úrady však nevedeli ako postupovať v prípade Židov, ktorí sa v poslednom predvojnovom sčítaní obyvateľstva prihlásili k nemeckej, maďarskej alebo židovskej národnosti, keďže dekréty a nariadenia boli v tomto smere formulované veľmi vágne. V praxi boli títo Židia stigmatizovaní podobne ako Nemci a Maďari a úrady im odmietali udeľovať československé občianstvo. Ministerstvo vnútra v tejto veci vydalo v novembri 1945 nariadenie, kde sa okrem iného uvádza: „[...] *Pokud jsou [Židia – D.M.] přihlášeny k národnosti německé nebo maďarské, jsou Němci nebo*

---

²¹⁵ Zároveň však jej predstavitelia dúfali, že napr. podporou pre židovských utečencov z Poľska, smerujúcich do Palestíny (viď hnutie *Brichah*), si upevnia svoje postavenie v povojnovom vyjednávaní s Maďarskom. Podrobnejšie LÁNÍČEK, J. (2013). *Czechs, Slovaks and the Jews*, s. 116–145, 158–160, 173–179.

²¹⁶ Průcha, V. (et al.): *Hospodářské a sociální dějiny Československa*, s. 131; porovnaj LÁNÍČEK, J. (2013). *Czechs, Slovaks and the Jews*, s. 186.

²¹⁷ Podrobne k otázke reštitúcií židovského majetku viď JANČÍK, D.; KUBŮ, E.; KULÍK, J. ml. (2003). *"Arizace" a restituce židovského majetku v českých zemích (1939-2000)*. Praha: UK Filozofická fakulta.

²¹⁸ Viď „*Vládní prohlášení o majetkových převodech, provedených pod tlakem nepřátelské okupace*“ v ktorom československá exilová vláda oznamuje, že: „*neuznala, neuznává a nikdy neuzná' jakékoli převody či dispozice s movitým i nemovitým majetkem, provedené po 27. září 1938 pod tlakem nepřátelské okupace respektive též mimořádných poměrů politických.*“ In JANČÍK, D.; KUBŮ, E.; KULÍK, J. ml. (2003). *"Arizace" a restituce židovského majetku*, s. 44–45.

²¹⁹ LÁNÍČEK, J. (2013). *Czechs, Slovaks and the Jews*, s. 151–152.

Mad'ary. “ U tých, ktorí sa hlásili k židovskej národnosti bolo zachovanie občianstva podmienené prešetrením ich štátnej spoľahlivosti,²²⁰ ktorú posudzovali novovytvorené národné výbory. Počas previerok Židia často narážali na nepriateľské reakcie úradníkov, ktorým boli v podstate vydaní na milosť a medzi ktorými sa našli mnohí s osobným záujmom na tom, aby Židia občianstvo nezískali. Láníček uvádza, že úradníci v týchto otázkach často jednoducho nasledovali hlas ulice. V tomto zmysle sa stalo používanie nemeckého alebo maďarského jazyka jedným z najčastejších povojnových obvinení voči preživším, ktoré malo dokazovať ich nelojnosť, čo bolo účelovo zneužívané vzhľadom na reštitúcie.²²¹ Na českej strane vyvolávali ostré spory predovšetkým reštitúcie v prospech nemeckých Židov, ktorým sa občianstvo podarilo získať.²²² Cichopek-Gajraj uvádza, že v máji 1947 bolo na Slovensku známych asi dvadsať prípadov, kedy napriek rozhodnutiam súdu neboli židovské podniky a továrne vrátené pôvodným majiteľom. V roku 1947 zostávala väčšina židovského majetku vo vlastníctve štátu.²²³ Zo 16 tisíc žiadostí o reštitúcie domov jednotlivcov bolo do konca roku 1947 kladne vybavených len tri tisíc.²²⁴ Cez vojnu arizovaný majetok tak po vojne prešiel pod tzv. nútenú (národnú) správu a po komunistickom prevrate bol znárodnený, pričom len málu preživších sa podarilo vybojovať jeho navrátenie. Komunistický režim pokladal problém reštitúcií za vyriešený a táto téma bola počas jeho existencie tabuizovaná.

---

²²⁰ Oběžník ministerstva vnitra ze dne 13. listopadu 1945, č. A-4600-5/10-45-VI/3 ve věci úpravy československého státního občanství podle dekretu č. 33/1945 Sb. Vid' SEDLÁK, P. (2008). *Poté*, s. 87.

²²¹ LÁNÍČEK, J. (2013). *Czechs, Slovaks and the Jews*, s. 148–151. Niektoré lokálne národné výbory aplikovali prísnejšie (jazykové) kritériá než udávali nariadenia MV. Napr. požadovali od Židov, ktorí sa v r. 1930 prihlásili k Židovskej národnosti a komunikovali nemeckým jazykom, aby preukázali aktívnu podporu Českému národnému hnutiu počas vojny, ak chceli aby im bolo občianstvo ponechané. Táto požiadavka bola vzhľadom na preživších koncentračných táborov absurdná. V dôsledku uplatňovania obdobných kritérií mnoho nemecky hovoriacich Židov občianstvo nedostalo. Ibidem, s. 149. Tu je však potrebné dodať, že od jesene 1946 sa v dôsledku zahraničnej kritiky prístup MV k nemeckým a maďarským Židom celkovo zmiernil a väčšine bolo nakoniec občianstvo obnovené (s výnimkou tých, ktorí sa podľa úradov voči národu previnili aktívnou germanizáciou či maďarizáciou). Ibidem, s. 171–172, 183–185.; porovnaj SEDLÁK, P. (2008). *Poté*, s. 94–97.

²²² Ako príklad je možno uviesť článok Mladej fronty s názvom: *Němečtí židé žádají o státní občanství jenom proto, aby jim byly vráceny jejich přepychové vily*. Vid' NEPALOVÁ, Š. (1999). Židovská menšina v Čechách a na Morave v letech 1945–1948. In KÁRNÝ, M.; LORENCOVÁ, E. (eds.). *Terezínské studie a dokumenty*. Praha: Academia, s. 314–337, tu s. 319. Známym prípadom je tzv. Varnsdorfská reštitučná kauza z roku 1947, podrobne ku kauze vid' SEDLÁK, P. (2008). *Poté*, s. 32–36, 122–129, 229–237.

²²³ CICHOPK-GAJRAJ, A. (2014). Limits to “Jewish power”: how Slovak Jewish leaders negotiated restitution of property after the Second World War. *East European Jewish Affairs*, roč. 44, č. 1, s. 51–69, tu s. 59–61.

²²⁴ Vid' napr. NEPALOVÁ, Š. (1999). Židovská menšina v Čechách a na Morave, s. 324. Posúdiť celkový dopad reštitučných procesov zostáva naďalej obtiažne. Vid' napr. SEDLÁK, P. (2008). *Poté*, s. 26–27.

2.3.3 Povojskové Slovensko

Za svoje činy boli po vojne potrestaní len čelní predstavitelia Slovenského štátu, medzi ktorými bol v apríli 1947, napriek protestom časti slovenskej verejnosti, popravený jeho prezident Jozef Tiso.²²⁵ Ako už bolo uvedené, v roku 1943 bola na Slovensku ustanovená SNR, ktorej zákonodarná moc nad Slovenskom zostala zachovaná aj po tzv. prvej pražskej dohode (2. júla 1945), s výnimkou hospodárskych, sociálnych a administratívnych rozhodnutí, ktoré mali byť prijímané celoštátne.²²⁶ V povojnovom Slovensku existovali silné autonomistické tendencie. Od počiatku existencie tzv. tretej republiky kládla slovenská politická reprezentácia dôraz na domácu politickú scénu a od slovenských ministrov v ústrednej vláde sa predovšetkým očakávalo, že budú reprezentovať záujmy SNR v oblastiach, ktoré nemala pod kontrolou.²²⁷ Na vláde sa do roku 1946 podieľali len Komunistická strana Slovenska (KSS) a Demokratická strana (DS). Iným stranám nebolo umožnené participovať.²²⁸ Podľa Roberta Büchlera vstúpilo množstvo sympatizantov bývalého režimu do týchto strán a ich prostredníctvom sa ďalej podieľalo na fungovaní štátu, s tým, že si ponechali svoje „staré“ antisemitské postoje.²²⁹

Odlíšna vojnová skúsenosť Slovenska a českých zemí sa neskôr prejavovalo vo viacerých oblastiach, ako napríklad retribučné súdnictvo a predstavy o tom, kto má byť potrestaný za svoju činnosť počas vojny. Na rozdiel od českých zemí, kde bolo po vojne „členství v kolaborantské organizaci či zbytečná aktivita za protektorátu“ dôvodom k prepusteniu, na Slovensku nebolo samotné členstvo v HSLŠ či HG, alebo vojnová angažovanosť v prospech slovenského štátu, nevyhnutným dôvodom k vylúčeniu zo štátnej služby. Jan Rychlík v tomto kontexte uvádza: „Čistky ve státní správě byli nicméně celkem mírné a větší část úřednického aparátu, tak jak se vytvořil v letech 1939-1944, zůstala nedotčena.“²³⁰ Ďalším špecifickým problémom povojnového Slovenska bola oblasť reštitúcií židovského majetku. Tejto otázke sa

---

²²⁵ Podrobnejšie viz ADAMS, B. (2000). The Politics of Retribution: The Trial of Josef Tiso in the Czechoslovak Environment. In DEÁK, I.; GROSS, J. T.; JUDT, T. (eds.). *The Politics Of Retribution in Europe*. New Jersey: Princeton, s. 252-289.

²²⁶ Vid' Průcha, V. et al. (2009). *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*, s. 65; RYCHLÍK, J. (1998). *Češi a Slováci ve 20. století*, s. 28-30.

²²⁷ RYCHLÍK, J. (1998). *Češi a Slováci ve 20. století*, s. 15-16.

²²⁸ Od roku 1946 aj Strana práce a Strana slobody.

²²⁹ Vid' napr. BÜCHLER, Y. R. (2005). *Reconstruction Efforts in Hostile Surroundings*, s. 257–276.

venujem v rámci analýzy sekuritizácie povojnovej „židovskej otázky“ na tomto území, v ktorej reštitúcia židovského majetku zohrala centrálnu úlohu.

2.3.4 Historicko-sociálny kontext a (de)sekuritizácia „židovskej otázky“ v povojnovom období

Vzhľadom na (de)sekuritizáciu „židovskej otázky“ v povojnovom období je potrebné si uvedomiť, že židovská otázka na Slovensku má svoje korene v 19. storočí a ako taká je spätá s vymedzovaním sa „My“ verzus „Oni“ počas národného obrodzenia. Zároveň sa však spája jednak hlbšími tradičnými náboženskými protižidovskými predsudkami, a tiež stereotypným vnímaním Židov ako nelojálnych a bezcharakterných vykorisťovateľov slovenského pospolitého ľudu. Historicky teda Židia zaujímajú v slovenskej spoločnosti pozíciu „tých druhých“. Tzv. riešenie židovskej otázky patrilo medzi ústredné ciele vojnového Slovenského štátu, ktorý prostredníctvom intenzívnej oficiálnej propagandy sekuritizoval židovské obyvateľstvo na jeho území a v nadväznosti „židovskú otázku“ ako takú, ktorej neriešenie malo priviesť slovenský národ a novovzniknutý štát do zániku. Tzv. riešenie židovskej otázky bolo teda v jadre späté s jej sekuritizáciou – existenčnou hrozbou nevyriešenia a takto postavená otázka vyžadovala v súlade s nacistickou ideológiou „konečné riešenie“. V tomto duchu režim v posledných rokoch svojej existencie sekuritizoval opätovný návrat židovského obyvateľstva do života spoločnosti.

Koncom vojny došlo k zásadnej zmene spoločenského a politického kontextu. V dôsledku tragických vojnových udalostí sa sekuritizácia židovského obyvateľstva pomocou antisemitských argumentov stala politicky neprípustnou. Obdobne zdiskreditovaný zostal celý koncept „riešenia“ židovskej otázky, ako bližšie priblížim v analýze. Z tohto hľadiska by sme dokonca mohli intuitívne očakávať, že tak závažná zmena kontextu bude viesť k tomu, že v tejto dobe bude v spoločnosti prebiehať opačný proces – desekuritizácia „židovskej otázky“. V prípade, že sa napriek týmto skutočnostiam má v spoločnosti opätovne vynoriť „židovská otázka“ vo „sfére naliehavosti a neodkladnosti“, volajúcej po mimoriadnych opatreniach, musí to byť odlišným spôsobom ako počas vojnového Slovenského štátu, kedy ju sekuritizovala

---

²³⁰ RYCHLÍK, J.(1998). *Češi a Slováci ve 20. století*, s. 62.

oficiálna propaganda a vládne elity. Táto zmena by sa mala odraziť aj v rovine rečových aktov, ktoré by mali byť rekonceptualizované v súlade s novým sociálnym kontextom. Tu je však možné doplniť, že vymedzovanie sa na základe „My“ verzus „Oni“ a nacionalistických argumentov ponecháva otvorený dostatočný priestor aj povojnovej sekuritizácii, ako je evidentné vzhľadom na sekuritizáciu nemeckej a maďarskej menšiny v tomto období, ktorá legitimizovala „vysídlenie“ časti obyvateľstva. Keďže židovské obyvateľstvo patrí tiež medzi neslovanské menšiny a ako také je navyše historicky priamo spájané s oboma sekuritizovanými menšinami, je jeho pozícia v povojnovom období komplikovaná aj z tohto dôvodu. (De)sekuritizáciu „židovskej otázky“ v povojnovom období nie je možné oddeliť od vyššie zmienených spoločenských procesov.

3. Analýza

3.1 Oficiálny prístup k „židovskej otázke“ po vojne – od „riešenia“ k „neriešeniu“

Súčasťou vízie povojnových pomerov bola predstava, že židovská otázka nemá mať v novom usporiadaní spoločnosti žiadne miesto. Československá exilová vláda opakovane počas vojny zdôrazňovala, že „židovská otázka“ v Európe musí byť vyriešená, čiže musí prestať existovať.²³¹ V kontraste s minulosťou totiž po vojne predstavuje bezpečnostné riziko samotná existencia židovskej otázky, v politických kruhoch spájaná s ideológiou fašizmu a nacizmu, teda s nepriateľskou, porazeneckou ideológiou. Z tohto pohľadu potom „židovská otázka“ nemá byť naďalej riešená, keďže jej „riešenie“ má v sebe pachuť minulosti, ale ideálne čo najskôr prestať existovať. V súvislosti s tým bolo postupne upustené od používania samotného pojmu „židovská otázka“.²³² Sedlák vzhľadom na existenciu židovskej otázky v povojnovom kontexte konštatuje:

---

²³¹ LÁNÍČEK, J. (2013). *Czechs, Slovaks and the Jews*, s. 145.

²³² Z tohto dôvodu používam spojenie židovská otázka v súvislosti s povojnovým obdobím v úvodzovkách.

Diplomová práca

„Navázat po skončení druhej svetovej války na postuláty židovské otázky muselo být pro politicky legitimní síly v osvobozenem Československu problematické: pojetí židovské otázky, tj. záporné chapani postavení židovského obyvateľstva a volajici po jeho rozrešení praktickým zásahem je zdiskreditovana. Důvodem je (zne)užití tohoto pojetí ke zduvodneni plánu na vyhlazení evropských idu nacisty, odrazejici se nakonec v jeho označení: „konene rešení židovské otázky“. Hledisko idovske otázky a nutkáni po jejím vyřešení, které pro zduvodneni svého drastického prístupu k idum využili nacisté, nemohlo nechat dosavadní chápáni a vykklad postavení židovského obyvateľstva beze zmeny: „idovska otázka“ a „její rešení“ získaly skončením války záporný význam, tj. odpor k tomu, že jakoby jediné možné rešení postavení tohoto obyvateľstva predpoklada nenavist vůči nemu a jeho fyzické odstranění.“²³³

Ako už bolo spomenuté, eskoslovenska vláda sa rozhodla „(ne)vyriesit“ „idovsku otázku“ očakávaním, že sa preivsi uplne asimilujú do eskeho a slovenskeho národa, alebo emigruju. o sa týka prvej možnosti, situácia by sa eventuálne vyriesila sama, pretože idovska menina so svojbytnou kolektívnou identitou by v tomto prípade prestala existovať. Druhá možnosť riešenia „idovskej otázky“ bola spätá s očakávaným vytvorením židovského štátu v Palestíne, ktorého vznik eskoslovensko aktivne podporovalo.²³⁴ Spolu s týmito oakavaniami vláda s koncom vojny oficiálne odmietla pristupovať k židovskému obyvateľstvu ako ku kolektívnej entite, pre o mala aj ideologické zdôvodnenie, keďže takýto prístup bol v dobovom poati chápaný jednoducho ako rasizmus (antisemitizmus).²³⁵ V oficiálnej rovine sa potom politické kruhy dôsledne drazali princípu nevycleňovania židovského obyvateľstva ako osobitnej skupiny len na základe toho, že sa jedná o ľudi „idovskeho povuodu“. Neoficiálne si však našli iný spôsob, akým korektný individualistický prístup prekroit, pokiaľ to bolo v súlade s ich zaujmami.

Predstava, e „idovska otázka“ sa stane v dôsledku tohto „neriešenia“ minulosťou, narazila na problém v pretravajucom antisemitizme. Keďže antisemitizmus sa po vojne dostal do politicky nekorektnej roviny, mohol byť,

²³³ SEDLÁK, P. (2008). *Poté*, s. 144-145.

²³⁴ LANICEK, J. (2013). *Czechs, Slovaks and the Jews*, s. 141-142, 190-191.

²³⁵ Vidt SEDLÁK, P. (2008). *Poté*, s. 149-151. Zaroven s tým mala vláda prirodzene aj iné argumenty, prečo podľa nej špeciálny status pre idovv povojnovej SR nebol nevyhnutný, ktoré zhrnul nepublikovaný prezidentský dekrét „o čiastočnom riešenii židovskej otázky“ nasledovne: a) ochrana zaruovana menšinám aj tak židovské obyvateľstvo počas vojny neochranila, b) esi a Slováci sa k idom chovali slušne; c) po vojne idov nebolo toľko, aby mali nárok na špeciálny status. A nakoniec, mladí idia mali aj tak túžbu stať sa echmi a asimilovať sa a to, že by uznali „abstraktnú židovskú meninu“ by poruilo princíp národného štátu. Vidt LANICEK, J. (2013). *Czechs, Slovaks and the Jews*, s. 158.

v kontraste s minulosťou, zbraňou pomocou ktorej bolo možné zdiskreditovať politického oponenta, alebo minimálne poškodiť jeho dobré meno. Politici sa usilovali, aby nemohli byť obvinení so sympatií k „porazeneckej ideológii“. Zároveň tiež popierali existenciu samotného antisemitizmu v spoločnosti, ktorý v nej podľa oficiálnych predstáv nemal existovať. Už exilová vláda urobila z „ľudu“ nevinných divákov, tvrdiac, že ten sa na nacistickom „konečnom riešení“ nepodieľal. Poukázaním na T. G. Masaryka a Prvú republiku vláda ďalej rozvíjala tézu o absencii antisemitských postojov „československého ľudu“.²³⁶ V tomto duchu sa vyjadril aj predseda SNR Jozef Lettrich, ktorý poprel akúkoľvek angažovanosť slovenského ľudu na perzekúcii židovského obyvateľstva počas vojny.²³⁷ Na Slovenskej strane však podobné tvrdenia viedli k radikálnemu podceneniu či zahmlievaniu reality, vzhľadom na „zainteresovanosť“ obyvateľstva na tzv. riešení židovskej otázky v satelitnom Slovenskom štáte. V prípade, že protižidovské nálady verejnosti predsa len nebolo možné ignorovať, jednou z ponúkajúcich sa variant bolo obviniť samotné židovské obyvateľstvo z ich vyvolávania. Na tento účel opäť poslúžili zakorenené tradičné predsudky a stereotypy.

Ako typický príklad podobných postojov je možné uviesť vyjadrenie Ladislava Novomeského z októbra 1944, kedy sa ako komunistický člen ilegálnej SNR stal súčasťou delegácie do Londýna. V rámci tejto príležitosti sa vyjadril, že prenasledovanie Židov koncom vojny vyvolalo sympatie s ich osudom medzi slovenským obyvateľstvom, avšak jednou z hlavných úloh SNR je uistiť sa, že židovská otázka na Slovensku prestane existovať. Podľa Novomeského mal byť tento cieľ dosiahnutý upravením pozície židovského obyvateľstva na Slovensku, v ktorého vlastnom záujme malo byť, aby po vojne zhrávalo v slovenskej ekonomike len marginálnu úlohu. V tomto kontexte Novomeský nezabudol pripomenúť, že Židia neboli slovenskému národu dostatočne lojálni, keďže preferovali maďarskú a nemeckú identitu. Ďalej obvinil Židov na oslobodenom území z nevhodného správania, že sa zámerne vyhýbajú rekonštrukčným prácam.²³⁸

---

²³⁶ K politickým predstavám ohľadom budúcnosti židovskej menšiny a „židovskej otázky“ z obdobia konca vojny vid' napr. LÁNIČEK, J. (2013). *Czechs, Slovaks and the Jews*, s. 141-145, 191.

²³⁷ „*The Slovak nation never had anything to do with it. The Slovaks demonstrated against the fascist activities of the representatives of Tiso's regime; [...] The Slovak people always sympathized with those who were abused and persecuted.*” Vid' CICHOPK-GAJRAJ, A. (2014). Limits to “Jewish power”, s. 62.

²³⁸ LÁNIČEK, J. (2013). *Czechs, Slovaks and the Jews*, s. 142, 143.

K úplnosti dovedol trend „neriešenia“ židovskej otázky komunistický režim, ktorý ju oficiálne prehlásil počas jeho existencie za prekonanú a viac neexistujúcu, a to napriek politickej realite začiatku 50. rokov.²³⁹ Z tohto pohľadu sa nachádza „židovská otázka“ v povojnovom období medzi dvoma extrémami – prvým je riešenie židovskej otázky ako oficiálne a verejne deklarovaný politický cieľ, tým druhým je oficiálne a verejné popieranie jej existencie v politickej rovine.

3.2 Sekuritizačná dilema

Ako už bolo spomenuté, koncom vojny je možné u časti obyvateľstva pozorovať sympatie s osudom židovského obyvateľstva.²⁴⁰ Jedným z prvých nariadení SNR boli na oslobodenom území v septembri 1944 zrušené všetky protižidovské opatrenia ľudáckej vlády a anulované arizačné prevody. V tomto období však protižidovská propaganda ešte vyhlasovala, že „všetky ťažkosti slovenského štátu spôsobili nedoriešenie židovskej otázky“ a v budúcnosti sa treba zrieknuť „politiky hladkých rukavičiek a odpúšťania“.²⁴¹ Neistotu a obavy z budúcnosti podnecovali výroky politických predstaviteľov, ktoré priamo cielili na „zainteresovanú verejnosť“. Tiso na margo uskutočnených majetkových presunov vyhlasoval: „Dlhé roky nebudú tak priaznivé podmienky na uplatnenie, ako nám ich dáva terajšia doba... nedajbože, aby vojnu Nemeč prehral. Všetci židia by prišli naspäť. Celá táto vojna je vojnou proti židovskému kapitálu.“²⁴² Na základe povojnových udalostí sa zdá, že podobné vyjadrenia skutočne v časti spoločnosti rezonovali. Čo sa týka spoločenskej situácie konca vojny, situácia po prechode fronty bola bezprostredne horšia ako počas ľudáckej diktatúry. Z tohto hľadiska je pravdepodobné, že časť obyvateľstva, ktoré sa zároveň obávalo komunizmu, pociťovala nostalgiu za ľudáckym režimom.²⁴³

---

²³⁹ Podrobne k antisemitizmu počas komunizmu vid' napr. SVOBODOVÁ, J. (1994). Zdroje a prejavy antisemitizmu v českých zemích 1948-1992. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

²⁴⁰ Podľa Kamenca to dokazuje aj 10 tisíc Židov, ktorým sa podarilo zachrániť na území Slovenska. Vid' KAMENEC, I. (1991). *Po stopách tragédie*, s. 274, 275.

²⁴¹ Ibidem, s. 273, 275.

²⁴² KAMENEC, I. (2007). Ako rýchlo zbohatnúť alebo Poďme, chlapi, poďme zbíjať! In Slovenská otázka dnes: Výber textov z časopisu OS 1997 – 2006. Bratislava: Kalligram, s. 352-358, tu s. 357.

²⁴³ RYCHLÍK, J. (1998). *Češi a Slováci ve 20. století*, s. 21.

V tejto atmosfére sa mnohí pozerali na Židov, ktorí sa vracali domov, podozrievavo, čo dokazujú negatívne reakcie, s ktorými sa Židia po návrate stretávali.²⁴⁴ Jedným z častých sklamaní preživších, bola neochota ľudí vrátiť majetok, ktorý si u nich Židia pred deportáciami skryli, pričom v mnohých prípadoch sa jednalo o blízke osoby, susedov alebo známych. Helena Krejčová v tomto kontexte hovorí o „antisemitizme zlého svedomia“, ktorý typicky vyjadruje nasledovný postoj: „*Proč já mam tu smůlu, že zrovna můj žid přežil, [...] a tomu a tomu se jeho žid nevrátil a všechno mu zůstalo. Vždyť je to vlastně vina toho žida, že se vrátil.*“ Vzďialenosť od pocitu ukrivdenia k antisemitizmu bola v týchto prípadoch, podľa Krejčovej, malá.^{245 246} Protižidovské postoje „zainteresovanej verejnosti“ tak v širšom zmysle vyplývali zo strachu ľudí, že s návratom Židov prídu o nedávno nadobudnuté majetky a posty. Úlohu ústredného mobilizačného faktora verejnosti zohrala otázka reštitúcie židovského majetku.

Základom v oblasti reštitúcie židovského majetku bol dekrét č. 5/1945 Sb., vydaný 19. mája 1945, ktorý v podstate arizáciu anuloval.²⁴⁷ Avšak po tom, čo sa SNR postavila proti tomu, aby išlo o celoštátnu normu, vstúpil dekrét do platnosti len na území Čiech a Moravy.²⁴⁸ V júni vydala SNR nariadenie č. 50/1945 Zb., ktoré umožňovalo zriadiť nútenú správu nad majetkom Nemcov, Maďarov a zradcov národa. Ako píše Rychlík: „Zejména poslední pojem byl velmi vágní a umožňoval úřadům značnou volnost jednání. Na rozdíl od dekretu č. 5/1945 Sb. platného v českých zemích slovenská norma neobsahovala *ex lege* neplatnost majetkových převodů vynucených

---

²⁴⁴ K tomu vid' napríklad SALNER, P. (ed.) (2006). *Židovská komunita po roku 1945*. Bratislava: Ústav etnológie, SAV.

²⁴⁵ KREJČOVÁ, H. (1993). Český a slovenský antisemitismus 1945–1948. In JECH, K. (ed.). *Stránkami soudobých dějin. Sborník statí k pětadesátinám historika Karla Kaplana*. Praha: AV ČR, Ústav pro soudobé dějiny, s.158-172, tu s. 159, 160.

²⁴⁶ Problému opätovného návratu židovských obyvateľov do spoločnosti sa v poľskom kontexte venuje Jan T. Gross, podľa ktorého je v tomto smere dôležitým faktorom „nenávisť k tým, ktorým sme ublížili“ (*Tacitus*). Preživší Židia tak podľa Grossa vzbudzovali v Poľsku u ľudí, ktorí sa snažili umlčať svoje svedomie, strach a nenávisť. Vid' GROSS, J. T. (2008). *Strach*, s. 295-299.

²⁴⁷ Vid' Dekrét prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. z 19.5.1945 „o neplatnosti některých majetkových jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů.“

²⁴⁸ Počas diskusií minister spravodlivosti Jaroslav Stránský obraňoval úplnú reštitúciu majetku, pričom zdôraznil medzinárodný význam zákona tým, že „vplyvne židovské skupiny“ v USA a Británii sledujú ako sa situácia vyvíja. Avšak slovenskí ministri obhajovali odloženie reštitučného zákona na Slovensku na základe národného záujmu. Minister financií, Vavro Šrobár, tvrdil, že „obyčajní Slováci“ sú proti reštitúcii židovského majetku v prípade židov, ktorí pred vojnou nedeklarovali slovenskú národnosť. V dôsledku tejto opozície bola účinnosť reštitučného zákona na Slovensku odložená. Vid' LÁNIČEK, J. (2013). *Czechs, Slovaks and the Jews*, s. 153.

válečnými okolnosťami, a teda vlastne ani anuláci arizácií. Naopak: i arizovaní majetkov dostávali vnucenou správou, a to dokonca i v prípade, že pôvodní majiteľ žil, alebo žili jeho oprávnení dedičov. To pochopiteľne vyvolávalo konflikty.“²⁴⁹ Samotná reštitúcia majetku zostávala naďalej právne neupravená. Situáciu ďalej komplikovala skutočnosť, že mnoho arizátorov vstúpilo do politických strán (KSS a DS) a ich potenciálne vyvlastnenie bolo komplikovanou otázkou.²⁵⁰

S tým, ako sa preživší snažili opätovne integrovať do spoločnosti, v rámci čoho sa začali dožadovať svojich práv a vrátenia majetku, u časti verejnosti prerástlo podozrenie voči nim do otvorenej nenávisťi.²⁵¹ K pôvodne „zainteresovanej“ skupine obyvateľstva pribudli krátko po vojne jednak drobní roľníci, ktorých začali štátne orgány presídľovať z chudobných a vojnou postihnutých oblastí Slovenska na pôvodne židovské majetky,²⁵² a zároveň novo dosadení národní správcovia arizovaného majetku, ktorými sa stávali prevažne účastníci domáceho odboja, zväčša bývalí príslušníci partizánskych oddielov. Tým boli pridelené „nepriateľské majetky“ za ich údajné zásluhy počas vojny a všeobecne sa akceptovalo, že partizáni na ne majú oprávnený nárok. Prijatie reštitučného zákona pre partizánov predstavovalo hrozbu, že prídu o svoje lukratívne pozície a majetky, čo nebolo zanedbateľné vzhľadom na to, že partizáni pochádzali prevažne z nižších spoločenských vrstiev.²⁵³ Ako vysvetľuje Jelínek, mnohí „antifašisti“, ktorí boli po vojne menovaní ako správcovia skonfiškovaného majetku, dúfali, že majetok už zostane v ich rukách a tak sa pridali

---

²⁴⁹ RYCHLÍK, J.(1998). *Češi a Slováci ve 20. století*, s. 66.

²⁵⁰ *Ibidem*, s. 67.

²⁵¹ Vid' BÜCHLER, Y. R. (2005). *Reconstruction Efforts in Hostile Surroundings*, s. 259-262.

²⁵² MNV a osídľovacia komisia usadzovali „slovenských kolonistov“ nielen na opustených židovských majetkoch, ale aj na majetkoch židovských navrátilcov. Dobová správa uvádza: „*Len mimochodom poznamenávame, že veľký počet vlastníkov je slovenskej alebo židovskej národnosti, úrady ich však deklarujú za Maďarov a Nemcov, aby bol daný dôvod ku konfiškácii...*“ Vid' BUMOVÁ, I. (2007). *Protižidovské výtržnosti v Bratislave v historickom kontexte (august 1946)*. In *Pamäť národa*, roč. 3., č. 3. Bratislava: ÚPN, s. 14 – 29, tu s. 15, 16. Pôvodne mali roľníkov uspokojiť maďarské majetky, to však nebolo možné. Situáciu na južnom Slovensku komplikovala skutočnosť, že väčšina pôvodných židovských vlastníkov sa hlásila pred vojnou k maďarskej národnosti. Pokiaľ nemohli preukázať aktívnu účasť v boji, boli títo Židia z reštitúcie vylúčení. Vid' RYCHLÍK, J.(1998). *Češi a Slováci ve 20. století*, s. 68; ku konfiškácii židovskej pôdy v súvislosti s „vnútornou kolonizáciou“ Slovenska vid' tiež CICHOPK-GAJRAJ, A. (2014). *Limits to “Jewish power”: how Slovak Jewish leaders negotiated restitution of property after the Second World War*. *East European Jewish Affairs*, roč. 44, č. 1, s. 51-69, tu s. 55-57.

²⁵³ Vid' BÜCHLER, Y. R. (2005). *Reconstruction Efforts in Hostile Surroundings*, s. 260–261, 263; CICHOPK-GAJRAJ, A. (2014). *Limits to “Jewish power”*, s. 58; RYCHLÍK, J.(1998). *Češi a Slováci ve 20. století*, s. 67.

k arizátorom v ich protižidovských agitáciách.²⁵⁴ V tejto súvislosti je potrebné zobrať na vedomie, že táto skupina sa po vojne tešila statusu národných hrdinov a teda značnej autorite. Slovenské obyvateľstvo, ktoré malo v povojnovom období nepriateľské postoje voči opätovnej integrácii preživších do spoločnosti, je potom zjednodušene možné rozdeliť do troch skupín: „zainteresované“ väčšinové obyvateľstvo, nacionalisti a predstavitelia bývalého ľudáckeho režimu, a partizáni. Styčnou plochou medzi týmito skupinami bola otázka reštitúcie židovského majetku.

Na základe týchto skutočností je možné konštatovať, že v spoločnosti po vojne existovali aktéri s pomerne silným zázemím, ktorých postoje a záujmy boli v rozpore s predstavou vládnych kruhov. Tie sa „židovskou otázkou“ ako takou oficiálne neplánovali, či skôr obávali zaoberať. Čo sa týka požiadaviek židovského obyvateľstva na nápravu jeho situácie z hľadiska občianskych a vlastníckych práv, hrala vláda v podstate mŕtveho chrobáka. Ivica Bumová zhŕňa obdobie povojnových mesiacov nasledovne: „V praktickom živote sa [...], veci riešili zdĺhavo a nedostatočne. Chýbali práve jednoznačné verejné vyhlásenia vládnych predstaviteľov a zákony ohľadom striktnej nápravy stavu bezprávia, do ktorého sa dostala židovská komunita počas doby neslobody.“²⁵⁵ Avšak už 25. júna 1945 bolo predsedníctvo SNR konfrontované so skutočnosťou, že „na vidieku sa rozmáha ohromný antisemitizmus“, k čomu bolo charakteristicky dodané, že to „väčšinou židia svojim postupom a chovaním sami zavinili“.²⁵⁶

Otázkou antisemitizmu na Slovensku sa zaoberal aj prvý ústredný zjazd KSC v júli 1945, na ktorom členovia KSS Šmidke a Friš priznali, že veľa nižších komunistických úradníkov v národných výboroch zdieľa antisemitské predsudky, čo vysvetlili tým, že mnoho Židov stále vyjadruje promaďarské postoje. Česká strana však toto vysvetlenie neprijala a kritizovala slovenských komunistov za neexistenciu zákonov ohľadom reštitúcie majetku, ktorá bola podľa nich skutočnou príčinou problému.²⁵⁷ Slovenskí politici si boli vedomí, že v prípade reštitúcie židovského majetku musia vzhľadom na napätú spoločenskú situáciu postupovať veľmi opatrne.

---

²⁵⁴ JELINEK, Y. (1984). The Jews in Slovakia: 1945–1949. In DAGAN, A. (ed.). *The Jews of Czechoslovakia*, vol. 3. Philadelphia: The Jewish Publication Society, s. 531–550, tu s. 539.

²⁵⁵ BUMOVÁ, I. (2007). Protižidovské výtržnosti, s. 15.

²⁵⁶ Ibidem.

²⁵⁷ Vid' LÁNÍČEK, J. (2013). *Czechs, Slovaks and the Jews*, s. 155.

Otázku reštitúcie sa však nepodarilo udržať v rovine diplomatických jednaní a situácia eskalovala do rozmeru, v ktorom sa z politickej otázky stal bezpečnostný problém. Sekuritizačným aktérom, ktorí posunul „židovskú otázku“ do sféry urgentnosti, neboli v tomto prípade politické elity, ale aktéri na strane verejnosti.

Protižidovské postoje v spoločnosti sa šírili jednak „šepkanou propagandou“, ktorá ako upozorňuje Kamenec, využívala na vyvolávanie antisemitských nálad aj „každodenné problémy obyvateľstva, najmä zásobovacie ťažkosti, ktoré sa účelovo spájali so židovským čiernym obchodom, s ich údajnými sociálnymi výhodami, s ich vyhýbaním sa mimoriadnym pracovným povinnostiam.“ Ďalej upresňuje: „Všetky tieto javy tu síce boli, no zďaleka sa netýkali iba židov, ktorí sa do normálneho života vracali vystrašení, v zlom psychickom i fyzickom stave.“ Iniciátormi „šepkandy“ boli podľa Kamenca zväčša aktéri spojení s bývalým ľudáckym režimom. Zároveň sa protižidovské vyjadrenia objavovali sporadicky aj v tlači.²⁵⁸ Ako príklad uvádza Kamenec vyjadrenie tlačového orgánu Národného frontu v Spišskej Novej Vsi z júna 1945, v ktorom anonymný autor okrem iného vyčíta Židom „vlažné alebo odmietavé stanovisko k slovenským národným záujmom“ a vzhľadom na ich domnelú malú angažovanosť v československej armáde, tvrdí: „... každý, kto sa vyhýbal boju, vylúči sa z národa a teda nemá tu miesto“, pričom varuje, že „od pohoršenia [pracujúceho ľudu –D.M.] k nespokojnosti a k prenáhleným činom je len krok“. Ako dopĺňa Kamenec, charakteristickým pre podobné vyjadrenia je pomlčanie o tom, že tri štvrtiny slovenských Židov zahynuli počas holokaustu, nehovoriac o tom, že obvinenia z používania „neoprávnených výhod“ sa tiež zďaleka nezakladali na skutočnosti.²⁵⁹

Protižidovské vyjadrenia, ktoré vyzývali k extrémnym krokom voči Židom, zaznievali od konca vojny na rôznych verejných podujatiach a manifestáciách.²⁶⁰

---

²⁵⁸ Štvavé protižidovské články vychádzali tiež napr. v Čase, ktorý bol denníkom Demokratickej strany. Vid' KREJČOVÁ, H. (1993). Český a slovenský antisemitismus, s. 166.

²⁵⁹ KAMENEC, I. (1998). Protižidovský pogrom v Topolčanoch v septembri 1945. In *Acta contemporanea*, zborník k 65. narodeninám Viléma Prečana. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, s. 80-94, tu s. 82-83.

²⁶⁰ Vid' napríklad správu britského veľvyslanca v Československu zo 16. augusta 1945, ktorá uvádza, že slovenská tlač popisuje občianske nepokoje v Prešove, Bardejove, Trenčíne, Žiline a Veľkej Bytči, ktorých dôvodom boli problémy s bývaním, zásobovaním a dopravou. Na manifestáciách sa objavovali antisemitské nálady a výzvy k pogromom. Príznačné je, že podľa oficiálnych miest nepokoje podnecovali: „arizátori, prostitutky, manželky zavřených kolaborantů a některé osoby maďarské národnosti.“ Napriek zásahom polície zostávala celková situácia nevyriešená. KUKLÍK, J.; NĚMEČEK,

Objavovali sa tiež tzv. protižidovské letákové akcie, ktoré využívali tradičné argumenty antisemitskej propagandy. Mnohé z nich zároveň obhajovali vojnový Slovenský štát a jeho predstavitel'ov.²⁶¹ K prvej vlne protižidovského násilia došlo v čase keď sa Židia vracali na oslobodené územie (podobne ako v okolitých krajinách, Poľsku, Maďarsku, Zakarpatskej Ukrajine). Správa vojenského veliteľstva z júla 1945 uvádza, že: „27. júla v Prešove bola veľká manifestácia partizánov proti Židom. Inzultovali Židov v synagóge. [...] Vykrikovali heslá, že Židia v Prešove vládnuť nebudú, vymeniť Židov z úradov [...]“. ²⁶² Na nárast antisemitských postojov medzi slovenským a rusínskym obyvateľstvom v okolí Prešova, Humenného a Michaloviec, „kde sa vracajú príslušníci židovskej konfesie, obsadzujú živnosti a hospodárske podniky, [...]“, upozorňovala správa Hlavného veliteľstva Národnej bezpečnosti v Bratislave (HV NB) z 8. augusta 1945.²⁶³ V decembri 1945 sa objavila správa o vražde pätnástich mladých Židov v obciach Kolbasov a Ulič, známa ako „Kolbasovská tragédia“, ktorá bola pripísaná oddielom banderovcov. V tomto období došlo tiež k vražde Židov a komunistov v okrese Snina.²⁶⁴ Protižidovské výtržnosti prebiehali aj na severozápadnom Slovensku, Spiši, Nitre, Bratislave, no zvlášť vyhrotená situácia bola v Topoľčanoch, ktorá vyvrcholila v septembri 1945 protižidovským pogromom.

Po vojne sa do Topoľčian vrátilo asi 700 Židov, čo predstavovalo zhruba štvrtinu predvojnovnej populácie.²⁶⁵ Tí mali pred vojnou v meste významnú pozíciu, a to hlavne v oblasti obchodu a remesiel, čo znamená, že ich príchod ohrozil pozíciu mnohých arizátorov. Po meste sa s návratom Židov rozširovali správy, že ich prišlo viac, než bolo deportovaných. Od návratu sa tu Židia stretávali so

---

J. (2010). Osvobozené Československo očima britské diplomacie: Zprávy britské ambasády z Prahy v roce 1945. Praha: Karolinum, s. 163.

²⁶¹ Vid' KAMENEC, I. (1998). Protižidovský pogrom v Topoľčanoch, s. 91.

²⁶² RYCHLÍK, J. (1998). Češi a Slováci ve 20. století, s. 67.

²⁶³ Vid' BUMOVÁ, I. (2007). Protižidovské výtržnosti, s. 15, 16; KAMENEC, I. (1998). Protižidovský pogrom v Topoľčanoch, s. 83; ŠIŠJAKOVÁ, J. (2007). „Prípady Topoľčany“, s. 233.

²⁶⁴ Tejto téme sa podrobne venuje Michal Šmigel'. Za vykonávateľov židovských vražd na severovýchodnom Slovensku na prelome novembra a decembra roku 1945 boli označení banderovci, (t. j. príslušníci oddielov Ukrajinskej povstaleckej armády - UPA). Podľa Šmigel'a nie je možné jednoznačne potvrdiť, ani vyvrátiť, že vraždy spáchali tieto jednotky, a je rovnako možné, že sa na nich podieľalo miestne obyvateľstvo. Vid' ŠMIGEL, M. (2007). Vraždy židov a komunistov na severovýchodnom Slovensku v roku 1945 - Kolbasovská tragédia. In KOŽIAK, R.; NAGY, I. (eds.). *Acta historica Neosoliensia*, tomus 10. Banská Bystrica: Katedra histórie FHV UMB, 2007, s. 217-231. Dostupné z WWW: <http://www.ff.umb.sk/app/accountPropertiesAttachment.php?kernelUserID=ID&ID=669> [cit. 2014-07-13].

²⁶⁵ BÜCHLER, Y. R. (2005). Reconstruction Efforts in Hostile Surroundings, s. 264.

silným antisemitizmom.²⁶⁶ V meste boli rozširované štvavé letáky.²⁶⁷ Známe sú slová predsedu ONV v Topoľčanoch z augusta 1945, ktorý vyhlásil, že: „Židia – až na malé výnimky – nechovali sa k nášmu ľudu a slovenskému povstaniu dobre. Nectili si jeho reč, mondkovali po maďarsky a po nemecky a hlásili sa predtým za Maďarov a Nemcov, pričom boli najväčšími utlačovateľmi slovenského ľudu, nerešpektovali jeho požiadavky, ale vyciclavali (sic!) ho ako piavice (sic!).“²⁶⁸ 24. septembra vypukol pogrom. Ako píše Büchler, miestna polícia bola vopred informovaná o tom, čo sa chystá, no neurobila nič aby Židom pomohla. Až keď sa veci celkom vymkli z pod kontroly a viac než päť tisíc ľudí sa zúčastnilo na lynčovaní, požiadala polícia o pomoc československú armádu. Z asi 30 vojakov ktorí dorazili na miesto, sa väčšina až do príchodu ďalších posíl zapojila do lynčovania.²⁶⁹ Počas pogromu boli Židia vyhánaní z bytov na ulicu, kde boli bití. Ich byty boli vyrabované. Po pogrome zostalo podľa správ zranených 47 Židov, stav desiatich z nich si vyžadoval hospitalizáciu.²⁷⁰ Pre úplnosť je možné dodať, že pogromistické nálady prepukli aj v okolitých obciach, kde sa šírili fámy z Topoľčan o mŕtvych deťoch, ktoré očkoval židovský lekár. Práve tie boli rozbuškou tamajšieho pogromu.²⁷¹ Na rozdiel od neskorších vyjadrení politikov, podľa správy miestneho policajného riaditeľa sa mnohí výtržníci identifikovali s novým režimom a patrili medzi členov KSS a DS. Medzi zadržanými boli tiež partizáni, študenti a ľudia so záznamom v registri trestov.²⁷²

Z hľadiska tejto práce je však dôležitá reakcia, ktorú pogrom vyvolal u politických elít a väčšinového obyvateľstva. Násilné akcie je možné vnímať tiež ako

---

²⁶⁶ Vid' KAMENEC, I. (1998). Protizidovský pogrom v Topoľčanoch, s. 84.

²⁶⁷ ŠIŠJAKOVÁ, J. (2007). „Prípád Topoľčany“, s. 237.

²⁶⁸ Vid' KREJČOVÁ, H. (1993). Český a slovenský antisemitizmus, s. 166-167. Podľa správy britského veľvyslanca išlo o istého E. Červeného, ktorý bol členom KSS v Topoľčanoch. Červený okrem iného uviedol, že „*třetí pozemková reforma musí začít konfiskacemi židovského majetku*“. Jeho protizidovské výroky publikovala slovenská tlač. KUKLÍK, J.; NĚMEČEK, J. (2010). *Osvobozené Československo očima britské diplomacie*, s. 164.

²⁶⁹ BÜCHLER, Y. R. (2005). Reconstruction Efforts in Hostile Surroundings, s. 266–267.

²⁷⁰ Podrobne k priebehu Topoľčanského pogromu vid' BÜCHLER, Y. R. (2005). Reconstruction Efforts in Hostile Surroundings, 263-267; KAMENEC, I. (1998). Protizidovský pogrom v Topoľčanoch, s. 86-90; ŠIŠJAKOVÁ, J. (2007). „Prípád Topoľčany“, s. 234-237.

²⁷¹ V Žabokrekoch boli napadnutí členovia miestnych židovských rodín, z ktorých dve rodiny ušli a dvaja Židia, jeden z nich bývalý partizán, boli zbití do krvi, pričom policajti aj tu odmietli pomoc.

V Chynoranoch sa Žid Ondrej Weiss, ktorému sa miestny obyvateľia vyhrážali smrťou, zachránil v byte prednostu miestnej stanice a jeho dom bol vyrabovaný. V Nedanoviciach hliadkovali obyvatelia pri dome miestneho Žida, ktorého údajne plánovali pri návrate zavraždiť. Vid' KREJČOVÁ, H. (1993). Český a slovenský antisemitizmus, s. 168-169; porovnaj KAMENEC, I. (1998). Protizidovský pogrom v Topoľčanoch, s. 88, 89.

²⁷² Vid' BÜCHLER, Y. R. (2005). Reconstruction Efforts in Hostile Surroundings, s. 268.

nátlak verejnosti, ktorý politickým elitám demonštruje pripravenosť k extrémnym „riešeniam“ vzniknutej situácie, s čím sa spája hrozba ďalšej eskalácie násilia. Politické elity sú v tomto prípade v pozícii divákov sekuritizačného kroku verejnosti. Tá nerešpektuje oficiálny prístup k „židovskej otázke“ a usiluje sa o jej vyňatie z politickej roviny do sféry urgentnosti, ktorá by, v súlade so sekuritizačnou teóriou, ospravedlnila politicky neštandardný postup voči židovskej menšine, a to zvlášť v oblasti reštitúcie židovského majetku. Za povšimnutie stojí tiež skutočnosť, že na strane „verejnosti“ nejde o jedného aktéra, ale viacerých aktérov s ideologicky odlišným zázemím, ako v prípade sympatizantov ľudáckeho režimu a partizánov, ktorých záujmy sa však v tomto prípade stretnú, čo vyvolá výsledný efekt.

3.3 (De)sekuritizačné dilema

Reakciou na pogrom v Topoľčanoch sa budem zaoberať podrobnejšie, pretože v sebe nesie všetky syndrómy skúmaného obdobia a je v procese dôležitým medzníkom. 25. septembra vzniklo k udalosti oficiálne memorandum „predstavitel'ov verejného a politického života v Topoľčanoch,“ pod ktorým bol podpísaný aj miestny predseda MNV Ján Meluš, bývalý partizán a člen KSS. Celé memorandum je ladené extrémne protižidovsky a jeho posolstvom je v podstate odkaz, že „za všetko môžu Židia“. Napriek tomu si jeho autori dali záležať, aby zdôraznili, že v Topoľčanoch sa nejedná o žiadny antisemitizmu, a že pogrom bol v podstate akousi slovenskou „francúzskou revolúciou“, povstaním hladujúcich proti utláčateľom.²⁷³ Päť dní po pogrome navštívil Topoľčany z vlastnej iniciatívy predseda KSS a podpredseda vlády Viliam Široký, ktorý v tom čase disponoval informáciou, že na výtržnostiach sa zúčastnili aj miestni členovia KSS. Počas svojej návštevy si vypočul obvinenia, že vláda nadfŕza Židom na úkor „ľudu“. Daným vyjadreniam síce oponoval, no podľa Büchlera si Široký uvedomil, že odsudzovanie antisemitizmu bolo medzi ľuďmi krajne nepopulárne a mohlo poškodiť záujmy KSS. K rovnakému záveru dospel aj predseda SNR Jozef Lettrich (DS), ktorý po pogrome verejne varoval Židov, že sa majú správať zdržanlivo, predovšetkým vzhľadom na ich reštitučné nároky.²⁷⁴

---

²⁷³ Podrobnejšie vid' BÜCHLER, Y. R. (2005). Reconstruction Efforts in Hostile Surroundings, s. 269-270; KAMENEC, I. (1998). Protižidovský pogrom v Topoľčanoch, s. 88.

²⁷⁴ Vid' BÜCHLER, Y. R. (2005). Reconstruction Efforts in Hostile Surroundings, s. 270, porovnaj KAMENEC, I. (1998). Protižidovský pogrom v Topoľčanoch, s. 90, 92.

„Židovská otázka“ sa v súvislosti s blížiacimi parlamentnými voľbami stala zároveň súčasťou vnútropolitického zápasu. KSS si bola vedomá, že antisemitizmus je v jej vlastných radoch, no v rámci politického zápasu využívala protižidovské nálady na diskreditáciu DS, ktorú vinila z napojenia na bývalý ľudácky režim. Prejavy antisemitizmu vykresľovali komunisti v tlači ako „*nebezpečné útoky proti podstate obnovenej ČSR a jej režimu.*“²⁷⁵ Avšak čo sa týka domáceho publika, sa obe strany správali v snahe získať si bývalých „ľudáckych“ voličov populisticky a vzniknutú situáciu neriešili. Takto sa vyjadril o niekoľko mesiacov po ďalších protižidovských nepokojoch aj Gustáv Husák počas stretnutia so Samuelom Sharpom, ktorý v povojnovom Československu reprezentoval WJC. Husák mu povedal, že komunisti nemôžu riskovať ich popularitu tým, žeby spochybňovali hlboko zakorenené pocity ľudu, keď antisemitizmus na Slovensku nie je starý sedem rokov, ale sedemsto, a zároveň nie je možné rušiť partizánom ich pozície národných správcov, kým pre nich nie sú nájdené nové pracovné miesta. Podľa Láníčka Sharpove poznámky po stretnutí s Husákom potvrdzujú, že správanie KSS k „židovskej otázke“ bolo oportunistické. Pokiaľ sa im to hodilo, vychádzali požiadavkám židovskej komunity v ústrety, keď sa ukázalo ako výhodnejšie získať si verejnú podporu pomocou antisemitizmu, miestni predstavitelia KSS nemali problém pridať sa k zástancom predošlého režimu.²⁷⁶

Na podnet ministra zahraničných vecí Jana Masaryka sa topoľčianskym pogromom zaoberala 2. októbra ústredná vláda v Prahe. Zo zápisu schôdze²⁷⁷ vlády je vidno, že slovenskí ministri vo všeobecnosti nemali v záujme diskutovať tento bod, ktorý pôvodne na programe vlády nebol a Masarykova interpelácia ich zahanbila, aj vzhľadom na to, že vzniknutú situáciu sa snažili ututlať. V prístupe politikov sú viditeľné viaceré tendencie. Jednou z nich je strach o poškodenie reputácie Československa v zahraničí. Ako počas schôdze vyjadruje Procházka: „*Svět se na nás dívá a pečlivě nás pozoruje*“ Masaryk zdôrazňuje, že pojem Československá republika a pogrom sú nezlučiteľné.²⁷⁸ Výroky v podobnom duchu sprevádza medzi politikmi

---

²⁷⁵ KAMENEC, I. (1998). Protižidovský pogrom v Topoľčanoch, s. 90-91.

²⁷⁶ Vid' LÁNÍČEK, J. (2013). *Czechs, Slovaks and the Jews*, s. 155, 156.

²⁷⁷ Vid' zápis zo 62. schôdze vlády, 2. októbra 1945. In BULÍNOVÁ, M. (ed.) (1993). *Československo a Izrael v letech 1945-1956: dokumenty*. Praha: AV ČR, Ústav pro soudobé dějiny, s. 17-27.

²⁷⁸ Bednařík, ktorý analyzoval reakcie českej tlače na pogrom v Topoľčanoch, uvádza, že v súvislosti s týmito udalosťami sa zásadne nepoužívalo označenie pogrom. V tomto období nebola tlač cenzúrovaná, ale Bednařík pripúšťa, že mohlo existovať nariadenie ministerstva informácií, aby novinári slovo pogrom

odsúdenie antisemitizmu a presvedčenie, že situácia sa nesmie viac opakovať. Na základe toho dôrazne apelujú na slovenskú stranu, že si má doma urobiť poriadok, pričom podobné prípady nie je možno zamlčovať, pretože „zahraničie“ si ich aj tak všimne a bude to pôsobiť dojmom, že vláda s nimi súhlasí. Gottwald tvrdí, že pogrom je nehorázný škandál a trvá na tom, aby sa vec prísne vyšetrila a vinníci boli potrestaní, inak to bude mať vážne dôsledky. Zároveň však dodáva, že výtržnosti sú dielom „*hlinkovcov, gardistov a jiných fašistických band*“, ktoré zostali vo svojich funkciách a poškodzujú republiku, pričom slovenské noviny tiež bežne píšú o Židoch ako o „*židákoch*“ (konkrétne uvádza denník DS – Čas).²⁷⁹

Celkovo je počas schôdze zdôraznené, že SNR sa musí zaoberať „*židovskou otázkou*“ a vyriešiť ju. Široký, ktorý má objasniť k čomu v Topoľčanoch vlastne došlo, na tomto mieste otvorene pripúšťa, že židovská otázka na Slovensku nebola vôbec vyriešená: „*mnohý arizátoři jsou ještě ve svých funkcích. Židům se nevracejí byty, [...] nejsou přijímáni zpět do svých dřívějších funkcí a úradů, žijí v bídných poměrech, nemají potravin ani bytů, nemohou se účelně zapojiti do hospodářského života a jejich situace je zoufalá.*“ Zároveň odsúdil, že sa na pogrome zúčastnili dve armádne roty a priznal, že situácia je naďalej vážna. Vzápätí sľúbil, že „*v příštím týdnu se sejde Slovenská národní rada, aby přijala nařízení, jímž se židům vrací rovnoprávnost, neboť mají dostati svůj majetek zpět a mají býti znovu uvedeni do svých funkcí a úradů.*“ Pokračuje však tým, že je to zložité, pretože antisemitizmus je v dôsledku vojnovnej propagandy na Slovensku veľmi zakorenený.²⁸⁰

Vo vyjadrení Širokého je vidno sklon slovenských politikov, ktorí na jednej strane odsudzujú, čo sa stalo a pripúšťajú, že situácia na Slovensku nie je dobrá. Z tohto hľadiska sa zavazujú vyriešiť „*židovskú otázku*“, pretože: „*Je to špatná vizitka pro republiku v cizině, ale zároveň to škodí také republice v jejím vnitřním živote,*“ ako konštatuje Ursíny. Na druhej strane však po tom, čo odsúdia antisemitizmus, typicky pokračujú v inom duchu. Ursíny ďalej tvrdí: „*[C]hyba je v tom, že se židé před válkou velice málo zapojili do národní fronty Čechů a Slováků, že mluvili většinou maďarsky*

---

nepoužívali. Vid' BEDNAŘÍK, P. (2006). Zpravodajství českého tisku v roce 1945 o topoľčanském pogromu. In: Hájek, J. – Kocian, J. – Zítko, M. (eds.). *Fragmenty dějin: sborník prací k šedesátinám Jana Gebharta*. Praha: Historický ústav AV ČR, s. 443–527, tu s. 450.

²⁷⁹ Vid' zápis zo 62. schôdze vlády, 2. októbra 1945. In BULÍNOVÁ, M. (ed.) (1993). *Československo a Izrael v letech 1945-1956: dokumenty*, s. 17-27.

nebo německy.“ Neskôr dokonca poznamenáva, že medzi konfidentmi a spolupracovníkmi „*tisovského a nemeckého režimu*“ bolo 52 Židov – „*Není proto divu, když se proti těmto lidem, kteří byli nebezpečnější než jakýkoli jiný konfident, [...] obrací nyní nevěle a zášť lidu.*“ Obdobne Šrobár po tom, čo pritaká, že pogrom sa nesmie opakovať, konštatuje, že „*nutno si uvědomit, že Topolčany byly v první republice sídlem iredenty, že čtvrtinu celého obyvatelstva tvořili židé, kteří [...] neměli kladný poměr k republice a naopak republiku poškozovali.*“ Napriek tomu obaja pred týmto publikom svorne priznávajú, že SNR v danej veci doposiaľ nekonala a tvrdia, že židovské obyvateľstvo je potrebné zrovnoprávniť. Na margo ich obvinení im Ďuriš odpovedá v súlade s oficiálnym prístupom, že „*Pokud se žid něčeho dopustil, nelze případ řešit rasisticky, nýbrž musí být řešen individuálně.*“²⁸¹

Ďalším problémom, ktorý sa v spojitosti s plánovaným riešením „židovskej otázky“ dostáva na povrch, je povojnový kult partizánov a problém ich umiestnenia v spoločnosti. Ako uvádza Široký, sú to hrdinovia „*všeobecne obdivovaní a ctení*“, ktorí sa pýtajú, načo bojovali, keď nedostali žiadne miesta? Široký ďalej oboznamuje, že činitelia národných výborov sa sťažujú, že nemajú žiadne direktívy o židovskej otázke a nevedia ako majú postupovať. „*Je zřejmé, že otázka nebyla populární a proto se o ní nemluvilo.*“ V tomto kontexte zdôrazňuje, že:

*„Politici [...] nemohou svalovat veškerou vinu na lid, který byl ponechán ve své nevědomosti [...]. Lid nic neslyšel o tzv. židovské otázce, nedošlo k vidání žádných zákonů, [...] a proto musí se otázka tato vyřešit nejprve politicky. Slovenská národní rada musí vydati veřejné prohlášení o vyřešení tzv. židovské otázky a uvidí-li lid, že slovenští političtí činitelé sledují v této ožehavé otázce jasnou demokratickou linii, pak nebude dalších pogromů ani demonstrací.“*²⁸²

V uznesení schôdze žiada ústredná vláda SNR, aby urýchlene vyšetrila násilnosti a potrestala zodpovedné osoby. Pokiaľ ide o občanov „židovského pôvodu“, má sa SNR postarať o to, aby sa v praxi uskutočnilo podľa zákona ich zrovnoprávnenie, „*aby požívali občanských práv stejně tak, jako všichni ostatní občané republiky.*“ (Zároveň všetci kolaboranti z doby „tzv. slovenského štátu“ majú byť postavení pred

---

²⁸⁰ Ibidem.

²⁸¹ Ibidem.

²⁸² Ibidem, s. 26.

ľudové súdy.)²⁸³ Na tomto mieste je možné vrátiť sa k spôsobu, akým konceptualizuje desekuritizáciu Claudia Aradau, podľa ktorej má byť desekuritizácia v sektore sociálnej bezpečnosti proces, ktorý vráti späť do občianskej spoločnosti skupiny, ktoré z nej boli v procese sekuritizácie vydelené (resp. vylúčené) a to pomocou odvolávania sa na univerzálne práva. V prípade desekuritizácie menšín sa potom jedná o to, aby sa stali plnohodnotnou súčasťou spoločnosti. Za týmto účelom je nevyhnutné im zaručiť rovnaké práva ako všetkým ostatným.²⁸⁴ V tomto duchu apeluje na slovenských politikov Procházka, ktorý im pripomína, že všetci občania sú si rovní, majú rovnaké občianske práva a majú mať pocit právnej bezpečnosti.²⁸⁵ Ústredná vláda teda dôrazne žiada politické elity na Slovensku, aby „židovskú otázku“ desekuritizovali, v rámci čoho má byť prijatý reštitučný zákon. Tie sa pred týmto publikom zaväzujú tak urobiť, pričom tušia, že vzhľadom na aktivizovaných domácich aktérov, ktorí podnikajú kroky opačným smerom, sa ocitli v konfliktnej pozícii.

K „židovským záležitostiam“ sa predstavenstvo vlády vrátilo znovu na schôdzi 14. decembra 1945, ktorá podľa Sedláka predstavovala „vyvrcholení vôle riešiť židovské záležitosti komplexným spôsobom jako problém, který je třeba pro jeho mimořádnou závažnost vyřešit jednou provždy.“ Zo zápisu schôdze však nie je možné zistiť akým spôsobom prebiehala, ani aké argumenty zazneli, avšak z uznesenia je vidno ako si politici v danej chvíli predstavovali komplexné riešenie „židovskej otázky“ – od SNR malo byť požadované dodržiavanie reštitúcie podľa dekrétu číslo 5/1945 Sb., osobám prihláseným k židovskej národnosti malo byť ponechané občianstvo, pokiaľ „nenemčili“ a „nemaďarizovali“; so ŽNO mala byť prejednaná otázka „*další židovské národnostní politiky, pokud jde o asimilaci*“; s Poľskom a ZSSR mala byť prejednaná možnosť likvidačnej akcie proti banderovcom; všetci podkarpatskí Židia, ktorým nebude priznané opčné právo mali byť vyst'ahovaní späť na bývalú Podkarpatskú Rus; a nakoniec mali byť vypracované jednotné smernice interpretácie otázky štátneho občianstva.²⁸⁶ (Otázkou občianstva sa vláda reálne zoberala znovu začiatkom septembra 1946, po negatívnej publicite v zahraničnej tlači v súvislosti s protižidovskými

---

²⁸³ Ibidem, s. 27.

²⁸⁴ Vid' ARADAU, C. (2004). Security and the democratic scene: desecuritization and emancipation, s. 388–413.

²⁸⁵ BULÍNOVÁ, M. (ed.) (1993). *Československo a Izrael v letech 1945-1956*, s. 25.

²⁸⁶ SEDLÁK, P. (2008). *Poté*, s. 243, 244.

nepokojmi na Slovensku a plánovaným odsunom nemeckých Židov. Tomu sa bližšie venujem na str. 85)

3.4 Od „riešenia“ naspäť k „neriešeniu“

Napriek prísľubom daným ústrednej vláde, sa na Slovensku nik so schvaľovaním reštitučného zákona neponáhľal. Spravodajská agentúra Slovenska (ZAS – *Zpravodajská agentúra Slovenska*) vydala po zasadaní „správu o úpravách židovských pomerov na Slovensku“. Zaoberala sa však vyhláškou SNR, ktorá sa týkala správy „židovských organizačných záležitostí“ a jej cieľom bolo zamedziť, aby v Ústrednom zväze židovských náboženských obcí (ÚZ ŽNO) boli vo vedení Židia neslovanskej národnosti, pričom kládla dôraz na používanie slovenčiny počas bohoslužieb a u predstaviteľov ŽNO.²⁸⁷ Lettrich sa pre rozhlas a ZAS vyjadril, že udalosti v Topolčanoch znemožňujú konsolidáciu slovenských pomerov a poškodzujú dobré meno Československa v cudzine. Ďalej zdôraznil, že iniciátori budú postavení pred súd, ktorý ich prísne potrestá. Obdobné vyhlásenie učinil predseda Zboru poverencov Karol Šmidke, ktorí za páchatel'ov označil príslušníkov HG, ktorí budú potrestaní, a tvrdil: „*Republika musí zlikvidovať zvyšky fašistickej ideológie a nesmie dopustiť, aby si slovenský národ skazil v cudzine dobré meno, ktoré získal v roku 1944 národným povstaním.*“²⁸⁸ Čo sa týka prísľúbeného vyšetrenia pogromu v Topolčanoch, 25. septembra bolo zatknutých deväť osôb, ktoré boli poslané do zaisťovacieho tábora v Ilave. Ako uvádza Kamenec: „Rozhodne to neboli ľudia, ktorí niesli hlavnú zodpovednosť za pogrom, boli to skôr jeho spoluvykonavatelia, prípadne nastrčené figúry.“ Trestné oznámenie bolo podané na 40 účastníkov pogromu, no justičné orgány konali v prípade veľmi váhavo a nakoniec neexistujú dokumenty, ktoré by potvrdzovali, že sa voči obvineným osobám konal súdny proces.²⁸⁹ Vestník ŽNO v Prahe v súvislosti s pogromom vo vydaní z 28. októbra uviedol, že vláda voči prejavom antisemitizmu nezasahuje a slovenský ľud si stále myslí, že Židia sú občania nižšieho rádu, ktorí nemajú právnu ochranu. „*Ačkoliv od obsazení Slovenska uplynulo již několik měsíců, nebylo ještě přikročeno k účinné rehabilitaci židů a nebyl ani učiněn první krok k restituci židovského majetku.*“²⁹⁰ V tlači sa objavovali nepriateľské vyjadrenia voči

²⁸⁷ Vid' BEDNAŘÍK, P. (2006). Zpravodajství českého tisku v roce 1945, s. 450.

²⁸⁸ Ibidem, s. 450-451.

²⁸⁹ KAMENEC, I. (1998). Protižidovský pogrom v Topolčanoch, s. 89, 90.

²⁹⁰ BEDNAŘÍK, P. (2006). Zpravodajství českého tisku v roce 1945, s. 453-454.

židovskému obyvateľstvu. Častejšie boli však také, ktoré ako skonštatoval Ferdinand Peroutka z pozície šéfredaktora Svobodných novin, brali do úvahy slovenskú verejnú mienku a „neurážali protižidovské nálady ľudu“.²⁹¹

Celkovo bola vnútropolitická situácia pred nadchádzajúcimi voľbami značne napätá, k čomu prispievali tiež pokusy KSS zdiskreditovať členov Demokratickej strany. Protižidovské nálady v spoločnosti neutíchali, zároveň prebiehali ľudové súdy voči kolaborantom a zradcom a pripravoval sa súdny proces s Tisom, Machom a Ďurčanským. V tejto atmosfére, po váhaní a nátlaku ústrednej vlády, schválila SNR 16. mája 1946 „reštitučný zákon“ (zákon č. 128/1946 Zb.),²⁹² čím vykonala krok k riešeniu a desekuritizácii „židovskej otázky“ v súlade s predstavami politikov na centrálnej úrovni. Ako bolo vzhľadom na prevládajúcu atmosféru možné očakávať, domáce publikum tento krok neprijalo a „verejnosť“ sa opäť zmobilizovala. V spoločnosti prepukla nová vlna protižidovských nepokojov. Povereníctvo vnútra uvádza v situačnej správe z mája 1946: „...všeobecne badateľný vzostup antisemitizmu, ktorý je hlavne šírený reakčnými elementmi (sic!), ale ako je už spomenuté i partizánmi...“ Správa ďalej pokračuje vymenúvaním pochybení na strane Židov, ktorí šíria zlú krv – jednak komunikujú maďarsky a nemecky, a ďalej je im vytýkané: „nepomerné obohatenie v krátkom čase, pritom ale nezapojenie sa do budovateľskej a prospešnej práce, ich nepomerné umiestnenie sa vo verejnom živote, ako aj nepomerná držba podnikov a živností.“²⁹³ V májových správach Povereníctva vnútra sa pozoruhodne tiež uvádza:

„...partizáni s postupom konsolidácie pomerov nie sú spokojní, nakoľko vidia zrejme, že sú stále odstrkovaní do pozadia, že ich zásluhy a boj za povstania sú zľahčované a zbagatelizované ... no je u partizánov badať aj náladu protižidovskú, ktorej pôvodom je to, že väčšina Židov, hoci s menšími zásluhami ako partizáni o ČSR, resp. poväčšine bez zásluh o ňu, majú výhodné postavenie jak v úradoch, tak aj v obchode a priemysle. V dôsledku tejto

---

²⁹¹ Ibidem. s. 458.

²⁹² Zákon prehlásil za neplatné majetkové prevody uskutočnené v dobe neslobody (od 29.9. 1938 do 4.5.1945) pod ťarchou politickej, národnej alebo rasovej perzekúcie a umožňoval, aby pôvodní majitelia žiadali do troch rokov o jeho vrátenie, avšak len v prípade, že neboli národnostne a štátne nespoľahlivými osobami. Podľa Rychlíka dávala formulácia zákona možnosti k nekonečným súdnym sporom a v podstate vychádzala v ústrety slovenským arizátorom, keďže veľká väčšina pôvodných majiteľov holokaust neprežila. RYCHLÍK, J.(1998). *Češi a Slováci ve 20. století*, s. 69, 70; porovnaj CICHPEK-GAJRAJ, A. (2014). Limits to “Jewish power”, s. 58.

²⁹³ SNA Bratislava, f. PV – bezp., k. 2. *Situačné správy za rok 1946 – máj*. Citované podľa ŠIŠJAKOVÁ, J. *K niektorým problémom antisemitizmu na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Katedra histórie, Fakulta humanitných vied UMB, Banská Bystrica (Spoločenskovedný ústav SAV Košice). Dostupné z WWW:

Diplomová práca

*nespokojnosti ozývajú sa čím ďalej, tým častejšie hlasy z radov partizánov, že si budú musieť spraviť poriadok svojím spôsobom“.*²⁹⁴

V správe za mesiac júl 1946, ktorá je inak obsahovo podobná správam z mája, sa už ako priama príčina výtržností uvádza novo vydaný reštitučný zákon.²⁹⁵ Úradom bolo nariadené, aby narábali s reštitúciami zvlášť opatrne. Anna Cichopek-Gajraj uvádza, že miestni úradníci sa od začiatku s reštitúciami neponáhľali a zákon v praxi bojkotovali. Pod zámienkou byrokratických procedúr tak židovský majetok ostával v rukách národných správcov,²⁹⁶ no ich pozícia bola ohrozená. V mestách sa objavili letákové kampane, ktoré burcovali proti židovskému obyvateľstvu. V júni sa v Trnave objavili letáky s nápisom: „*Slováci, Slovenky, žiadame vysťahovanie Židov*“ či „*Kto židom napomáha, rodných bratov zapredáva.*“ Podobnými letákmi boli oblepené tiež Piešťany, Prešov a Kežmarok. Kežmarské letáky hlásali napríklad: „*Nechceme Židov.*“; „*Židia sú naši nepriatelia*“; „*Aj bez Židov budeme viesť republiku.*“; „*Zapojte sa do akcie biť Židov.*“; „*Tvorte podzemné hnutie, zbrojte sa a ničte Židov!*“ 28. júla sa pokúsili výtržníci vyvolať pogrom v Trenčianskych Tepliciach. Následne sa objavili letáky s výzvou biť Židov v Bratislave. V Zlatých Moravciach boli rozširované letáky s antisemitským desatorom a nápisom „*Ohlas! My slovenskí partizáni voláme!*“ Letáky v Žiline a Michalovciach hlásali „*Teraz alebo nikdy preč so Židmi!*“; „*Smrť Židom!*“²⁹⁷ V Trenčíne sa šírili letáky: „*Všetci Slováci si prajú Židov von!*“; „*Partizáni za koho ste bojovali za Židov?*“ a v Bánovciach nad Bebravou sa objavilo: „*Dajte Židom, čo im*

---

sk.holokaust.sk/wp-content/sisjakova2.doc [cit. 2014-07-13], porovnaj BUMOVÁ, I. (2007).

Protižidovské výtržnosti, s. 16, 17.

²⁹⁴ SNA Bratislava, f. PV – bezp., k. 2. *Situačné správy za rok 1946 – máj*. Citované podľa ŠIŠJAKOVÁ, J. *K niektorým problémom antisemitizmu na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*.

²⁹⁵ Správa napríklad uvádza: „*Ojedinelá nespokojnosť vyvolávaná neprajníkmi tohto režimu je aj tá, že sa rozširujú správy, že príslušníci židovského vierovyznania sú na zodpovedných miestach, že sa robí prílev týchto napríklad z Poľska a Maďarska...*“ BUMOVÁ, I. (2007). *Protižidovské výtržnosti*, s. 17.

²⁹⁶ Vid' CICHPEK-GAJRAJ, A. (2014). *Limits to “Jewish power”*, s. 58. Ako príklad problémov, ktorým Židia v prípade reštitúcií čelili, uvádza príbeh Leopolda Reissa z Trnavy, ktorý sa vrátil na Slovensko v roku 1946. Jeho rodina vojnu neprežila. Po návrate sa snažil získať rodičovský dom, ku ktorému patrilo železiarstvo, ktoré rodina vlastnila pred vojnou. Oficiálne sa mu podarilo stať sa národným správcom domu svojich rodičov, ale železiarstvo malo už troch národných správcov, dvaja z nich boli bývalí partizáni. Keď sa chcel do rodičovského domu nastáhovať, v dome býval jeden z národných správcov obchodu a dôstojník miestnej žandárskej stanice. Reiss sa odvolával na prijatý reštitučný zákon, no bolo mu povedané, že je to iba kus papiera. Ani odvolanie na vyššie miesta mu nebolo nič platné, úrady si našli dost dôvodov, aby jeho situáciu nemuseli riešiť. Podrobnejšie vid' ibidem.

²⁹⁷ Letáky rovnakého znenia sa objavovali na viacerých miestach, čo nasvedčuje tomu, že akcia bola koordinovaná. Objavovali sa na nich tiež židovské karikatúry hlásajúce tradičné stereotypy, ako napríklad: „*Kde sa môže, tam sa vtíska a od každého groš vyzíska.*“ , ale tiež typické povojnové obvinenia: „*Druhí za nás bojovali a my sme boli v bunkroch.*“ BUMOVÁ, I. (2007). *Protižidovské výtržnosti*, s. 17-18.

patri! Čo im dali Topoľčany!“. Rozširovanie letákov sprevádzalo vylepovanie plagátov a písanie antisemitských hesiel na steny budov.²⁹⁸

Slová z letákov sa premenili v činy začiatkom augusta, kedy prebiehal prvý celoslovenský zjazd partizánov v Bratislave, pričom vládni predstavitelia mali vopred dostatok informácií o chystanom protižidovskom pogrome počas zjazdu. „Šepkanda“ tri týždne pred zjazdom intenzívne šírila správu, že „partizáni zúčtujú so Židmi“.²⁹⁹ Agitácia sa objavovala vo vlakoch, reštauráciách a napríklad pobočka Zväzu partizánov v Dunajskej Stredě k protižidovskému násiliu otvorene vyzývala už vo februári.³⁰⁰ Týždeň pred zjazdom sa na domoch v Bratislave objavili plagáty s podobným posolstvom ako rozširované letáky: „Židia do Palestíny!“; „Pozor Židia, partizáni prichádzajú biť Židov“.³⁰¹ V noci z 1. na 2. augusta a počas nasledujúceho dňa boli v Bratislave vylúpené viaceré židovské byty, ktorých majiteľov výtržníci zbili. Následne sa vrhli na židovskú kuchyňu, kde dav rozohnalo vojsko. V Komárne boli na budovu ŽNO hodené dva granáty a dav „stýral“ Židov, ktorí sa v nej nachádzali. Obdobné násilné akcie, prepádanie židovských rodín v ich bytoch a domoch, sprevádzané rabovaním, pokračovali vo viacerých mestách aj v nasledujúcich dňoch.³⁰² Počas bratislavského sprievodu, ktorý sa konal 4. augusta, niesli partizáni transparent: „Žiadame zmenu restitučného zákona.“ a boli skandované protižidovské heslá ako napríklad „Židia do Dunaja!“. V meste bol napadnutý dievčenský židovský internát. V ten istý deň partizáni, ktorí sa presunuli z Bratislavy do Nových Zámkov, zbili vážne majiteľa miestnej kaviarne a šesť židovských návštevníkov dobodali nožom.³⁰³

Násilie pokračovalo až do 6. augusta a je možné konštatovať, že dosiahlo svoj zámer. 5. augusta zasadol Zbor povereníkov, ktorý podmienil účinnosť reštitučného zákona vykonávacím nariadením, ktoré si zákon pôvodne nevyžadoval, a vykonávanie

²⁹⁸ Vid' ŠIŠJAKOVÁ, J. *K niektorým problémom antisemitizmu na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*.

²⁹⁹ BUMOVÁ, I. (2007). *Protižidovské výtržnosti*, s. 24.

³⁰⁰ BEDNÁŘÍK, P. (2012.). *Protižidovské výtržnosti při partyzánském sjezdu v českém tisku v létě 1946. Sborník národního muzea v Praze*, roč. 57, č. 4, s. 37-42, tu s. 40.

³⁰¹ CICHÓPEK-GAJRAJ, A. (2014). *Limits to “Jewish power”*, s. 59.

³⁰² Protižidovské výtržnosti prebiehali začiatkom augusta aj v Nových Zámkoch, Žiline, Rajeckých Tepliciach, Zbehoch, Šuranoch, Vrbovom, Čadci, Košiciach a inde, pričom znovu aj v Topoľčanoch. BUMOVÁ, I. (2007). *Protižidovské výtržnosti*, s. 18.

³⁰³ Podrobne k udalostiam viď *Žádost Rady ŽNO předsedovy vlády K. Gottwaldovi, aby věnoval pozornost protižidovským výtržnostem...* zo dňa 5. septembra 1946, In BULÍNOVÁ, M. (ed.) (1993). *Československo a Izrael v letech 1945-1956*, s. 40-54; tiež BUMOVÁ, I. (2007). *Protižidovské výtržnosti*, s. 18-21, 24; BEDNÁŘÍK, P. (2012.). *Protižidovské výtržnosti při partyzánském sjezdu*, s. 40.

nariadenie k prijatému reštitučnému zákonu nevydal. Predstavitelia ÚZ ŽNO na Slovensku v reakcii na vzniknutú situáciu bez ilúzií skonštatovali, že „*také nikdy ani nevyjde*“, pričom krok Zboru povereníkov zasadili do kontextu: „*[P]orušením ústavy suspendoval celoštátny platný zákon a o tom uverejnil v denníkoch aj [...] komuniké, a to práve v dobe, kedy mal vydať avšak nevydal komuniké, ktorým sa ostro odsudzujú protižidovské výčiny nezodpovedných živlov partizánskeho sjazdu (sic!)*.“³⁰⁴ Zbor sa zároveň uzniesol, že žiadosti „*partizánov, invalidov a osôb, ktoré boli postihnuté počas vojnových udalostí*“ majú byť rýchlo a priaznivo vybavované.³⁰⁵ Povereník obchodu a priemyslu sa smerom k židovským organizáciám vyjadril, že rozhodnutie o reštitúcii bude od tejto chvíle podliehať „*verejnému záujmu*.“³⁰⁶ Kým teda do partizánskeho zjazdu sa navracanie židovského majetku riešilo, aj keď zdĺhavo a s problémami, po protižidovských výtržnostiach zostali žiadosti o reštitúcie ignorované a proces sa prakticky zastavil.³⁰⁷

Čo sa týka samotného priebehu výtržností, je možné konštatovať, že slovenské bezpečnostné zložky situáciu opäť nezvládli. Národná bezpečnosť, v ktorej radách boli tiež bývalí partizáni, sa zdráhala proti partizánom zasahovať.³⁰⁸ Povereníctvo vnútra sa snažilo situáciu zatajiť a správy, ktoré sa o výtržnostiach objavili v tlači, dementovala ZAS:

*„V niektorých našich i zahraničných novinách se objevili zprávy, že se účastníci partyzánského sjezdu v Bratislavě dopustili výtržností a demonstrací. Povereníctvo vnútra úředně oznamuje, že tyto zprávy se nezakládají na pravdě a spočívají na mylných a nesprávných informacích. Účastníci sjezdu se nedopustili žádných výtržností ani demonstrací a pokusy reakcionářských fašistických živlů rušit vážnost a důstojný průběh oslav byly ihned na místě zmařeny a pořádek a důstojný průběh slavnosti byl zachován.“*³⁰⁹

³⁰⁴ *Pamätný spis o židovskej otázke*, Central Archive for the History of the Jewish People, fond 287 – Jelinek, s. 6.

³⁰⁵ BUMOVÁ, I. (2007). *Protižidovské výtržnosti*, s. 21.

³⁰⁶ Vid' *Pamätný spis o židovskej otázke*, Central Archive for the History of the Jewish People, fond 287 – Jelinek, s. 7. Bližšie k reakcii predstaviteľov židovskej komunity vid' CICHÓPEK-GAJRAJ, A. (2014). *Limits to “Jewish power”*, s. 59.

³⁰⁷ *Ibidem*, s. 4; porovnaj CICHÓPEK-GAJRAJ, A. (2014). *Limits to “Jewish power”*, s. 59.

³⁰⁸ Údajne bolo v tom čase v Bratislave asi 15 tisíc ozbrojených partizánov a podľa špkt. Pokorného sa národná bezpečnosť obávala krveprelitia. Iným dôvodom nečinnosti národnej bezpečnosti, ako sám pripúšťa, bol fakt, že väčšina jej príslušníkov s protižidovskými akciami súhlasila. Vid' BUMOVÁ, I. (2007). *Protižidovské výtržnosti*, s. 24.

³⁰⁹ Vid' *Žádost Rady židovských náboženských obcí předsedovi vlády K. Gottwaldovi, aby věnoval pozornost protižidovským výtržnostem, ke kterým došlo ve dnech 1.-4. srpna 1946 na Slovensku*, 5. september 1946, In BULÍNOVÁ, M. (ed.) (1993). *Československo a Izrael v letech 1945-1956*, s. 41.

Ako upozorňuje Bednařík, médiá v tomto čase boli silne závislé na správach tlačových agentúr. V správe ZAS sa pritom neuvádzali informácie o protižidovských heslách počas zjazdu a vôbec z nej, ako aj z iných článkov, nebolo jasné k akým výtržnostiam vlastne došlo.³¹⁰ ČTK upresnila, že za incidentom sú „*nekalé živly a provokatéri z rad bývalých príslušníkov Hlinkovi gardy a Hlinkovy slovenské ľudové strany*“ a uistila, že poverenictvo vnútra incident usilovne vyšetruje a „*viníci budú odevzdáni súdom k príkladnému potrestaniu.*“ Správa ale zároveň uviedla, že ministerstvo vnútra vysiela na Slovensko svojho úradníka a bude zakročené proti tým orgánom Národnej bezpečnosti, ktoré: „*neprojevili dosti ráznosti vůči útočníkům a neposkytli rychlou a účinnou ochranu některým napadeným.*“ ZAS reagovala novou správou, v ktorej pripustila rozširovanie štvavých letákov „*protižidovského a protistátního obsahu*“ a ako ich pôvodcov identifikovala ľudácky exil s napojením na postavy vo verejnom živote Slovenska.³¹¹

Argumentačnú stratégiu politikov a vyjadrenia médií je možné zhrnúť nasledovne – situáciou samotného židovského obyvateľstva na Slovensku sa v spojení s danými okolnosťami nezaoberali, udalosti zľahčovali a pokiaľ mohli, snažili sa poprieť, že súviseli s antisemitizmom a že sa na výtržnostiach podieľali partizáni. Po tom, čo tieto skutočnosti nebolo viac možné popierať, tvrdili, že partizáni boli k tomu zmanipulovaní, alebo podplatení „reakčnými živlami“.³¹² Obdobne v správe SNB z augusta sa píše: „*Výtržnosti byly vyvolány a zapříčiněny jen podnapilými jednotlivci, vyprovokovanými a vyštvanými osobami z řad reakce, které byly ihned na místě zajištěny.*“³¹³ Bednařík to zdôvodňuje tým, že: „*[p]artyzáni byli vnímáni jako váleční hrdinové, bojovníci proti fašismu, pokrokoví lidé, s nimiž nemůže být spojeného něco tak negativního, jako je antisemitismus.*“³¹⁴ Kult partizánov bol neporušiteľný.

³¹⁰ BEDNAŘÍK, P. (2012.). Protižidovské výtržnosti při partyzánském sjezdu, s. 38.

³¹¹ Vid' *Žádost Rady židovských náboženských obcí předsedovi vlády K. Gottwaldovi*, In BULÍNOVÁ, M. (ed.) (1993). *Československo a Izrael v letech 1945-1956*, s. 41.

³¹² Vid' napr. BUMOVÁ, I. (2007). Protižidovské výtržnosti, s. 24,25

³¹³ *Zpráva zemského velitele SNB o protižidovských výtržnostech na Slovensku ve dnech 1.-4. srpna 1946 a o přijatých bezpečnostních opatření.* In BULÍNOVÁ, M. (ed.) (1993). *Československo a Izrael v letech 1945-1956*, s. 35- 38, tu s. 37.

³¹⁴ Je známe, že medzi samotnými partizánmi existovali sklony k antisemitizmu. Mnohí Židia bojujúci počas SNP, ktorí celkovo tvorili asi 10% príslušníkov partizánskych oddielov, čelili jeho prejavom so strany spolubojovníkov. Vid' BEDNAŘÍK, P. (2012.). Protižidovské výtržnosti při partyzánském sjezdu, s. 41-42; pozri tiež BÜCHLER, Y. R. (2005). Reconstruction Efforts in Hostile Surroundings, s. 274.

Zhruba v polovici augusta sa stratégia zmenila a v pozícii hlavných vinníkov vystriedali gardistov a ľudákov maďarskí agenti a fašisti, alebo celkovo Maďari žijúci na Slovensku. Takúto informáciu prinieslo oficiálne komuniké povereníctva vnútra o vyšetřovaní bratislavských udalostí a následne ju prevzali médiá.³¹⁵ Na tomto mieste je dobré si uvedomiť, akému publiku bola nová stratégia adresovaná. Od 29. júla do 15. októbra 1945 prebiehala v Paríži mierová konferencia, na ktorej sa Československo snažilo získať súhlas s odsunom maďarského obyvateľstva, v rámci čoho sa oba zmienené štáty dostali do ostrých sporov.³¹⁶ Vyššie citovaná augustová správa SNB dáva tieto rokovania do priamej súvislosti s nepokojmi na Slovensku:

„Protižidovské výtržnosti, které se stali u příležitosti partyzánského sjezdu [...] v Bratislavě, plně zapadají do celkového rámce jednání na mírové konferenci v Paříži. Účelem jejich bylo znesnadnit postoj československé mírové delegace před podáním požadavků pro mírovou smluvu s Maďarskem. [...] Mimo jiné událostmi v Bratislavě měla být též odvedena pozornost od protižidovských pogromů v Maďarsku (Miškolci). Způsob provedení provokace v Komárně, kde bylo použito různých granátů maďarského původu, usvědčuje naprosto jasně původ pachatelů.“³¹⁷

Jedným z prostriedkov ako delegitimizovať nároky druhej strany bola práve otázka postoja k židovskému obyvateľstvu. Napríklad Právo lidu v septembri 1947 písalo: „Maďari se vydávají za civilizovaný a kulturní národ. Ve skutečnosti však v Maďarsku probíhají protižidovské demonstrace...“³¹⁸ V kontexte nepokojov na Slovensku bol potom „antisemitský národ Maďarský“ obvinený zo zámerného prenášania rasovej nenávisťi na Slovensko. Toto bolo podľa vyjadrení dielom „maďarskej piatej kolóny“, ktorá plánovala vyvolať konflikty medzi Čechmi a Slovákmí.³¹⁹ Zároveň však bolo tvrdené, že „celá táto akcia je riadená s úmyslom poškodiť čistý štít Republiky na mierovej konferencii“.³²⁰ V tomto duchu sa za

³¹⁵ BUMOVÁ, I. (2007). Protižidovské výtržnosti, s. 23,24; BEDNAŘÍK, P. (2012.). Protižidovské výtržnosti při partyzánském sjezdu, s. 38.

³¹⁶ Jednalo sa o mierovú zmluvu s Maďarskom, v ktorej bola kľúčová otázka odstránenie maďarskej menšiny – odsunutie aspoň tretiny občanov maďarskej národnosti bez poskytnutia územia. V tomto ohľade ČSR na konferencii neuspela. Jednania boli sprevádzané intenzívnou propagandou na oboch stranách. Podrobne k účasti Československa na Parížskej mierovej konferencii vid' KAPLAN, K. (2004). Československo v poválečné Evropě. Praha: Karolinum, s. 120-140.

³¹⁷ Zpráva zemského velitele SNB o protižidovských výtržnostech na Slovensku. In BULÍNOVÁ, M. (ed.) (1993). Československo a Izrael v letech 1945-1956, s. 35.

³¹⁸ Právo lidu, 1946, č. 49, s. 1, citované podľa BEDNAŘÍK, P. (2012.). Protižidovské výtržnosti při partyzánském sjezdu, s. 39.

³¹⁹ BEDNAŘÍK, P. (2012.). Protižidovské výtržnosti při partyzánském sjezdu, s. 39.

³²⁰ Vyjadrenie HV NB v Bratislave, vid' BUMOVÁ, I. (2007). Protižidovské výtržnosti, s. 23.

ministerstvo vnútra vyjadril aj škpt. Pokorný, ktorý bol súčasťou vyšetrovacej komisie poslanej 7. augusta z Prahy do Bratislavy. Ten uviedol, že „*nebolo by dobré rozširovať správy o týchto veciach najmä do cudziny, pretože by sa priamo tým pracovalo do rúk tých, ktorí to nastavili.*“ Komisia však opätovne naliehala na to, aby situácia bola vyriešená a bolo vydané vykonávacie nariadenie k reštitučnému zákonu, v línii s predošlým prístupom ústrednej vlády k „židovskej otázke“.³²¹

V médiách zatiaľ vychádzali správy o „maďarskom nebezpečí“, ktorému bolo možné predísť len vyhostením maďarskej menšiny: „Je väčšou službou ľudskosti odstrániť humánne stále zdroje neklidu, než dať voľnú ruku novej národnostnej nesnášlivosti, rasovému teroru, jichž sa maďarská menšina v Československu tak záhy po skončení vojny opäť zmocňuje.“³²² Zaujímavou je skutočnosť, že podľa médií a vyjadrení povereníctva vnútra spolupracovali na vyvolávaní protižidovských nepokojov maďarskí agenti, či fašisti so slovenskou „reakciou“ – bývalými „ľudákmi a hlinkovcami“. Reálnu spoluprácu týchto dvoch skupín si však nie je úplne jednoduché predstaviť.

V opisovaných udalostiach je silne prítomný ešte jeden, doposiaľ zvlášť nezdôraznený rozmer, ktorý zaznieva už v súvislosti s Topoľčianskym pogromom. Je ním obava, že „zahranicie nás sleduje“, alebo ako uvádza Láníček, starosta o prežitie mýtu demokratického Československa. Reputáciu povojnového Československa v zahraničí ohrozoval spôsob, akým zaobchádzalo so svojimi menšinami, pričom prístup k židovskej menšine bol v západnej tlači reflektovaný zvlášť citlivo a tretia republika bola z tohto dôvodu „na západe“ podrobená negatívnej publicite. V tomto smere boli okrem západnej tlače a rozhlasu vplyvnými nátlakovými skupinami medzinárodné židovské a sionistické organizácie,³²³ ktoré apelovali na československú vládu, aby podnikla kroky k náprave v otázkach občianstva, reštitúcií, či zlého zaobchádzania s nemecky hovoriacimi Židmi, a jednoznačne vystúpila proti násilným nepokojom na Slovensku.³²⁴

---

³²¹ BUMOVÁ, I. (2007). Protižidovské výtržnosti, s. 22.

³²² BEDNAŘÍK, P. (2012.). Protižidovské výtržnosti při partyzánském sjezdu, s. 39.

³²³ Ako napríklad Americký židovský spojený distribuční výbor (*American Jewish Joint Distribution Committee – JDC*, „*Joint*“), či Svetový židovský kongres (*World Jewish Congress*, WJC).

³²⁴ Podrobnejšie viď LÁNÍČEK, J. (2013). *Czechs, Slovaks and the Jews*, s. 155-167.

Už Topoľčiansky pogrom, o ktorom západná tlač informovala, bol vnímaný ako „delikátna situácia“, ktorá môže poškodiť demokratický obraz Československa a nepokoje v lete 1946 ďalej priliali do ohňa. Politickí predstavitelia sa straty reputácie skutočne obávali, pričom vychádzali vo svojich úvahách z presvedčenia o existencii vplyvnej židovskej lobby v Amerike, ktorá mala údajne možnosť poškodiť národné záujmy. Odhliadnuc od toho, že ako dokladá Láníček, Británia a USA záujmy židovských aktivistov v tomto smere reálne nepodporovali, politici sa usilovali zachrániť obraz Československa ako krajiny tolerantnej k židovskej menšine.³²⁵ Z tohto dôvodu vyvíjala ústredná vláda nátlak na Slovensko, nech „židovskú otázku“ desekuritizuje, pričom sama v tomto smere podnikla po letných nepokojoch viaceré aktívne kroky. Najprv bolo upustené od plánov vysídliť nemecky hovoriacich Židov spolu s Nemcami.³²⁶ Vzápätí vydalo ministerstvo vnútra nariadenie, podľa ktorého „osoby ‚židovského pôvodu‘, národnosti nemeckej alebo maďarskej“ majú nárok na ponechanie občianstva.³²⁷ Obdobne bolo na základe medzinárodného nátlaku nakoniec umožnené zostať v Československu a získať občianstvo aj podkarpatským židovským optantom, ktorí mali byť pôvodne repatriovaní, pričom svoju úlohu v plánovanej násilnej repatriácii, ktorá gradovala na jeseň 1946, zohrávali aj nepriateľské postoje domáceho obyvateľstva voči podkarpatským Židom.³²⁸ Podľa Láníčka je tiež oficiálnu podporu sionistických kruhov v tomto období potrebné chápať z tejto perspektívy – jej pragmatickým účelom bolo zlepšenie obrazu Československa počas jednaní s Maďarskom, pritom sa vláda obávala toho, že by sa židovskí emigranti, ktorých v skutočnosti považovala za „nebezpečné prvky“, usadili v zemi na trvalo.³²⁹ Čo sa týka negatívnej publicity v zahraničných médiách, politici ju prezentovali ako účelovú propagandu, ktorá mala politicky a ekonomicky poškodiť Československo v očiach

---

³²⁵ Ibidem, s. 169, 185.

³²⁶ Vid' výnos ministerstva vnútra zo dňa 10.9.1946, ktorým bolo nariadené, aby osoby židovského pôvodu neboli zaraďované do transportov určených k odsunu. Láníček udáva, že na základe výnosu mohlo zostať v republike asi dve tisíc nemecky hovoriacich Židov. Ibidem, s. 171.

³²⁷ Pokiaľ sa neprevinili proti národom českému a slovenskému, čiže s výnimkou tých, ktorí participovali na germanizácii a maďarizácii, aktívne podporovali iredentistické hnutia, alebo zakladali nemecké a maďarské školy. Avšak ani tieto osoby nemali byť zaraďené do odsunu a malo im byť umožnené sa vysťahovať individuálne, pokiaľ proti nim nebude zahájené trestné stíhanie. Vid' *Pokyny ministerstva vnútra pro rozhodování příslušných orgánů o zachování čs. státního občanství osobám židovského původu s německou nebo maďarskou národností, 13. septembra 1946*, In BULÍNOVÁ, M. (ed.) (1993). *Československo a Izrael v letech 1945-1956*, s. 55-59.

³²⁸ Vid' napr. SEDLÁK, P. (2008). *Poté*, s. 98–102; WEHLE, K. (1984). *The Jews in Bohemia and Moravia: 1945–1948*. In DAGAN, A. (ed.). *The Jews of Czechoslovakia*. Philadelphia: The Jewish Publication Society 1984, s. 499-530, tu s. 506-507.

³²⁹ LÁNÍČEK, J. (2013). *Czechs, Slovaks and the Jews*, s. 173-178.

Spojencov, a vinili z nej maďarských agentov, pričom nepripustili, že by sa mohlo jednať o úprimné obavy či záujem o situáciu židovského obyvateľstva.³³⁰

Napriek tomu, že sa politici „pred svetom“ zaviazali „židovskú otázku“ riešiť, v rámci čoho reálne prijali isté opatrenia, smerom k domácemu publiku vystupovali odlišne. Slovenské vládne a výkonné orgány augustové násilnosti ako také neodsúdili a zotrvali na svojich vyjadreniach o tom, že ich vyprovokovali Maďari, pritom interné správy ministerstva vnútra uvádzali, že sa na nich podieľali okrem partizánov jednak domáci obyvatelia Bratislavy a tiež „návštevníci z vidieka“ – medzi nimi príslušníci všetkých „zainteresovaných“ skupín – národní správcovia, arizátori, prívrženci bývalého režimu a roľníci. V každom prípade sa jednalo prevažne o slovenské obyvateľstvo. Obdobne ako v minulosti, aj v tomto prípade, pokiaľ je známe, neboli páchatelia ani súdení ani potrestaní.³³¹ Ako už bolo spomenuté, reštitučný zákon uviazol na mŕtvom bode a vláda sa odmietla zaoberať situáciou, v ktorej sa židovská menšina ocitla.

Ján Čaplovič, prednosta Slovenského odboru Úradu predsedníctva vlády v Prahe, vypracoval k udalostiam „Referát pre pána predsedu vlády“, ktorého časť odznela 19. septembra v bezpečnostnom výbore ÚNB. V referáte okrem iného opätovne tvrdil, že príčinou antisemitizmu sú Židia, ktorí „neovládajú ani jeden zo slovanských jazykov“, nezapájali sa do rekonštrukčných prác a obchodovali na čiernom trhu, a pripomenul, že „Židia maďarskej národnosti nenašli ani do roku 1938 kladný pomer k slovenskému národu a Československej republike a za maďarskej okupácie sami sa chválili [...] svojimi zásluhami v boji proti republike.“³³² Vzhľadom na „nacionálny moment“, ktorý Čaplovič zdôrazňoval,³³³ je zaujímavý postreh Mladej fronty, ktorá v článku zo 7. augusta s nadpisom „Príčiny antisemitizmu na Slovensku“ na dané pomery vcelku nevšedne uviedla, že jazyková odlišnosť je len zámienkou slovenského antisemitizmu. Podľa textu bolo na Slovensku stále stotisíc Maďarov, a tí neboli „zďaleka tak pronásledovaní jako maďarsky mluvící židé.“³³⁴ Čo sa týka vracania židovského majetku, Čaplovič objasnil: „Spravodlivosť naproti Židom predstavuje sa

---

³³⁰ Ibidem, s. 168, 169.

³³¹ BUMOVÁ, I. (2007). Protižidovské výtržnosti, s. 25-27, 29.

³³² Vid' BUMOVÁ, I. (2007). Protižidovské výtržnosti, s. 28; porovnaj BEDNAŘÍK, P. (2012.). Protižidovské výtržnosti při partyzánském sjezdu, s. 41.

³³³ BUMOVÁ, I. (2007). Protižidovské výtržnosti, s. 28.

tak ako nespravodlivosť naproti iným, ktorých utrpenie, straty, ale i priame zásluhy o oslobodenie Republiky sú nesporne veľké...“³³⁵

Mesiac po partizánskom zjazde odovzdali predstavitelia ÚZ ŽNO na Slovensku „Pamätný spis o židovskej otázke“ Kancelárii prezidenta ČSR. Autori tohto 15 stranového dokumentu píše, že na Slovensku je „*tá chronická židovská otázka*“ v akútnom štádiu:

„Polovičaté alebo nedôstojné vyriešenie tejto viac než ožehavej otázky poškodzuje všetky sektory štátneho života, [...] podlamuje nohy právnej istote a generálnej bezpečnosti, hamuje zdravý vývoj hospodárstva a zavádza, poľahčne udržiava neistotu na celej čiare. Tieto ustálenia vzťahujú sa najmä na Slovensko. [...] Dnes tu vlastne temer už nikto nevie, či platia celoštátne zákony i v prospech židov, či títo stoja snáď mimo zákona a komu a čomu má vlastne slúžiť majetok, na ktorý majú židia aspoň teoreticky reštitučný nárok?“³³⁶

Spis ďalej v štrnástich bodoch prezentuje problémy, ktorým čelila židovská komunita na Slovensku. Hneď prvý bod sa týka otázky jej bezpečnosti: „*Výhražné listy, napádanie židov na uliciach a vo vlakoch, (často aj vo vlastných bytoch), rozširovanie poburujúcich letákov, rozširovanie správ (sic!), že židia otrávil cigarety, zeleniny a pod., a konečne vybitie okien a vhadzovanie granátov do a na žid. domy sú sprievodnými zjavmi posledného vývoja židovskej situácie na Slovensku, nehovoriac o vzrástajúcom sa antisemitizme ako o duševnom fenoméne.*“ V tejto súvislosti správa zdôrazňuje, že ani páchatelia z Topoľčian, Kolbasova a Sniny, stále neboli súdení a potrestaní a škody ku ktorým došlo v auguste neboli nikým uhradené, pričom Zbor povereníkov „*podobné výčiny*“ neodsúdil.³³⁷

Druhý bod Pamätného spisu sa týkal otázky reštitúcie. Spis si v tejto veci všima, že po partizánskom zjazde súdy v reštitučných sporoch nepokračujú – „*Pri tom bije do očí iba to, že keď árijskí kolonisti uplatňujú svoje reštitučné nároky, nikto sa nikoho nepýta, lež každý [...] koná svoje zákonité povinnosti.*“ Čo sa však týka reštitúcií

---

³³⁴ BEDNAŘÍK, P. (2012.). Protižidovské výtržnosti při partyzánském sjezdu, s. 38.

³³⁵ BUMOVÁ, I. (2007). Protižidovské výtržnosti, s. 28.

³³⁶ *Pamätný spis o židovskej otázke*, Central Archive for the History of the Jewish People, Jeruzalem, fond 287 – Jelínek, s. 1, 2.

³³⁷ V tomto kontexte správa uvádza, že „*jeden zodpovedný funkcionár Sväzu partizánov v Bratislave*“ sa u ÚZ ŽNO domáhal, aby intervenovali za prepustenie troch partizánov zatknutých pri výtržnostiach, lebo „*inak nemôže ručiť za pogrom*“. Ibidem, s. 2.

židovského majetku, podľa spisu k nim úrady pristupovali už začiatkom augusta s tým, že reštitučný zákon bude pre Slovensko suspendovaný.³³⁸ Spis tiež uvádza, že úrady Židom nevydávajú osvedčenia o národnej spoľahlivosti, s odôvodnením, že sú Maďari, Nemci alebo zradcovia, pričom vo väčšine prípadov je dôvodom záujem o majetok daného Žida zo strany členov národného výboru. Židia sú zároveň pod zámienkami súdení ako maďarskí zradcovia pred ľudovými súdmi. Predstavitelia židovskej komunity sa tiež obávali, že v rámci tzv. reslovakizácie môžu byť vysídlení aj maďarskí Židia.³³⁹ Iným problémom, ktorým sa zaoberajú, je antisemitizmu v médiách, ktoré o nich píše ako o Maďaroch, pochybujú o ich lojalite, „a zamlčujú, ba popierajú každú ich vlasteneckú zásluhu (účasť na bojoch o oslobodenie apod.).“³⁴⁰ V závere správy sa píše: „Z jednania Sboru povereníkov, [...] ako aj z písania niektorých novín musel totiž ten prostý ľud nadobudnúť presvedčenie, že jeho antisemitský postoj je aj hore vítaný. Ako môžeme totiž od ľudu očakávať, aby rešpektoval zákony, [...] keď jednotlivé poverenictva samé jednajú proti zákonom, respektíve proti zásadám ľudskosti a vlastnému vládnemu programu?“ Z tohto dôvodu žiadajú predstavitelia židovskej komunity o unifikáciu zákonodarstva za cieľom rehabilitácie a „zrovnoprávnenia židovstva“. V tomto kontexte tvrdia: „s naším majetkom, poľažne s reštitučným nárokom súvisí aj otázka našej bezpečnosti.“³⁴¹

Odhliadnuc od ústupkov medzinárodnému publiku, otázka reštitúcie židovského majetku, a vôbec pokusov o komplexné riešenie situácie židovského obyvateľstva, bola teda z hľadiska „verejného záujmu“ odsunutá do úzadia, a napriek novým prijatým zákonom a protestným hlasom z radov židovskej komunity, sa ňou úrady v praxi odmietali ďalej zaoberať.³⁴² Na toto upozorňuje aj „Memorandum o nepříznivých důsledcích některých zákonů“, ktoré zaslala Rada židovských náboženských obcí (RŽNO) československej vláde v júli 1947, a v ktorom píše, že pozoruje: „zhoršení morální, právní, a hmotné situace čsl. židů. Jsme svědky stoupajícího hrubého antisemitismu na Slovensku, vidíme obtíže, které jsou činěny židům, obzvláště když se domáhají navrácení svého majetku. [...] V poslední době [...] pozorujeme, že jednotlivá ministerstva a poverenictva i jednotlivé centrální orgány

---

³³⁸ Ibidem, s. 5.

³³⁹ Ibidem, s. 10-12.

³⁴⁰ Ibidem, s. 13.

³⁴¹ Ibidem, s. 14, 15.

³⁴² Vid' SEDLÁK, P. (2008). *Poté*, s. 246.

státní činí rozhodnutí ke škodě židů, byť při tom zachovávají formu zdánlivě všeobecně platnou.“³⁴³ Ako však zdokumentovala Cichopek-Gajraj, napriek mnohým sťažnostiam a intenzívnej korešpondencii predstaviteľov židovskej komunity v Československu adresovanej ústrednej vláde a administratívnym orgánom na Slovensku, nemal jej hlas reálnu váhu.³⁴⁴ Sedlák hodnotí prístup k židovskému obyvateľstvu v Československu v prvých dvoch rokoch po oslobodení ako „nejednotný, nedúsledný a mnohdy jako výsledek improvizace a pragmatických rozhodnutí.“ Vo výsledku teda neexistovala oficiálna či koordinovaná „židovská politika“ a vláda stále dúfala, že sa židovské obyvateľstvo asimiluje, alebo emigruje.³⁴⁵

Čo sa týka vnútro politickej situácie na Slovensku, po tom čo KSS prehrala májové voľby, sa vyhrotili jej pokusy zdiskreditovať DS. Zároveň sa držala verzie o nevinosti partizánov a po nepokojoch uverejňovala v Pravde informácie, že: „*temné elementy gardistického podsvetia pokúsili sa hodiť laso protižidovských provokácií*“ na príslušníkov odboja. Tieto „temné elementy“ „*cez protižidovské štvance a škandály chcú vyvolávať nepokoje a chaos, cez antisemitizmus chceli by torpédovať dvojročný plán*“.³⁴⁶ V rámci „očisty verejného života“ nariadilo Povereníctvo vnútra začiatkom roku 1947 vykonávanie represívnej cenzúry tlače. Šišjaková uvádza, že bolo zakázané „uverejňovať akékoľvek útoky proti národnostnej, náboženskej a rasovej rovnoprávnosti a nabádať k neznašanlivosti. Okrem toho časopisy nesmeli zverejňovať žiadne konfesijné útoky, posmešky alebo urážky, ktoré by dráždili verejnosť.“³⁴⁷ V súvislosti s tým je ale potrebné uviesť, že od decembra 1946 do apríla 1947 prebiehal súdny proces s Tisom, Machom a Ďurčanským, čiže s elitnými predstaviteľmi ľudáckeho režimu, ktorý u časti obyvateľstva vyvolal protesty, keďže tá pokladala Tisu za hrdinu.³⁴⁸ Proces bol ďalším impulzom k protižidovským, ale aj protičeským

---

³⁴³ „Memorandum o nepříznivých důsledcích některých zákonů“ zo dňa 16. júla 1947 In BULÍNOVÁ, M. (ed.) (1993). *Československo a Izrael v letech 1945-1956*, s. 72-76, tu s. 72. V memorande okrem iného RŽNO uvádza, že: „*Je všeobecně známo, že na Slovensku je jménem republiky konfiskován židovský zemědělský majetek skoro bez výjimky, dokonce vojákům, kteří sloužili v čs. zahraniční armádě. [...] Je neuvěřitelné, že v části Československé republiky jest ještě dnes konfiskován tentýž majetek a týmž osobám, jak tomu bylo za éry fašistické.*“ Ibidem, s. 76.

³⁴⁴ CICHOPK-GAJRAJ, A. (2014). Limits to “Jewish power”, s. 62.

³⁴⁵ SEDLÁK, P. (2008). *Poté*, s. 253-255.

³⁴⁶ Pravda, 15. september 1946, citované podľa ŠIŠJAKOVÁ, J. *K niektorým problémom antisemitizmu na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*.

³⁴⁷ ŠIŠJAKOVÁ, J. *K niektorým problémom antisemitizmu na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*.

³⁴⁸ Vid' ADAMS, B. (2000). The Politics of Retribution: The Trial of Josef Tiso in the Czechoslovak Environment. In: Deák, I.; Gross, J. T.; Judt, T. (eds.). *The Politics Of Retribution in Europe*. New Jersey: Princeton 2000, s. 252-289, tiež napríklad KAPLAN, K. (1992). *Dva retribuční procesy*:

náladám. Opätovne boli šírené letáky, ktoré zastrašovali židovské obyvateľstvo a vyzývali k extrémnym krokom,³⁴⁹ ale aj protičeské letáky, ktoré nabádali k vyhnaniu Čechov.³⁵⁰ Prezidentská kancelária dostala v súvislosti s procesom množstvo listov zo Slovenska, ktoré žiadali o zastavenie procesu. Niektoré mali otvorene antisemitský charakter: „*Dokiaľ bolo samostatné Slovensko na čele s Dr. Tisom, Židia tu neboli a mali sme sa v celej Európe najlepšie. Len čo oni prišli, Tisu zavreli a bieda ohrozuje (sic!) celú republiku.*“³⁵¹ Počas procesu sa konali demonštrácie, najväčšie v marci 1947, avšak obecné neboli v tomto prípade demonštrácie povoľované, keďže boli spájané s ľudáckym podzemím a zároveň boli v stávke česko-slovenské vzťahy. SNR si teda dala záležať, aby situácia neeskalovala. Úrady sa obávali veľkých demonštrácií v čase Tisovej popravy, ktorá bola vykonaná 18. apríla 1947, ale nakoniec sa žiadne nekonali.³⁵²

3.5 Čo sa vlastne udialo? Zhrnutie (de)sekuritizačného procesu

V skúmanom prípade sa prelína viacero rovín. Politické elity sa bezprostredne po vojne snažili „židovskú otázku“ z ideologických dôvodov ignorovať, neriešiť. Avšak v spoločnosti jednak pretrvávali protižidovské postoje a zároveň predchádzajúci režim na „riešení“ židovskej otázky „zainteresoval“ podstatnú časť verejnosti. Problémom je, že opatrenia vykonané v rámci tzv. riešenia židovskej otázky počas vojnových rokov, sú v dôsledku zmeny spoločenského kontextu po vojne nelegitímne, no „zainteresovaná“ verejnosť ich tak nevníma. Táto „domáca“ rovina je v kontraste k očakávaniam židovskej komunity a „medzinárodného spoločenstva“, ktoré predpokladajú, že povojnová spoločnosť „židovskú otázku“ desekuritizuje, t.j. židovské obyvateľstvo sa stane plnohodnotnou súčasťou spoločnosti so všetkými právami, ktoré mu náležia, v rátane nápravy za ujmu, ktorá mu bola počas vojny spôsobená. Toto je ale

---

komentované dokumenty (1946-1947). Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV; RYCHLÍK, J.(1998). *Češi a Slováci ve 20. století*, s. 75-97.

³⁴⁹ Napr. v Nitre sa šírili letáky s textom: „*Dolu s národným súdom, ktorý za židovské peniaze chce odsúdiť prezidenta Dr. Tisu!*“, v Kežmarku: „*Židia dali ukrižovať Krista. Teraz chcú dať zamordovať Dr. J. Tisa preto vystáhnovať alebo smrť!*“, Spišská Stará Ves: „*Keď Tisu obesia, všetkých Židov a komunistov zabijeme. Nech Dr. Tiso žije.*“ Vid' ŠÍŠJAKOVÁ, J. (2007). „Prípady Topoľčany“ – Protižidovský pogrom (nielen) z pohľadu dobových dokumentov. In *Acta Historica Neosoliensia*, č. 10, Banská Bystrica: FHV UMB, s. 232–240, tu s. 232.

³⁵⁰ Napríklad: „*Čechov von! Nechceme, aby Česi na Slovensku rozkazovali! Nech žije dr. Jozef Tiso!*“ RYCHLÍK, J.(1998). *Češi a Slováci ve 20. století*, s. 86.

³⁵¹ Ibidem, s. 85, 86.

³⁵² Ibidem, s. 95.

z pohľadu „zainterovanej“ verejnosti neprijateľné. Tá považuje pôvodné „riešenie“ židovskej otázky za spravodlivé a na opätovnom začlenení židovského obyvateľstva nemá záujem. Keďže politické elity „židovskú otázku“ (ne)riešia v súlade s očakávaním „zainterovanej verejnosti“, demonštruje verejnosť svoj nesúhlas volaním po extrémnych „riešeniach“, pričom násilné akcie sú signálom, že pokiaľ jej hlas nebude vypočutý, je ochotná zobrať „riešenie“ do vlastných rúk, aby dosiahla v tejto oblasti svoje ciele. V dôsledku posunutia „židovskej otázky“ do sféry urgentnosti majú byť opatrenia, ktoré v rámci „riešenia“ židovskej otázky prijal vojnový Slovenský štát, považované za legitímne a z toho dôvodu ponechané v platnosti, či nevyžadujúce nápravu. To je v priamom rozpore s tým, čo je pokladané za prijateľné vo sfére „normálnej“ politiky. Vzhľadom na teóriu sekuritizácie nejde teda v tomto prípade ani tak o legitimizovanie prijatia nových, za normálnych okolností neprijateľných opatrení, ale o podržanie v platnosti „starých“, ktoré sa radikálnou zmenou sociálneho kontextu dostali do roviny nelegitímnosti.

Sekuritizačným aktérom v tomto procese je „verejnosť“, v rámci ktorej figuruje jednak pôvodne „zainterované“ obyvateľstvo profitujúce z arizácie (chápanej v širšom zmysle ako vylúčenie Židov z hospodárskeho a sociálneho života spoločnosti) a ideologicky späté s predošlým režimom, no zároveň v dôsledku špecifických povojnových procesov dochádza k „zainterovaniu“ nových aktérov, ktorými sú jednak malí roľníci profitujúci z pozemkovej reformy, a tiež odbojáři či bývalí partizáni, ktorí zaujímajú v povojnovej spoločnosti obzvlášť silnú pozíciu a z hľadiska teórie sekuritizácie majú vhodné spoločenské postavenie na vykonanie sekuritizačného kroku. Záujmy týchto aktérov sa zjednotili v otázke reštitúcie židovského majetku, kde môžeme pozorovať najvýraznejší dopad ich krokov. „Židovská otázka“ v povojnovom období sa teda dostáva do bezpečnostnej roviny primárne prostredníctvom otázky reštitúcie židovského majetku, pričom politické elity sú v pozícii diváka sekuritizačného kroku, ktorý zjednodušene podniká „verejnosť“ ako celok.

„Verejnosť“ sa nestotožňuje s oficiálnym ideologickým prístupom k židovskej menšine. Svoj nesúhlas demonštruje jednak v rovine rečových aktov, kde Židia jasne zostávajú v pozícii „tých druhých“ a je poukazované na to, že netvorí súčasť národa, sú nelojálni, či prípadne lojálni nepriateľovi – Maďarsku. V tomto duchu sú Židia obviňovaní z maďarčenia a napríklad Topolčany označené za sídlo iredenty.

Vzhľadom na povojnové vyhrotené nepriateľstvo voči Nemcom, Maďarom, kolaborantom a zradcom, môžu byť potom Židia pomerne jednoducho zaradení do niektorej zo zmienovaných kategórií, pričom citovaný Ursínyho výrok o židovských konfidentoch „tisoovského režimu“ demonštruje, že tiež medzi kolaborantov. Okrem spomínaných „hriechov minulosti“, ktoré sa prenášajú do súčasnosti, sú Židia ďalej zobrazovaní ako nečestní kšeftári, ktorí obchodovaním na čiernom trhu profitujú z utrpenia „obyčajného ľudu“ a kým ten sa usilovne podieľa na rekonštrukčných prácach, Židia sú leniví a odmietajú sa zapojiť. Zároveň sú chamtiví, ide im len o majetok a ďalšie výhody pre seba a z tohto dôvodu dokonca klamú, že sa aktívne zapojili do oslobodeneckých bojov, čo je známkou ich povestného chytráctva. Celkovo je v tomto smere viditeľná tendencia, ktorú vo svojej práci identifikuje Sedlák: „V prístupe k záležitostem židovského obyvateľstva lze po skončení války rozpoznat náznaky toho, že čím méně oficiálně (ideologicky) se o něm hovoří, tím více panuje (praktická) tendence pojímat toto obyvateľstvo jako jednotnou entitu, a to na základě nepřilíš lichotivých kolektivních znaků a charakteristik.“³⁵³ Vyjadrenia slovenských politikov v tomto zďaleka nie sú výnimkou, no je to predovšetkým „zainteresovaná verejnosť“, ktorá posúva veci ďalej, do roviny v ktorej je zákonite „Žid nepriateľ Slováka“, či ako hlásali rozširované letáky: „*Kto židom napomáha, rodnych bratov zapredáva.*“ Ako kolektív zostávajú Židia z hľadiska „národných záujmov“ naďalej „nepriateľský a cudzí živel“, ktorý sa navyše usiluje prostredníctvom reštitúcie majetkov znovu obnoviť svoj vplyv v spoločnosti. Tzv. letákové akcie nenechávajú nikoho na pochybách o tom, kde eventuálne môže ležať „riešenie“ sekuritizovanej „židovskej otázky“: „*Slováci, Slovenky, žiadame vystahovanie Židov.*“ alebo „*Dajte Židom nošky, nech idú za Jordán pešky, von s nima, to je vôľa ľudu.*“ a neskôr „*Smrť Židom!*“³⁵⁴ či „*Dajte Židom, čo im patrí! Čo im dali Topolčany!*“; „*Židia do Dunaja!*“

Na strane verejnosti sa teda ozývajú hlasy, ktoré označujú židovské obyvateľstvo za nepriateľa slovenského národa, hrozbu jeho záujmom a volajú po extrémnych opatreniach, pričom aktéri navrhujú riešenie situácie – zrušiť reštitučný zákon a obmedziť reintegráciu židovského obyvateľstva do spoločnosti (, respektíve požadujú „riešenie“ zo strany židovskej komunity, ktorá sa má prispôbiť „novej situácii“). Tieto požiadavky v rámci sekuritizačného pohybu spájajú s volaním po

³⁵³ SEDLÁK, P. (2008). *Poté*, s. 149.

³⁵⁴ Vid' BUMOVÁ, I. (2007). *Protižidovské výtržnosti*, s. 17, 18.

vyst'ahovaní či fyzickej likvidácii židovského obyvateľstva. To súvisí so spôsobom, akým „zainterosovaná verejnosť“ presunie „židovskú otázku“ do sféry urgentnosti. Tá nie je sekuritizovaná len v rovine rečových aktov (pomocou protižidovských vyjadrení, letákov, plagátov, nápisov na stenách, „šepkandou), ale sekuritizační aktéri demonštrujú vzburu voči oficiálnemu prístupu a tiež pripravenosť k extrémnym „riešeniam“ prostredníctvom násilných akcií, ktoré v sebe nesú hrozbu ďalšej eskalácie násilia. Týmto vyvinú na politických predstaviteľov nátlak, aby sa problémom zaoberali a to už nie vo sfére štandardných politických opatrení. Po pogrome v Topoľčanoch sa zo „židovskej otázky“ stáva bezpečnostný problém, ktorý viac nie je možné ignorovať. Celá otázka zároveň nadobúda okrem vnútropolitického tiež zahraničnopolitický rozmer.

Politické elity sú z hľadiska vnútro politickej situácie voči sekuritizačnému kroku verejnosti zraniteľné. V každom prípade usúdia, že pred nadchádzajúcimi voľbami nie je v ich záujme voči nemu (potenciálnym voličom) vystúpiť a ich správanie „doma“ je v tomto smere populistické. Namiesto toho aby vzniknuté nepokoje rázne odsúdili, v podstate sa obmedzia na odporúčenia a varovania adresované židovskej menšine, aby bola trpezlivá a svojim „nevhodným“ správaním verejnosť neprovokovala, či nepovažovala všetky obvinenia za antisemitizmus. Avšak čo sa týka zahraničnopolitickej roviny, v súlade s pohľadom ústrednej vlády sa obávajú straty reputácie a uvedomujú si, že situácia je vzhľadom na aktuálny spoločenský kontext neprijateľná a má potenciál poškodiť ich politické záujmy. Okrem toho na tomto poli existujú významní medzinárodní aktéri (predovšetkým židovské a sionistické organizácie, západná tlač), ktorí vyvíjajú na Československo tlak, aby „židovskú otázku“ desekuritizovalo. Zaujímavé je, že nezanedbateľnú úlohu tu zohráva viera v existenciu vplyvnej americkej židovskej lobby. Tá, bez ohľadu na jej reálnu moc, ovplyvňuje správanie politikov, ktorí sa snažia si ju neznepríateliť (, v dôsledku čoho má táto lobby vzhľadom k aktérom reálny vplyv, tak ako tvrdí Thomasov teorém). Hlavne ústredná vláda sa potom obáva, že obraz Československa ako demokratickej krajiny s tolerantným prístupom k židovskej menšine, je v dôsledku slovenských protižidovských nepokojov ohrozený. Z tohto dôvodu už po Topoľčianskom pogrome apeluje na SNR aby vzniknutú „židovskú otázku“ desekuritizovala, čiže podnikla kroky, aby sa táto otázka vrátila zo sféry bezpečnosti naspäť do sféry „normálnej“ politiky, kde je možné ju riešiť za pomoci štandardných politických opatrení. V rámci toho nalieha na

slovenskú stranu, nech protižidovské násilie rázne odsúdi, potrestá páchatel'ov a prijme reštitučný zákon, ktorého absencia nie je dlhšie akceptovateľná a poškodzuje práva židovského obyvateľstva. Slovenskí politici si pred týmto publikom nedovolia podobný názor spochybníť. Na tejto scéne protižidovské násilie jasne odsúdia a uisťujú, že jeho páchatelia budú príkladne potrestaní. Zároveň, a to v kontraste k domácej scéne, otvorene hovoria o tom, že situácia židovského obyvateľstva na Slovensku nie je dobrá a „židovská otázka“ si vyžaduje komplexné riešenie. V rámci nápravy sa zaviazu urýchlene schváliť chýbajúci reštitučný zákon. Avšak zároveň sa pokúšajú očistiť slovenský ľud, a preneseť seba, a to jednak poukázaním na domnelé „hriechy“ židovského obyvateľstva, a tiež zdôrazňovaním, že za protižidovským násilím sú činy nezodpovedných jedincov (provokatérov) a sympatizantov bývalého ľudáckeho režimu. Má teda ísť o činy deviantov, ktoré nie sú problémom spoločnosti ako celku.

Po návrate politikov pred domáce publikum síce formálne prebieha vyšetrovanie, no reálne kroky v prospech židovského obyvateľstva a na deeskaláciu situácie podniknuté nie sú (, ak za ne nepočítame vyjadrenia, že podobné udalosti „poškodzuju dobré meno Československa v cudzine“, na čo zdá sa „zainteresovaná verejnosť“ veľmi nereaguje). Pôvodcovia násilia zostanú nesúdení a nepotrestaní a verejnosť sa ďalej mobilizuje. „Židovská otázka“ vstúpi do vnútropolitického zápasu medzi KSS a DS, a celkovo sa v spoločnosti hrá so „židovskou kartou“ – či už sú to naozaj prívrženci bývalého ľudáckeho režimu, nacionalisti, prípadne ľudácke podzemie a exil, alebo bývalé partizánske skupiny a tiež komunisti, ktorí propagandisticky zneužívajú situáciu na diskreditáciu DS. Každopádne si doma politické elity dávajú pozor, aby „neurážali protižidovské nálady slovenského ľudu“. Avšak ústredná vláda ďalej vyvíja nátlak na SNR, aby sa „židovskou otázkou“ zaoberala, pristúpila k náprave pomerov a prijala reštitučný zákon. Tá po osemmesačnom váhaní zákon v máji 1946 prijme, aj keď v podobe, ktorá sa pokúša vyjsť v ústrety „zainteresovanej verejnosti“. Verejnosť však na pokus riešiť „židovskú otázku“ štandardnými opatreniami reaguje novou vlnou protižidovských nálad, ktorá vyvrcholí v auguste 1946 pri partizánskom zjazde v Bratislave. Práve partizánske skupiny, ktoré sa jednak tešia v spoločnosti statusu hrdinov národa a zároveň sú ozbrojené, sa ukazujú v tejto fáze procesu ako kľúčový aktér. Zo svojej pozície nemajú problém vyvinúť na politické elity silný nátlak, a navyše pristúpia k extrémnym krokom, akými sú útoky na židovské obyvateľstvo a rabovanie jeho majetku. V reakcii na násilie vláda sekuritizačný krok verejnosti

prijme a s poukázaním na „verejný záujem“ odloží implementáciu reštitučného zákona na neurčito, čiže vykoná opatrenie, ktoré by bolo za „normálnych“ okolností neprijateľné. Vláda pri tom nie len že poškodí práva židovských obyvateľov, ale navyše nerešpektuje ich reálnu bezpečnostnú situáciu a nepodniká kroky na ich ochranu, ani odstránenie škôd, ktoré im boli počas výtržností spôsobené. Naopak, pokúša sa vyhovieť páchatelom a zbaviť ich viny. Je teda možné konštatovať, že napriek tomu, že reálne ohrození a znevýhodnení sú v tejto situácii Židia, nie sú podniknuté kroky na jej nápravu, ale naopak, Židia pokúšajúci sa znovu začleniť do spoločnosti, sú pre ňu „hrozbou“ a tak je k týmto snahám a k židovskej menšine v praktickej rovine pristupované. Ani v tomto bode však nie je možné vypustiť zo zreteľa medzinárodné publikum, ktoré očakáva opačný prístup, čo predstavuje pre vládu ďalší problém, obzvlášť v čase prebiehajúcej mierovej konferencie v Paríži.

V Paríži sa Československo snaží získať podporu pre vysídlenie maďarskej menšiny, čomu prispôsobí aj oficiálnu argumentačnú stratégiu. Na strane politických elít je evidentný alibizmus. Československá delegácia na konferencii v Paríži obviňuje politického súpera – Maďarsko, z antisemitizmu a tvrdí, že „*rasová nenávisť je v maďarském národě hluboce zakořeněná*“.³⁵⁵ Z toho dôvodu je potrebné vyvrátiť akékoľvek podozrenie zo „zakorenenia antisemitizmu“ na vlastnej strane, či presnejšie vo vlastných radoch. Politickí predstavitelia tak robia čo môžu, aby augustové udalosti bagatelizovali, pričom úzkostlivo dbajú na to, aby s protižidovským násilím nebola spájaná jednak verejnosť ako celok, a v žiadnom prípade „pokrokoví“ partizáni. Namiesto toho, aby sa politici židovskú otázku pokúsili desekuritizovať, nájdu riešenie situácie v tom, že v súlade s ich zámermi a oficiálnym ideologickým postojom, sekuritizujú iných aktérov, na ktorých je možné zvaliť vinu. Za vzniknutú situáciu potom môžu „reakčné živly“, „provokatéri“, „nezodpovedný jedinci“ – ľudáci a navyše maďarskí agenti (prípadne maďarská menšina ako celok), ktorí sa snažia destabilizovať Československo a poškodiť jeho obraz v zahraničí. Práve na nich ukazuje vláda prstom a varuje, že tu sa skrýva skutočná hrozba pre spoločnosť. Sekuritizácia maďarskej menšiny v spojitosti s protižidovskými výtržnosťami so sebou prináša ešte pridanú výhodu – pokiaľ sú to Maďari, ktorí na Slovensku rozosievajú antisemitizmus a rasovú neznášanlivosť, ich vyst'ahovaním sa má vyriešiť aj „židovská otázka“. Tá potom podľa

---

³⁵⁵ Vyjadrenie dr. Juraja Slávika, zástupcu čs. delegácie v Paríži. Vid' BEDNAŘÍK, P. (2012.). Protižidovské výtržnosti při partyzánském sjezdu, s. 39.

oficiálneho prístupu v spoločnosti reálne neexistuje, ale je umelo živená „nezodpovednými živlami“. Je teda potrebné odstrániť vplyv týchto živlov a otázka bude vyriešená. Čo sa týka židovskej menšiny, tá sa má prestať zaujímať o majetok a ako jej odporúča prostredníctvom Svobodných novín slovenský právnik Dr. Juraj Šurjan, má „úplne zrást' s dušou a telom národa [...] a konať vždy tak, aby bol prvý ľud a národ.“ To dokáže okrem iného tým, že sa nebude vracat' do úradov, ale stane sa robotníkmi a roľníkmi. Keď toto Židia splnia, potom sa bude štát zaoberať ich problémami, uzatvára Šurjan.³⁵⁶

Odhliadnuc od podobných argumentov, strach zo straty reputácie a ohrozenia medzinárodných záujmov má tiež reálny dopad a napriek domácej situácii prinúti Československo podniknúť desekuritizačné kroky, ako ponechanie občianstva nemeckým a maďarským Židom a ich vylúčenie z plánovaného odsunu nemeckej a maďarskej menšiny. Obdobne židovským optantom zo Zakarpatskej Ukrajiny je umožnené ostať na území Československa. Avšak čo sa týka statusu menšiny pre židovskú komunitu, či oblasti reštituúcií židovského majetku, v týchto otázkach prevládne „verejný“ záujem.

3.5.1 Bola „židovská otázka“ v povojnovom období na Slovensku sekuritizovaná?

Z hľadiska priebehu udalostí je zrejmé, že v spoločnosti existovali vzhľadom na „židovskú otázku“ súčasne obe tendencie – desekuritizačná a sekuritizačná, avšak v odlišných rovinách. Čo sa týka vnútropolitckej roviny, je možné uzavrieť, že sekuritizačný aktér – „zainteresovaná verejnosť“ – „židovskú otázku“ (, ktorá bola aktívne sekuritizovaná predchádzajúcim režimom a súčasný režim sa jej riešeniu s radikálnou zmenou sociálneho kontextu nevenoval/vyhýbal), nie len efektívne politizoval, čiže prinútil politické elity sa ňou po vojne zaoberať, ale urobil to takým spôsobom, že otázku posunul do sféry urgentnosti, kde si vyžadovala mimoriadne opatrenia. Zároveň s tým vyvíjali aktéri v zahraničnopolitickej rovine tlak na slovenské politické kruhy, aby otázku v širšom zmysle desekuritizovali a teda podnikli kroky k náprave situácie židovského obyvateľstva, medzi nimi prijatie reštitučného zákona.

---

³⁵⁶ BEDNAŘÍK, P. (2006). Zpravodajství českého tisku v roce 1945, s. 456.

Politici sa teda ocitli medzi protichodnými požiadavkami a čelili dileme, ktorému aktérovi vyjsť v ústrety, pričom aktéri v oboch skupinách mali silnú pozíciu, z ktorej podnikali svoje kroky. Zdá sa, že spočiatku prevážil zahraničnopolitický nátlak (na tejto strane tiež kroky ústrednej vlády) otázku desekuritizovať, k čomu sa politici na zahraničnopolitickej scéne zaviazali a v rámci čoho po váhaní prijali požadovaný reštitučný zákon. Tu sa však ukazuje, že podcenili domáceho aktéra, ktorí v otázke vykonal ďalší pohyb, na ktorí už politické elity zareagovali prijatím jeho podmienok a v rámci mimoriadnej situácie reštitučný zákon odmietli implementovať, čo príznačne zdôvodnili „verejným záujmom“. Z tohto hľadiska bola teda „židovská otázka“ po vojne sekuritizovaná a napriek tomu, že na úrovni republiky boli vzápätí vykonané pre medzinárodné publikum desekuritizačné kroky, čo sa týka vnútroštátneho vývoja, ku komplexnému riešeniu „židovskej otázky“ nebolo prikrčené, práve naopak, bolo od neho upustené. Podľa môjho názoru je možné konštatovať, že v otázke prevládol vnútropolitický tlak nad zahraničnopolitickým, čo zas nie je nejakým prekvapením, keď si uvedomíme, že politické elity sú v tomto procese v pozícii publika, ktoré však (de)sekuritizačné kroky nie len prijíma, ale má moc, a teda sa očakáva, že na základe toho bude aj konať. Avšak ako publikum sa rozhoduje tiež na základe toho, aké faktory v ňom rezonujú, čo je zásadne ovplyvnené kultúrno-historickým kontextom. Z vyjadrení politikov je vidno, že mnohí z nich mali problém opustiť „staré“ mentálne schémy a tendenciu považovať Židov za „tých druhých“ a teda potenciálnu hrozbu. Z tohto hľadiska u nich rezonoval viac spôsob, akým videli „židovskú otázku“ domáci aktéri. Iný faktor v tomto procese je vlastne prevrátením toho, nad čím uvažujú autori kodanskej školy, keď sa zamýšľajú nad tým, že na rozdiel od sekuritizačného procesu v autoritárskych režimoch, má v demokratických krajinách verejnosť možnosť sekuritizačný krok politických elít neprijat'. Pokiaľ však verejnosť vystupuje v úlohe sekuritizačného aktéra, a navyše sú na jej strane spoločenské skupiny, ktoré sa tešia významnému spoločenskému postaveniu, nie je pre politické elity (v pozícii publika) v demokracii sekuritizačný krok verejnosti (voličov) jednoduché neprijat', čím sa v širšej rovine dostávame k problému populizmu a populistických opatrení. Avšak z tohto hľadiska sa teda povojnové (Česko)Slovensko správalo ako demokratická krajinou a preto sa sekuritizačnému kroku verejnosti „neubránilo“.

3.5.2 Nová situácia, staré zmýšľanie

V priebehu práce som predpokladala, že s radikálnou zmenou spoločenského kontextu dôjde po vojne k rekonceptualizácii, a to jednak v samotnom koncepte „riešenia židovskej otázky“ a v širšom zmysle vo vzťahoch medzi židovským a nežidovským obyvateľstvom, čo sa prejaví aj v rovine rečových aktov, keďže sekuritizácia židovského obyvateľstva pomocou antisemitských argumentov bola viac politicky neprípustná. Čo sa týka obrazu židovského obyvateľstva po vojne, ukázalo sa, že k žiadnej zásadnej rekonceptualizácii nedošlo. Antisemitské argumenty síce zostali zdiskreditované, no tradičné protižidovské predsudky a stereotypy, založené na vymedzovaní sa „My“ verzus „Oni“, ponúkali aktérom dostatok argumentačného priestoru aj v povojnovom období. Petr Sedlák, ktorí sa v rámci svojej dizertačnej práce zaoberal povojnovým zmýšľaním o židovskom obyvateľstve v českých zemiach, konštatuje, že: „Na jednu stranu panuje sice tendence príkře antisemitismus odmítnout, na druhou stranu však stejně tak znatelná je snaha jakoby dodat, co ovšem antisemitismus není a vytvořit si tak prostor pro rozlišování a kritiku Židů samotných.“³⁵⁷ Aj tu však platí obecná tendencia, že čím viac sa vzdľujeme od oficiálnej roviny, tým menej politicky korektné protižidovské argumenty sú. Napriek tomu sa určitá politická korektnosť v rovine rečových aktov prejavuje a je to v oblasti tzv. sekuritizačnej gramatiky. Kým propaganda vojnového Slovenského štátu otvorene orientovala „židovskú hrozbu“ smerom do budúcnosti, po vojne sú v spojitosti s židovským obyvateľstvom pripomínané najmä jeho „hriechy minulosti“, z čoho následne vyplýva, že sú „cudzí“, nenapraviteľní, nelojálni a teda pre národ („Nás“) zostávajú naďalej hrozbou. Čo sa týka samotného konceptu „riešenia židovskej otázky“, ten, ako bolo ukázané, utrpel porážku spolu s nacizmom a riešenie „židovskej otázky“ sa z toho dôvodu stalo citlivou a medzinárodne sledovanou oblasťou, ktorej riešeniu sa politici pokiaľ možno snažili vyhnúť.

3.6 (De)sekuritizácia „židovskej otázky“ a teória sekuritizácie

---

³⁵⁷ SEDLÁK, P. (2008). *Poté*, s. 153.

Spôsob, akým bola po vojne „židovská otázka“ (de)sekuritizovaná, potvrdzuje, že sekuritizácia je komplexný proces, ktorý sa odvíja v čase a v ktorom zohráva kľúčovú úlohu kultúrno-historický kontext v rámci ktorého dochádza k sekuritizačnému pohybu. Skúmaná otázka zároveň ukazuje, že v oblasti, ktorá bola v minulosti úspešne sekuritizovaná existuje historická kontinuita, ktorú nemôže jednoduchým spôsobom zmeniť ani radikálna zmena spoločenského kontextu, naopak, môže existovať tendencia nových aktérov nadviazať na „osvedčené“ diškurzívne praktiky. Ako tvrdí Balzacq, „bezpečnosť“ funguje v diškurzívnej rovine ako symbol, dáva zmysel tým, ktorí ho vedia interpretovať, čo im umožňuje sa z jeho významom identifikovať.³⁵⁸ Čo sa však týka desekuritizácie v minulosti úspešne sekuritizovanej otázky, takýto symbol, ktorému spoločnosť „rozumie“, nie je jednoduché dekonštruovať.

Sekuritizácia „židovskej otázky“ ďalej poukazuje na to, že medzi aktérom (aktérmi) a publikom existujú recipročné vzťahy a títo sa vzájomne utvárajú v interakcii, pričom striktné rozlišovanie medzi aktérom a publikom môže byť z tohto hľadiska problematické. V práci sa ukázal ako užitočný Salterov prístup, podľa ktorého sa sekuritizácia odohráva súčasne na viacerých scénach, pred rôznymi divákmi, čomu zodpovedá aj argumentácia zainteresovaných strán. Jednotlivé kroky a úspech sekuritizácie určitej otázky sa potom líšia v závislosti od konkrétnej scény, ktorá ovplyvňuje kto hovorí, čo hovorí a čo je počuté.³⁵⁹ Každopádne „verejnosť“ nestojí len na strane publika, ktoré pasívne prijíma, či neprijíma sekuritizačný krok politických elít, ale môže v procese zohrávať aktívnu rolu, dokonca ho môže iniciovať, čiže sekuritizačný krok môže vzísť z jej radov. To ukazuje, že je rozhodne mylné marginalizovať neštátnych aktérov. Na oboch stranách skúmaného procesu – sekuritizačnej aj desekuritizačnej – sa ukázali neštátni aktéri ako silní hráči. Rôzni aktéri potom spolu na rôznych scénach zápasili o to, či je nevyhnutné politizovanú otázku posunúť do roviny hrozby a riešiť pomocou mimoriadnych opatrení, alebo jej riešenie leží v rovine štandardných opatrení. Z tohto hľadiska je možné sekuritizačný proces konceptualizovať skôr ako zhluk krokov a protikrokov. Skúmaný prípad tiež naznačuje, že rovina medzi štandardnými, neštandardnými a „mimoriadnymi“

---

³⁵⁸ Vid' BALZACQ, T. (2005). The Three Faces of Securitization, s. 181-183.

³⁵⁹ Vid' SALTER, M. B. (2008) Securitization and desecuritization, s. 322, 323, 327-331.

opatreniami je krehká a hranice medzi týmito oblasťami nie sú definitívne, ale sú kultúrne (spoločensky, historicky) podmienené.

Čo sa týka samotného prostriedku sekuritizácie, spôsob akým bola po vojne sekuritizovaná „židovská otázka“ upriamuje pozornosť na skutočnosť, za ktorú bola Kodaňská škola kritizovaná, a síce, že jej teória preceňuje „rečový akt“ (text) ako jedinú formu sekuritizácie. Myslím si, že by bolo prínosné sa z hľadiska teórie bližšie zamyslieť nad tým, akú úlohu môže plniť v sekuritizačnom procese násilie, či obecne fyzická akcia, ktorá, ako bolo už zmienené, môže jasne komunikovať posolstvo a posunúť otázku do sféry urgentnosti (viď napr. teroristické činy). Z tohto hľadiska môže byť násilie účinným prostriedkom na „redefiníciu“ reality, lákavým obzvlášť zo strany nešťátnych aktérov.

Na záver tejto časti by som sa ešte chcela pristať pri skutočnosti, že sekuritizácia ako spoločenský proces nevyhnutne súvisí s ostatnými spoločenskými procesmi a situácia, že v spoločnosti bude sekuritizovaná len jedna konkrétna otázka, ktorou sa aktéri budú v danej chvíli zaoberať a podnikať v tom smere kroky, je podľa mňa reálne málo pravdepodobná. Obzvlášť v societálnom sektore je pravdepodobné, že sekuritizačné kroky a procesy budú prebiehať súčasne v rôznych oblastiach a tieto sa ďalej môžu (budú) navzájom ovplyvňovať. V mojom prípade boli týmito faktormi, okrem sekuritizácie „židovskej otázky“ v období, ktoré predchádzalo mnou skúmaný časový úsek, paralelná sekuritizácia menšín a neslovanského obyvateľstva, či na Slovensku Maďarov ako takých, ale tiež zo strany politických predstaviteľov, v reakcii na prebiehajúce udalosti, snaha „predať“ publiku tzv. ľudácku hrozbu ako vysvetlenie.

Záver

Cieľom práce bolo pomocou teórie sekuritizácie zmapovať proces v ktorom sa z „židovskej otázky“ po vojne stal bezpečnostný problém. Zistiť kto boli kľúčoví aktéri procesu, aké kroky podnikli, pomocou akej argumentačnej stratégie a na základe akých tém sa pokúsili otázku sekuritizovať, a v neposlednom rade, s akým výsledkom. Práca zároveň od začiatku kladie dôraz na paralelné protichodné tendencie v spoločnosti a ukazuje, že sekuritizačné kroky v tejto oblasti sprevádzali protikroky – snahy otázku

desekuritizovať. V súlade s hypotézou sa ukázalo, že kľúčovým faktorom v procese bola reštitúcia židovského majetku. Tento faktor zjednotil na strane verejnosti rôznych aktérov, ktorí boli zhodne „zainteresovaní“ na židovskom majetku (a v širšom zmysle určitým spôsobom profitovali z vylúčenia židovskej menšiny na okraj spoločnosti). Zjednodušene je potom za sekuritizačného aktéra možné pokladať „zainteresovanú verejnosť“, v rámci ktorej zastávali zvlášť silnú spoločenskú pozíciu bývalí príslušníci odboja a partizánskych oddielov. Práca tvrdí, že „zainteresovanej“ verejnosti sa podarilo „židovskú otázku“ po vojne účinne sekuritizovať a to v tom zmysle, že ju za pomoci protizidovskej kampane jednak politizovala a prostredníctvom násilných činov namierených proti židovskému obyvateľstvu ďalej posunula do sféry naliehavosti. „Verejnosť“ tak vyvinula na politické elity účinný nátlak a tie jej vyšli v ústrety rozhodnutím prijatý reštitučný zákon v rámci „verejného záujmu“ neimplementovať. To je možné aj z hľadiska dobovej situácie považovať za neštandardné a za „normálnych“ okolností nelegitímne opatrenie. Politickí predstavitelia nie len že svojim rozhodnutím poškodili židovské obyvateľstvo, ale sa zároveň odmietli zaoberať jeho sociálnou a bezpečnostnou situáciou a mali tendenciu k nemu pristupovať ako k potenciálnej hrozbe verejným a teda národným záujmom. Z tohto hľadiska je možné konštatovať, že v dôsledku špecifickej vnútro politickej situácie nebolo po vojne napriek zásadnej zmene spoločenského kontextu a napriek silnému zahraničnopolitickému tlaku, prístupné k reálnej snahe židovské obyvateľstvo desekuritizovať a riešiť jeho situáciu komplexným spôsobom, aj keď je potrebné zmieniť, že aj v tomto smere boli podniknuté isté kroky. Politické elity tak čelili (de)sekuritizačnej dileme, v ktorej prevážil vnútro politický nátlak „zainteresovanej verejnosti“.

V rámci zmieneného procesu si práca tiež všíma na základe akých argumentov bolo židovské obyvateľstvo, a prenesene „židovská otázka“, sekuritizované. Práca v tomto smere uzatvára, že napriek zásadnej spoločenskej zmene kontextu, kedy diskriminácia židovského obyvateľstva na základe rasových argumentov (antisemitizmus), nebola viac akceptovateľná, v spoločnosti pretrvávali zakorenené tendencie sa voči Židom vymedzovať v rovine „My“ verzus „Oni“, kde sú Židia po vojne naďalej zobrazovaní ako cudzí, nelojálny a nepriateľský prvok v spoločnosti, čiže zjednodušene neslovenský (neslovanský) a z tohto hľadiska pomoc židovskému obyvateľstvu reintegrovať sa do spoločnosti škodí národu. V súlade s konceptom Kodanskej školy tak okrem otázky reštitúcie židovského majetku zohrávala na pozadí

sekuritizačného procesu dôležitú úlohu kolektívna identita. V tomto bode by bolo možno vzniesť otázku či námietku do akej miery reštitúcia židovského majetku „prekážala“, pretože sa jednalo o majetky (posty, príležitosti), a do akej miery bolo problémom to, že sa jednalo o židovský (cudzí, nepriateľský) majetok. Vzhľadom na analýzu a priebeh sekuritizačného procesu sa javí, že materiálna (pozičná) „zainteresovanosť“ verejnosti bola skutočne dôležitým faktorom a impulzom k protižidovskému konaniu, no okrem nej sa prejavovala v rovine argumentov aj črta, ktorú by som nazvala „mentálna zainteresovanosť“. Sem by som zaradila povojnovú „vieru“, že Židia sa aj tak stále majú lepšie ako ostatní – majú výhody na úkor obyčajného ľudu, majú neprimerané majetky, nebojovali, nepracujú a ešte dostávajú pomoc zo zahraničia. To, že sa v tejto situácii „zase“ dožadujú majetkov (a od susedov a známych svojich vecí) potom len dokazuje ich chamtivosť a potvrdzuje, že židovské reštitučné nároky sú voči slovenskému ľudu v princípe nespravodlivé. Z tohto hľadiska predstavovali reštitúcie židovského majetku bod, ktorý v spoločnosti nepochybne rezonoval.

Čo sa týka samotnej analýzy, bolo by zaujímavé vedieť akým spôsobom (či vôbec) do procesu zasahovala cirkev, a to vzhľadom na historické pozadie skúmanej otázky, predovšetkým katolícka cirkev. Avšak v literatúre a dokumentoch, ktoré som v tejto súvislosti preštudovala, sa cirkev v podstate nespomína,³⁶⁰ z toho dôvodu som sa jej bližšie nevenovala. Celkovo by bolo prínosné otázku spracovať viac do hĺbky a pokúsiť sa napríklad zistiť ako sa k „židovskej otázke“ po vojne stavala „nezainteresovaná“ verejnosť. To je však už za hranicami podobnej práce.

Použitá literatúra

Monografie:

ADAMS, B. (2000). The Politics of Retribution: The Trial of Josef Tiso in the Czechoslovak Environment. In DEÁK, I.; GROSS, J. T.; JUDT, T. (eds.). *The Politics Of Retribution in Europe*. New Jersey: Princeton, s. 252-289.

- ANDERSON, B. (2008). Představy společenství: Úvahy o původu a šíření nacionalismu. Praha: Karolinum.
- AUSTIN, J. L. (1962) *How to Do Things with Words*. Oxford: Clarendon Press.
- BALÍK, S. (et al.) (2004). *Politický systém českých zemí 1848-1989*. Brno: Masarykova univerzita.
- BEDNAŘÍK, P. (2006). Zpravodajství českého tisku v roce 1945 o topolčanském pogromu. In: Hájek, J. – Kocian, J. – Zítka, M. (eds.). *Fragmentsy dějin: sborník prací k šedesátinám Jana Gebharta*. Praha: Historický ústav AV ČR, s. 443–527.
- BIGO, D.; TSOUKALA, A. (eds.) (2008). *Terror, Insecurity and Liberty : Illiberal practices of liberal regimes after 9/11*. New York: Routledge.
- BÜCHLER, R. (1992). Židovská komunita na Slovensku pred druhou svetovou vojnou. In Tóth, D. (ed.). *Tragédia slovenských židov*. Banská Bystrica: Datei.
- BÜCHLER, Y. R. (2005). Reconstruction Efforts in Hostile Surroundings – Slovaks and Jews after World War II. In BANKIER, D. (ed.). *The Jews Are Coming Back: The Return of the Jews to their Countries of Origin after World War II*. Oxford: Berghahn Books; Jerusalem: Yad Vashem.
- BUZAN B.; WÆVER, O.; de WILDE, J. (2005). *Bezpečnost: nový rámec pro analýzu*. Brno: Centrum strategických studií; originál: BUZAN, B. (1983) *People, states and fear: The National Security Problem in International Relations*. Brighton: Wheatsheaf Books.
- BUZAN, B. (1991). *People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. New York: Harvester Wheatsheaf.
- BUZAN, B.; WÆVER, O.; de WILDE, J. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*. Boulder, CO: Lynne Rienner.
- DRULÁK, P. a kol. (2008). Jak zkoumat politiku : kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích. Praha: Portál.
- FAIRCLOUGH, N. (2001). Critical discourse analyses as a method in social scientific research. In WODAK, R.; MEYER, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London : Sage Publications, s. 122–137.
- FRANKL, M. (2007). „Emancipace od židů“ : český antisemitismus na konci 19. století. Praha: Paseka, Litomyšl.

---

³⁶⁰ Ivan Kamenec v krátkosti uvádza jej reakciu rímsko-katolíckej cirkvi na pogrom v Topolčanoch, ktorá bola viac-menej vlažná. Viď KAMENEC, I. (1998). Protižidovský pogrom v Topolčanoch v septembri 1945, s. 93.

- GROSS, J. T. (2008). *Strach: největší poválečný protizidovský pogrom : esej v historickém výkladu*. Brno: Jota.
- JANČÍK, D.; KUBŮ, E.; KULÍK, J. ml.(2003). „Arizace“ a restituce židovského majetku v českých zemích (1939-2000). Praha: UK Filozofická fakulta.
- JELINEK, Y. (1984). The Jews in Slovakia: 1945–1949. In DAGAN, A. (ed.). *The Jews of Czechoslovakia*, vol. 3. Philadelphia: The Jewish Publication Society, s. 531–550.
- KAMENEC, I. (1991). *Po stopách tragédie*. Bratislava: Archa 1991.
- KAMENEC, I. (1992). Deportácie židovských občanov zo Slovenska roku 1942. In Tóth, D. (ed.). *Tragédia slovenských židov*. Banská Bystrica: Datei, s. 77–100.
- KAMENEC, I. (2007). Ako rýchlo zbohatnúť alebo Poďme, chlapci, poďme zbíjať! In Slovenská otázka dnes: Výber textov z časopisu OS 1997 – 2006. Bratislava: Kalligram, s. 352–358.
- KAMENEC, I. (2012). Holokaust a jeho poznávanie. In VRZGULOVÁ, M.; HLAVINKA, J. (eds.). *Výskum a vzdelávanie o holokauste v strednej európe*. Bratislava: DSH.
- KAPLAN, K. (2004). *Československo v poválečné Evropě*. Praha: Karolinum.
- KERR, P. (2010). Human Security. In COLLINS, A. (ed.). *Contemporary Security Studies*. Oxford: Oxford University Press, s. 121–135.
- KIEVAL, H. J. (2011). Formování českého židovstva: národnostní konflikt a židovská společnost v Čechách 1870-1918. Praha: Litomyšl, Paseka.
- KRAUSE, K.; WILLIAMS M. C. (eds.) (2002). *Critical Security Studies: Concepts and Cases*. London: UCL Press.
- KREJČOVÁ, H. (1993). Český a slovenský antisemitismus 1945–1948. In JECH, K. (ed.). *Stránkami soudobých dějin. Sborník statí k pětadesátinám historika Karla Kaplana*. Praha: AV ČR, Ústav pro soudobé dějiny, s.158–172.
- KRYL, M. (2011). Tragédie slovenských židů. In KRYL, M. (et. al.). *Rasismus, antisemitismus, holocaust*. Ústí nad Labem, Filozofická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně, s. 219–235.
- KUBÁTOVÁ, H. (2013). Nepokradeš! : nálady a postoje slovenské společnosti k židovské otázce, 1938-1945. Praha: Academia.
- KUKLÍK J.; NĚMĚČEK, J. (2010). Osvobozené Československo očima britské diplomacie. (Zprávy britské ambasády z prahy v roce 1945). Praha: Karolinum.

- KULÍK, J. (2010). Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci - státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě. Praha: Auditorium.
- KULKA, E. (1984). The Annihilation of Czechoslovak Jewry. In DAGAN, A. (ed.). *The Jews of Czechoslovakia*. Philadelphia: The Jewish Publication Society, s. 262-328.
- LAGROU, P. (2005). Return to a Vanished World: European Societies and the Remnants of their Jewish Communities, 1945–1947. In BANKIER, D. (ed.). *The Jews Are Coming Back: The Return of the Jews to their Countries of Origin after World War II*. Oxford: Berghahn Books; Jerusalem: Yad Vashem, s. 1–24.
- LÁNÍČEK, J. (2013). Czechs, Slovaks and the Jews, 1938-48 : beyond idealization and condemnation. London: Palgrave Macmillan.
- MARŠÁLEK, P. (2002). Protektorát Čechy a Morava : státoprávní a politické aspekty nacistického okupačního režimu v českých zemích 1939-1945. Praha: Karolinum.
- MCSWEENEY, B. (1999). Security, Identity & Interests : A Sociology of International Relations. Cambridge: Cambridge University Press.
- MENDELSSOHN, E. (1983). *The Jews of East Central Europe Between the World Wars*. Bloomington: Indiana University Press.
- MERTON, R.K. (2007). „Sebenaplnující se proctví.“ *Studie ze sociologické teorie*. Praha: SLON.
- MUTIMER, D. (2010). Critical Security Studies : A Schismatic History. In COLLINS, A. (ed.). *Contemporary Security Studies*. Oxford: Oxford University Press, s. 84–105.
- NEPALOVÁ, Š. (1999). Židovská menšina v Čechách a na Morave v letech 1945–1948. In KÁRNÝ, M.; LORENCOVÁ, E. (eds.). *Terezínské studie a dokumenty*. Praha: Academia, s. 314–337.
- NIŽŇANSKÝ, E. (1999). Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte. Prešov: Universum.
- NIŽŇANSKÝ, E. Typológia vzťahov majoritného obyvateľstva a židovskej minority v období holokaustu. In *Národnostná politika na Slovensku po roku 1989*. Universum: Prešov 2005, s. 191-204.
- NIŽŇANSKÝ, E. (2005). *Holokaust na Slovensku*. Zvolen: Klemo; NIŽŇANSKÝ, E. (2010). *Nacizmus, holokaust, slovenský štát*. Bratislava: Kalligram.
- PĚKNÝ, T. (2001). *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha: Sefer 2001.

- PRŮCHA, V. et al. (2009). *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*. 2. díl, Období 1945 – 1992. Brno: Doplněk 2009.
- ROTHKIRCHEN, L. (2005). *The Jews of Bohemia and Moravia: facing the Holocaust*. Lincoln: University of Nebraska Press; Jerusalem: Yad Vashem.
- ROZENBLIT, M. L. (2000). *Reconstructing a national identity: The Jews of Habsburg Austria during World War I*. Oxford: Oxford University Press.
- RYCHLÍK, J.(1998). *Češi a Slováci ve 20. století : Česko-slovenské vztahy 1945-1992*. Bratislava: Academic Electronic Press.
- SALNER, P. (2000). *Židia na Slovensku : medzi tradíciou a asimiláciou*. Bratislava: Zing print.
- SALNER, P. (ed.) (2006). *Židovská komunita po roku 1945*. Bratislava: Ústav etnológie, SAV.
- SALNER, P. (2007). *Židia v období autonómie Slovenska (6.10.1938 – 14.3. 1939)*. In *Židovská menšina za druhej republiky*. Sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze v lednu až červnu 2007. Praha: Židovské muzeum v Praze, s. 132–145.
- SOUKOPOVÁ, B. (2004). *Vztah českých politických stran k Židům: národněpolitický obraz, stereotyp i předsudek na prahu nového století*. In: Soukopová, B.; Salner, P. (eds.). *Modernizace, identita, stereotyp, konflikt: Společnost po hilsneriádě*. Praha: FHS UK, s. 7–17.
- WAISOVÁ, Š. (2005). *Bezpečnost: vývoj a proměny konceptu*. Plzeň: Čeněk.
- WODAK, R. (2001). 'What CDA is about – a summary of its history, important concepts and its developments'. In WODAK,R.; MEYER, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*. London : Sage Publications, s. 1–13.
- WODAK, R. (2001). *The discourse-historical approach*. In WODAK,R.; MEYER, M. (eds.). *Methods of Critical Discourse Analysis*, s. 63–94.

Periodické zdroje:

- ARADAU, C. (2004). *Security and the democratic scene: desecuritization and emancipation*. *Journal of International Relations and Development*, roč. 7, s. 388–413.
- BALZACQ, T. (2005). *The Three Faces of Securitization : Political Agency, Audience and Context*. *European Journal of International Relations*, roč. 11, č. 2, s. 171–198.

- BALZACQ, T. (2008). The Policy Tools of Securitization: Information Exchange, EU Foreign and Interior Policies. *JCMS*, roč. 46, č. 1., s. 75–100.
- BEDNAŘÍK, P. (2012.). Protižidovské výtržnosti při partyzánském sjezdu v českém tisku v létě 1946. *Sborník národního muzea v Praze*, roč. 57, č. 4, s. 37–42.
- BIGO, D. (2002) 'Security and Immigration: Towards a Critique of the Governmentality of Unease', *Alternatives*, roč. 27, č. 1. (špeciálne vydanie), s. 63–92.
- BUMOVÁ, I. (2007). Protižidovské výtržnosti v Bratislave v historickom kontexte (august 1946). In *Pamäť národa*, roč. 3., č. 3. Bratislava: ÚPN, s. 14–29.
- BUZAN, B. (1997). Rethinking Security after the Cold War. *Cooperation and Conflict*, roč. 32, č. 1, s. 5–28.
- CICHOPEK-GAJRAJ, A. (2014). Limits to "Jewish power": how Slovak Jewish leaders negotiated restitution of property after the Second World War. *East European Jewish Affairs*, roč. 44, č. 1, s. 51–69.
- FATRAN, G. (2011). Holocaust and collaboration in Slovakia in the postwar discourse. In Stauber, R. (ed.). *Collaboration with the Nazis: Public discourse after the Holocaust*. New York: Routledge, s. 186–211.
- KAMENEC, I. (1998). Protižidovský pogrom v Topolčanoch v septembri 1945. In *Acta contemporanea*, sborník k 65. narodeninám Viléma Prečana. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, s. 80–94.
- KAMENEC, I. (2003). Hlavné rysy arizačného procesu na Slovensku. In *Terezínske studie a dokumenty*. Praha: Sefer, s. 289–300.
- KOPEČEK, L. (2004). Slovensko v éře první diktatury: politický režim a jeho proměny (1938/1939 - 1945). *Politologický časopis*. 2004, roč. 6, č. 1, s. 4–26.
- McDONALD, M. (2008). Securitization and the Construction of Security. *European Journal of International Relations*. roč. 14, č. 4, s. 563–587.
- MCSWEENEY, B. (1998). Durkheim and the Copenhagen school: a response to Buzan and Wæver. *Review of International Studies*, roč. 24, s. 137–140.
- SALTER, M. B. (2008). Securitization and desecuritization: a dramaturgical analysis of the Canadian Air Transport Security Authority. *Journal of International Relations and Development*, roč. 11. č. 4., s. 321–349.
- STRITZEL, H. (2007). Towards a Theory of Securitization: Copenhagen and Beyond. *European Journal of International Relations*, roč. 13, č. 3, s. 357–383.

ŠIŠJAKOVÁ, J. (2007). „Případ Topoľčany“ – Protižidovský pogrom (nielen) z pohľadu dobových dokumentov. In *Acta Historica Neosoliensia*, č. 10, Banská Bystrica: FHV UMB, s. 232–240.

TAURECK, R. (2006). Securitization theory and securitization studies. *Journal of International Relations and Development*, roč. 9, s. 53–61.

Publikované dokumenty:

Žádost Rady židovských náboženských obcí předsedovi vlády K. Gottwaldovi, aby věnoval pozornost protižidovským výtržnostem, ke kterým došlo ve dnech 1.-4. srpna 1946 na Slovensku, 5. september 1946. In BULÍNOVÁ, M. (ed.) (1993). *Československo a Izrael v letech 1945-1956*, s. 40-54.

Zpráva zemského velitele SNB o protižidovských výtržnostech na Slovensku ve dnech 1.-4. srpna 1946 a o přijatých bezpečnostních opatření. In BULÍNOVÁ, M. (ed.) (1993). *Československo a Izrael v letech 1945-1956*, s. 35- 38.

Pokyny ministerstva vnitra pro rozhodování příslušných orgánů o zachování čs. státního občanství osobám židovského původu s německou nebo maďarskou národností. 13. septembra 1946. In BULÍNOVÁ, M. (ed.) (1993). *Československo a Izrael v letech 1945-1956*, s. 55-59.

Memorandum o nepříznivých důsledcích některých zákonů, 16. júla 1947. In BULÍNOVÁ, M. (ed.) (1993). *Československo a Izrael v letech 1945-1956*, s. 72-76.

KAPLAN, K. (1992). *Dva retribuční procesy: komentované dokumenty (1946-1947)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV.

Košický vládný program, 5. 4. 1945. Dostupné z WWW: [https://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CCYQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.janbures.cz%2FUser_Data%2FImages%2FKo%25C5%25A1ick%25C3%25BD%2520vI%25C3%25A1dn%25C3%25AD%2520program%2520\(5.4.%25201945\).pdf&ei=Wv7XU-](https://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CCYQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.janbures.cz%2FUser_Data%2FImages%2FKo%25C5%25A1ick%25C3%25BD%2520vI%25C3%25A1dn%25C3%25AD%2520program%2520(5.4.%25201945).pdf&ei=Wv7XU-)

Diplomová práce

G6O42V7AaaiIC4BQ&usg=AFQjCNEWfMLJoRxeEB3vWPoCt3l4mt6AIA&bvm=bv.71778758,d.ZGU [cit. 2014-07-13].

The report of the executive officers to the National Conference of the World Jewish Congress (British section), London, May 12, 1946. Dostupné z WWW: <http://www.bjpa.org/Publications/downloadPublication.cfm?PublicationID=16969> [cit. 2014-07-13].

Nepublikované dokumenty:

Pamätný spis o židovskej otázke, 11. septembra 1946 (č. 4884/1946), Central Archive for the History of the Jewish People (CAHJP), Jerusalem, fond 287 – Jelinek.

Internetové zdroje:

ŠIŠJAKOVÁ, J. *K niektorým problémom antisemitizmu na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Katedra histórie, Fakulta humanitných vied UMB, Banská Bystrica (Spoločenskovedný ústav SAV Košice). Dostupné z WWW: sk.holokaust.sk/wp-content/sisjakova2.doc [cit. 2014-07-13].

ŠMIGEL, M. (2007). Vraždy židov a komunistov na severovýchodnom Slovensku v roku 1945 - Kolbasovská tragédia. In KOŽIAK, R.; NAGY, I. (eds.). *Acta historica Neosoliensia*, tomus 10. Banská Bystrica: Katedra histórie FHV UMB, 2007, s. 217–231. Dostupné z WWW: <http://www.ff.umb.sk/app/accountPropertiesAttachment.php?kernelUserID=ID&ID=669> [cit. 2014-07-13].

Nepublikované práce:

SEDLÁK, P. (2008). *Poté: Postoj a prístup k Židům v českých zemích po druhé světové válce (1945–1947/1953)*. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav. Vedoucí disertační práce Prof. Jiří Malíř, s. 359.

Zoznam použitých skratiek

- CDA – kritická diškurzívna analýza
- COPRI – Institut pro výzkum míru a konfliktů (Conflict and Peace Research Institute)
- DS – Demokratická strana
- HG – Hlinkova garda
- HSĽS – Hlinkova slovenská ľudová strana
- KSS – Komunistická strana Slovenska
- RŽNO – Rada židovských náboženských obcí
- SNR – Slovenská národná rada
- ÚNB – Úrad národnej bezpečnosti
- ÚZ ŽNO – Ústredný zväz židovských náboženských obcí
- WJC – Svetový židovský kongres (*World Jewish Congress*)
- ZAS – Spravodajská agentúra Slovenska, dobovo Zpravodajská agentúra Slovenska
- ŽNO – Židovská náboženská obec

Projekt diplomovej práce

Autor: Bc. Dorota T. Moravská

Odbor: Bezpečnostní studia, IPS FSV UK

Ročník: 3.

Akademický rok: 2013/2014

Vedúci práce: PhDr. Vít Střítecký, M.Phil., Ph.D.

Predpokladaný názov práce : *Sekuritizácia „židovskej otázky“ na Slovensku v rokoch 1945-1948.*

Volba témy

Práca sa bude zaoberať sekuritizáciou „židovskej otázky“ v povojnovom období na Slovensku. Počas druhej svetovej vojny bolo približne 354 tisíc „československých Židov“ z veľkej časti zavraždených. Podľa rôznych odhadov sa v Československu v rokoch 1945 až 1946 nachádzalo 43 až 55 tisíc Židov.³⁶¹ Preživší Židia, ktorí sa do Československa vrátili, sa pri snahe o reintegráciu do spoločnosti, spojenú často s úsilím získať opätovne svoj majetok, stretávali s množstvom nepriateľských reakcií. Všeobecne bola situácia pre navrátiťších Židov nepriaznivejšia na Slovensku než v českých zemiach, a to z viacerých špecifických dôvodov.

V prípade Slovenska ovplyvnil negatívne postoj k navrátiťším Židom fakt, že veľká časť obyvateľstva určitým spôsobom participovala počas existencie vojnového Slovenského štátu na arizácii.³⁶² Na rozdiel od českých zemí, kde bol arizačný proces takmer výhradne v rukách okupantov a kde od 19. mája 1945 platil dekrét č. 5/1945, ktorí arizáciu v podstate anuloval, na Slovensku zostával židovský majetok aj po vojne

---

³⁶¹ Po vyst'ahovaleckej vlne, prebiehajúcej do začiatku 50. rokov, zostalo v Československu asi 18 tisíc Židov (z toho 13 tisíc na Slovensku). Průcha, V. (et al.): Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992. 2. díl, Období 1945 – 1992. Brno, Doplněk 2009, s. 131; srov. Brod, P.: Židé v poválečném Československu, s. 180; Salner, P.: Židia na Slovensku, s. 150; Láníček, J.: Czechs, Slovaks and the Jews, s. 186.

³⁶² Arizovaných bolo 12 tisíc židovských podnikov a obchodov, 9 tisíc domov a bytov, a 100 tisíc hektárov pôdy. Arizácia hnutel'ného majetku po deportovaných Židoch sa nedá presne vyčísliť, množstvo z neho bolo rozkradnutého či rozpredaného na verejných dražbách. Viz Kamenec, I.: Hlavné rysy arizačného procesu na Slovensku. In: Terezínske studie a dokumenty. Praha, Sefer 2003, s. 289-300, zde s. 290, 295. Kubátová v tejto súvislosti tvrdí, že „holocaust na Slovensku není možné vysvětlit s pomínutím faktoru zainteresovanosti slovenské společnosti na židovském majetku.“ Kubátová, H.: Nepokradeš!: nálady a postoje slovenské společnosti k židovské otázce, 1938-1945. Praha, Academia 2013, s. 238.

v rukách arizátorov. K tejto pôvodne „zainteresovanej“ skupine obyvateľstva pribudli v povojnovom období novo dosadení národní správcovia arizovaného majetku, ktorými sa stávali prevažne účastníci domáceho odboja, často bývalí partizáni. Tí si potom nárokovali „nepriateľské majetky“ za zásluhy.³⁶³ Protižidovské postoje na Slovensku tak u ľudí vyplývali do značnej miery zo strachu, že prídu o nadobudnuté majetky a posty. V súvislosti s protižidovskými postojmi verejnosti je potrebné zobrať do úvahy tiež dopad takmer sedemročnej protižidovskej propagandy, ktorá okrem systematického sekuritizovania židovskej menšiny na Slovensku, presviedčala ľudí o „spravodlivosti“ arizácií, a zároveň v posledných rokoch vojny zdôrazňovala, že Židia, ktorí sa vrátia, sa ľuďom pomstia.³⁶⁴ Iným špecifickým faktorom v prípade Slovenska mohol byť tiež tzv. „antisemitizmus viny“, ako ho nazýva Krejčová, spojený s vedomím, že Slovenský štát na rozdiel od českých zemí priamo participoval na vraždení vlastného židovského obyvateľstva.³⁶⁵

Prakticky sa protižidovské postoje prejavovali v protižidovských vyjadreniach tlače, vo výrokoch niektorých štátnych činiteľov a v neposlednom rade v prístupe k otázke židovských reštitúcií. Vo viacerých mestách na Slovensku vypukli po vojne protižidovské nepokoje. Zvlášť vyhrotená situácia bola v Topoľčanoch, kde v septembri 1945 vypukol protižidovský pogrom. Ten bol vnímaný ako politický škandál, ktorý donútil československú vládu zaoberať sa otázkou „osôb židovského pôvodu“.³⁶⁶ V kontraste voči protižidovsky naladenej verejnej mienke bol antisemitizmus v povojnovom kontexte zároveň politickým argumentom, ktorý mal potenciál zdiskreditovať politického súpera. Centrálna vláda vnímala antisemitské nepokoje a ich publicitu v západnej tlači ako hrozbu medzinárodným záujmom Československa, ktoré sa snažilo udržať si po vojne naďalej image predvojnovnej masarykovskej demokracie.

---

³⁶³ Viz Büchler, Y. R.: Reconstruction Efforts in Hostile Surroundings – Slovaks and Jews after World War II. In: Bankier, D. (ed.). *The Jews Are Coming Back: The Return of the Jews to their Countries of Origin after World War II*. Oxford, Berghahn Books; Jerusalem, Yad Vashem 2005, s. 260–261, 263; srov. Rychlík, J.: *Češi a Slováci ve 20. století: Česko-slovenské vztahy 1945-1992*. Bratislava, Academic Electronic Press 1998, s. 66–70.

³⁶⁴ Viz Kamenec, I.: Protižidovský pogrom v Topoľčanoch v septembri 1945. In: *Acta contemporanea, sborník k 65. narodeninám Viléma Prečana*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1998, s. 81.

³⁶⁵ Krejčová H.: Český a slovenský antisemitismus 1945–1948. In: Jech, K. (ed.). *Stránkami soudobých dějin. Sborník statí k pětadesátinám historika Karla Kaplana*. Praha, AV ČR 1993, s. 158–172, zde s. 165–167.

³⁶⁶ Topoľčany mali pred vojnou jednu z najstarších židovských komunit na Slovensku. Po vojne sa sem vrátilo asi sedemsto Židov, čo predstavovalo zhruba štvrtinu predvojnovnej populácie. Od návratu sa tu Židia stretávali so silným antisemitizmom. K pogromu viz Büchler, Y. R.: *Reconstruction Efforts in Hostile Surroundings*, s. 266–267; Kamenec, I.: *Protižidovský pogrom v Topoľčanoch*, s. 80–94.

Jedna rovina týchto obáv sa viazala k v tom čase prebiehajúcej mierovej konferencii v Paríži, kde sa predstavitelia Československa obávali, že argumenty antisemitizmu budú použité v ich neprospech v územnom spore Československa a Maďarska. Z toho dôvodu existovala na úrovni centrálnej vlády tendencia popierať existenciu antisemitizmu u „československého ľudu“ a vysvetľovať antisemitské incidenty a nepokoje poukazovaním na „reakčné, fašistické živly“, či prežívajúce „ľudácke podzemie“, ktoré ohrozujú nastolený demokratický režim povojnového Československa. V rámci vysvetlenia protižidovských nepokojov sa objavili tiež dohady o maďarskom organizovaní protižidovských akcií na Slovensku s cieľom zdiskreditovať povojnové požiadavky Československa voči Maďarsku. V snahe vyhnúť sa možným negatívnym dopadom odsúdila centrálna vláda všetky prejavy antisemitizmu, ktoré sa v tomto období stali politicky neprijateľnými, a naliehala na vyriešenie otázky reštitúcie židovského majetku na Slovensku.³⁶⁷ 16. mája 1946 schválila Slovenská národná rada po váhaní reštitučný zákon. Jeho schválenie podnietilo ďalšiu vlnu protižidovských nepokojov počas leta 1946 a implementácia zákona bola odložená na neurčito.³⁶⁸

Cieľ práce

Cieľom práce bude zmapovať proces sekuritizácie „židovskej otázky“ v povojnovom období na Slovensku. Práca vychádza z predpokladu, že po vojne v spoločnosti do určitej miery pretrval negatívny obraz Židov a navráťivší Židia boli časťou spoločnosti vnímaní ako hrozba. Práca ďalej predpokladá, že v rámci povojnového spoločensko-politického kontextu bola zásadným faktorom v procese povojnovej sekuritizácie „židovskej otázky“ na Slovensku otázka reštitúcie židovského majetku. V rámci tejto hypotézy sa bude práca snažiť rekonštruovať a interpretovať spôsob, akým bola otázka reštitúcie židovského majetku prenesená zo štandardnej politickej otázky do roviny bezpečnostnej hrozby. Práca má ambíciu zodpovedať otázky, kto boli aktéri podieľajúci sa na tomto procese a akým spôsobom otázku navracania židovského majetku sekuritizovali. V súvislosti s tým chce práca ukázať, ako bola „židovská otázka“ rekonceptualizovaná v rámci zmeny spoločensko-historického kontextu, ktorý na jednej strane oficiálne vnímal existenciu antisemitizmu ako hrozbu, kým na druhej strane

---

³⁶⁷ K zobrazeniu pogromu v Topoľčanoch v západnej tlači a jeho dopadu na reputáciu Československa viz Láníček, J.: *Czechs, Slovaks and the Jews, 1938-48: beyond idealization and condemnation*. London, Palgrave Macmillan 2013, s. 165-167.

³⁶⁸ Viz Büchler, Y. R.: *Reconstruction Efforts in Hostile Surroundings*, s. 274–275, srov. Rychlík, J.: *Češi a Slováci ve 20. století*, s. 66–70.

množstvo aktérov zdieľalo protižidovské postoje, čo ich nútilo hľadať nový spôsob akým tieto postoje vyjadriť. Dôraz bude kladený na komplexnosť situácie, vzájomné ovplyvňovanie sa aktérov a tiež aktérov a obecnstva, ako aj konflikt medzinárodných a vnútroštátnych záujmov, kedy medzinárodné prostredie vyvíjalo tlak na politické elity, aby „židovskú otázku“ desekuritizovali, kým vnútropoliticky a spoločensky existovali protichodné tendencie. V širšom zmysle bude práca hľadať odpoveď na otázku, kto v spoločnosti má „moc“ nastoliť bezpečnostné témy a teda ovplyvňovať čo spoločnosť považuje za hrozbu a akým spôsobom sa tak deje. V tejto rovine práca nastolí otázku (de)sekuritizácie menšín a nadviaže na práce zaoberajúce sa danou tematikou.

Výskumná otázka a hypotéza

Výskumná otázka: Akým spôsobom bola v povojnovom Slovensku v rokoch 1945-1948 (de)sekuritizovaná židovská otázka? Akú rolu v tomto procese zohrala reštitúcia židovského majetku?

Hypotéza: Zásadným faktorom v procese sekuritizácie židovskej otázky v povojnovom Slovensku bola otázka reštitúcie židovského majetku.

Teoretické ukotvenie:

Práca nadviaže na teóriu sekuritizácie Kodanskej školy, ktorú reprezentujú autori Buzan, Wæver a de Wilde, rozšírenú o kritiku tejto teórie, rozpracovanú napríklad autormi Balzacq, McDonald, McSweeney, Stritzel, a Williams. V procese sekuritizácie ma teda bude zaujímať okrem sekuritizačného aktéra, ktorý pomocou „rečového aktu“ sekuritizuje určitú problém či otázku (tematizuje ju ako bezpečnostnú hrozbu pre určitý referenčný objekt), tiež aktívna rola „publika“ v procese (de)sekuritizácie, ako aj sociálny kontext v ktorom tento proces prebieha a historický kontext, do ktorého je zasadený a v ktorom dáva jednotlivým aktérom zmysel. Na rozdiel od prístupu Kodanskej školy budem sekuritizáciu a desekuritizáciu analyzovať ako komplexný proces, ktorý prebieha paralelne na viacerých hladinách, a to jednak na úrovni štátnych politických elít, ale tiež medzinárodnej a vnútroštátnej, kde do procesu môžu vstupovať rôzni aktéri aj z okruhu mimo politických elít. Tento prístup nepredpokladá existenciu jednotného diskurzu v rámci danej otázky, naopak, chce poukázať na paralelnú existenciu rôznych sekuritizačných a desekuritizačných krokov rozdielnych aktérov, určených pre odlišné publiká, ktoré sa vo výsledku navzájom ovplyvňujú.

Diplomová práca

Predpokladaná metóda spracovania:

Práca bude jednopřípadovou štúdiou, ktorá má ambíciu komunikovať s teóriou sekuritizácie a definovať mechanizmy sociálnej konštrukcie hrozieb, ktoré nie sú relevantné len pre daný špecifický prípad, ale sú aspoň z časti teoreticky zobecniteľné. Avšak štúdium vymedzeného prípadu nie je možné považovať primárne za nástroj pre prácu s teóriou, tá bude slúžiť skôr ako vodítko pre spracovanie danej témy. Predpokladanú prácu teda spracujem konkrétne formou disciplinovanej interpretatívnej štúdie, ktorá sa nachádza na pomedzí medzi jedinečnou a inštrumentálnou prípadovou štúdiou.³⁶⁹ Z metodologického hľadiska sa pokúsim nastolenú výskumnú otázku zodpovedať pomocou diskurzívnej analýzy.

Predpokladaná štruktúra práce:

Úvod

1. Teoretické ukotvenie práce
  - a. *Kodaňská škola a teória sekuritizácie*
  - b. *Kritická debata a rozšírenie konceptu*
2. Metodológia
3. Prípadová štúdia
  - a. *Spoločensko-historický kontext*
    - i. *Vnímanie židovskej menšiny na Slovensku v období pred rokom 1945*
    - ii. *Spoločenská situácia v Československu v rokoch 1945-1948 s prihliadnutím k špecifickým problémom židovskej menšiny v tomto období*
    - iii. *Otázka reštitúcie židovského majetku na Slovensku*
  - b. *Diskurzívna analýza – sekuritizácia „židovskej otázky“ na Slovensku*
  - c. *Zistenia*

Záver

Bibliografia:

Neperiodická literatúra:

---

³⁶⁹ Viz Drulák, P. (a kol.) : Jak zkoumat politiku: Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích. Praha, Portál 2008, s. 34-35.

- BROD, P. (1999). Židé v poválečném Československu. In: Hoensch, J. K. – Biman, S. – Lipták, L. (eds.). *Emancipácia Židov – antisemitizmus – prenasledovanie v Nemecku, Rakúsko-Uhorsku, v českých zemiach a na Slovensku*. Bratislava: Veda, s. 177–189
- BŮCHLER, Y. R. (2005). Reconstruction Efforts in Hostile Surroundings – Slovaks and Jews after World War II. In: Bankier, D. (ed.). *The Jews Are Coming Back: The Return of the Jews to their Countries of Origin after World War II*. Oxford, Berghahn Books; Jerusalem, Yad Vashem, s. 257–276.
- BUZAN, B. (1991). *People, States, and Fear: An Agenda for International Security Studies in the Post-Cold War Era*. Boulder: Lynne Rienner.
- BUZAN, B., WEAVER, O., de WILDE, J. (2005). *Bezpečnost: Nový rámec pro analýzu*. Brno: Centrum strategických studií.
- ADAMS, B. (2000). The Politics of Retribution: The Trial of Josef Tiso in the Czechoslovak Environment. In: Deák, I. – Gross, J. T. – Judt, T. (eds.). *The Politics Of Retribution in Europe*. New Jersey: Princeton 2000, s. 252-289.
- COLLINS, A. (ed.) (2007). *Contemporary Security Studies*. New York: Oxford University Press Inc.
- FATRAN, G.: Holocaust and collaboration in Slovakia in the postwar discourse. In: Stauber, R. (ed.). *Collaboration with the Nazis: Public discourse after the Holocaust*. New York: Routledge, 2011, s. 186–211.
- FROMMER, B. (2010) *Národní očista: retribuce v poválečném Československu*. Praha: Academia.
- HEITLINGEROVÁ, A. (2007). *Ve stínu holocaustu a komunismu: Čeští a slovenští židé po roce 1945*. Praha: G plus G.
- JANEČEK, D., KUBŮ, E., KUKLÍK, J. ml. (2003). *"Arizace" a restituce židovského majetku v českých zemích (1939-2000)*. Praha: UK Filozofická fakulta.
- JELINEK, Y. (1984). The Jews in Slovakia: 1945–1949. In: Dagan, A. (ed.). *The Jews of Czechoslovakia: historical studies and surveys*, Vol. 3. Philadelphia, The Jewish Publication Society, s. 531–550.
- JUDT, T. (2008). *Poválečná Evropa: dějiny od roku 1945*. Praha, Slovart.
- KAMENEC, I. (1991). *Po stopách tragédie*. Bratislava: ARCHA.
- KUBÁTOVÁ, H. (2013). *Nepokradeš!: nálady a postoje slovenské společnosti k židovské otázce, 1938-1945*. Praha: Academia.

- KUKLÍK, J. (2010). *Znárodněné Československo: od znárodnění k privatizaci - státní zásahy do vlastnických a dalších majetkových práv v Československu a jinde v Evropě*. Praha: Auditorium.
- LAGROU, P. (2005). Return to a Vanished World: European Societies and the Remnants of their Jewish Communities, 1945–1947. In: Bankier, D. (ed.). *The Jews Are Coming Back: The Return of the Jews to their Countries of Origin after World War II*. Oxford, Berghahn Books; Jerusalem: Yad Vashem, s. 1–24.
- LÁNÍČEK, J. (2013). *Czechs, Slovaks and the Jews, 1938-48: beyond idealization and condemnation*. London: Palgrave Macmillan 2013.
- MCSWEENEY, B. (1998). *Security, Identity, and Interests: Sociology of International Relations*. Cambridge: University Press.
- MENDELSSOHN, E. (1983). *The Jews of East Central Europe Between the World Wars*. Bloomington: Indiana University Press.
- PRŮCHA, V. (et al.) (1998). *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*. 2. díl, Období 1945 – 1992. Brno: Doplněk.
- RYCHLÍK, J. (1998). *Češi a Slováci ve 20. století: Česko-slovenské vztahy 1945-1992*. Bratislava: Academic Electronic Press.
- WEAVER, O. (1995). Securitization and Desecuritization. In Lipschutz, R. D. (ed.), *On Security*. New York: Columbia University Press, pp. 46–86.
- WEHLE, K.: The Jews in Bohemia and Moravia: 1945–1948. In: Dagan, A. (ed.). *The Jews of Czechoslovakia: historical studies and surveys*, Vol. 3. Philadelphia: The Jewish Publication Society 1984, s. 499-530.
- Príspevky v zborníkoch:
- BEDNAŘÍK, P. (2006). Zpravodajství českého tisku v roce 1945 o topolčanském pogromu. In: Hájek, J. – Kocian, J. – Zítka, M. (eds.). *Fragmenty dějin: sborník prací k šedesátinám Jana Gebharta*. Praha: Historický ústav AV ČR, s. 443–527.
- KAMENEC, I. (1998). Protizidovský pogrom v Topolčanoch v septembri 1945. In: *Acta contemporanea, sborník k 65. narodeninám Viléma Prečana*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, s. 80-94.
- KREJČOVÁ, H. (1993). Český a slovenský antisemitismus 1945–1948. In: Jech, K. (ed.). *Stránkami soudobých dějin. Sborník statí k pětadesátinám historika Karla Kaplana*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, s.158-172

Diplomová práce

ŠIŠJAKOVÁ, J. (2007). „Prípád Topoľčany“ – Protižidovský pogrom (nielen) z pohľadu dobových dokumentov. In: *Acta Historica Neosoliensia*, FHV UMB, Banská Bystrica, č. 10, s. 232–240.

Periodiká:

BALZACQ, T. (2002). Security, Identity, and Symbolic Interactionism, *International Review of Sociology*, Vol. 12, No. 3.

BALZACQ, T. (2005). The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context, *European Journal of International Relations*, Vol. 11, No. 2.

BUZAN, B. (1997). Rethinking Security After Cold War, *Cooperation and Conflict*, Vol. 32, No. 1.

BUZAN, B., WEAVER, O., de WILDE, J. (1997). Slippery? Contradictory? Sociologically Untenable? The Copenhagen School Replies. *Review of International Studies*, Vol. 23, No. 2, pp. 241–50.

MCSWEENEY, B. (1996). Identity and Security: Buzan and the Copenhagen School, *Review of International Studies*, Vol. 22, No. 1, pp. 81–93.

MCSWEENEY, B. (1998). Durkheim and the Copenhagen School: A response to Buzan and Wæver, *Review of International Studies*, Vol. 24, No. 1, pp. 137–140.

SMITH, D. N. (1996). The Social Construction of Enemies: Jews and the Representation of Evil, *Sociological Theory*, Vol. 14, No. 3 (Nov., 1996), pp. 203–240.

STRITZEL, H. (2007). Towards a Theory of Securitization: Copenhagen and Beyond, *European Journal of International Relations*, Vol. 13, No. 3, pp. 357–383.

WILLIAMS, M. C. (2003). *Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics*; *International Studies Quarterly*, Vol. 47., No. 4, pp. 511–531.

WILLIAMS, M. C. (1999). *The Practices of Security: Critical Contributions: Reply to Eriksson*, *Cooperation and Conflict* Vol. 34., No. 3, pp. 341–344.

WEAVER, O. (1999). Securitizing Sectors?: Reply to Eriksson, *Cooperation and Conflict*, Vol. 34., No. 3, pp. 334–340.

Nepublikované práce:

SEDLÁK, P. (2008). Poté: Postoj a prístup k Židům v českých zemích po druhé světové válce (1945–1947/1953). Dizertačná práca. Brno, Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav. Vedúci dizertačnej práce Prof. Jiří Malíř.

ŠIŠJAKOVÁ, J. (2007). Prejavy antisemitizmu na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. Dizertačná práca. Banská Bystrica, Fakulta humanitných vied UMB, Katedra histórie. Vedúci dizertačnej práce prof. PhDr. Vladimír Varinský, CSc.

Diplomová práce

Vypracovala Dorota T. Moravská

v Praze, 22. 4. 2014